T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI

İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE- RUSYA İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ

FİDAN MAMMADOVA

2501101330

TEZ DANIŞMANI

Dr.Öğr.Üyesi İLKER AKTÜKÜN

"Düzeltilmiş Tez"

İSTANBUL - 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı	:	FİDAN MAMMADOVA	**Numarası**	:	2501101330
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı	:	SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER	**Danışmanı**	:	DR. ÖĞR. ÜY. İLKER AKTÜKÜN
Tez Savunma Tarihi	:	16.10.2019	**Saati**	:	13:00
Tez Başlığı	:	" SOĞUK SAVAŞ SONRASI TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ "			

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. LEVENT ÜRER		KABUL
2- DR. ÖĞR. ÜY. SİNAN YILDIRMAZ		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜY. İLKER AKTÜKÜN		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. ATEŞ USLU		
2- DR. ÖĞR. ÜY. CANAN ÖZCAN		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.

Öncelikle çalışmanın bölüm ve alt bölüm başlıklarında değişiklik yapıldı. Üç ana bölümden oluşan bu çalışmanın ilk bölümü 4 alt bölümle düzenlendi. Bu bölümde ilk alt bölüm Türkiye- Rusya ilişkilerinin tarihsel arka planı, ikinci altbölüm Soğuk Savaş döneminde Rusya-Türkiye İlişkileri, üçüncü altbölüm Soğuk Savaş'ın Ardından Türkiye-Rusya Politik İlişkileri ve dördüncü altbölümde Türkiye-Rusya Politik Ortaklıkları olarak değiştirildi.

İkinci ana bölüm adı Türkiye-Rusya Politik ilişkilerinde sorunlar olarak değiştirildi. Bu sorunları tarihsel sorunlar ve güncel sorunlar olmak üzere iki ana grupa ayırdık. Tarihsel sorunlara bakıldığında, Güven Sorunu, Boğazlar ve Karadeniz Sorunu, Kafkasya Ve Orta Asya Sorunu, PKK Sorunu, Kıbrıs ve AKKA Sorunu ele alındı. Güncel sorunlar başlığı altında ise Sebze-meyve Sorunu, Suriye Krizi, Uçak Krizi ve Ukrayna Sorunu çalışıldı.

Üçüncü ana bölüm başlığı ise soğuk savaş'ın ardından Türkiye-Rusya arasındaki ekonomik-kültürel ilişkiler olarak değiştirildi.

İmla hataları düzeltildi ve kaynakçada eklemeler yapıldı.

ÖZ

SOĞUK SAVAŞ SONRASI
TÜRKİYE- RUSYA İLİŞKİLERİNİN GELİŞİMİNE TARİHSEL BİR BAKIŞ

FİDAN MAMMADOVA

Bu araştırmanın konusunu soğuk savaş sonrası Türk-Rus ilişkileri ve bu ilişkilerin tarihi süreçteki analizi oluşturmaktadır. Öncelikle bu iki devletin komşu olması siyasi tarihlerini de etkilemişti. Nitekim bazı zamanlar amansız mücadelelerle karşı karşıya gelen bu iki devlet, bazı zamanlarda görülmemiş bir dostluğa imza atmışlar. Aynı zamanda ekonomik ve kültürel ilişkilerde iki devlet arasında siyasi ilişkilere paralel olarak şekillenmişti.

Türkler ve Ruslar tarihi süreçte iki büyük devletin ardılı olarak tarih sahnesinde devam etmeleri, ilişkilerinde köklü bir geçmişe sahip olduklarını gösteriyor. Aynı zamanda Avrasya coğrafyasında yer almaları iki halkın kaynaşmasına da sebep olmuştu. Nitekim SSCB, Orta Asya'daki Türkî Cumhuriyetlere hâkimdi ve SSCB yıkıldıktan sonra bu cumhuriyetler bağımsızlıklarına kavuşmuşlardı. Bağımsız Türki Cumhuriyetleri, Türkiye ile ortak geçmişe sahipken; Rusya ile ise ortak bir devlete sahip olmuşlukları kültür etkileşimine sebep olmuştu. Bu etkileşimler, bugün de hem politik hem de ekonomik anlamda devam ediyor.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Rusya, Soğuk Savaş Sonrası, Diplomasi.

ABSTRACT

AFTER COLD WAR HISTORICAL DEVELOPMENT OF TURKEY AT A GLANCE RUSSIA RELATIONS

FİDAN MAMMADOVA

The subject of this study is the post-Cold War Turkish-Russian relations and the analysis of these relations in the historical process. First of all, the fact that these two states were neighbor also affected their political history. As a matter of fact, these two states, which at times came face to face with continous struggles, sometimes have signed an unprecedented friendship. At the same time, it is shaped parallel to the political relations between the two states in economic and cultural relations.

Turks and Russians in the historical process as the successor of the two great states to continue on the stage of history, shows that they have a long history of their relationship. For all that, their participation in the Eurasian geography also caused the fusion of two peoples. As a matter of fact, the USSR had dominated the Turkish Republics in Central Asia, and after the collapse of the USSR, these republics gained their independence. Independent Turkic Republics, while the common history with Turkey; The fact that they had a common state with Russia caused cultural interaction. These interactions continue today both politically and economically.

Keywords: Turkey, Russia, Post-Cold War, Diplomacy

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, Soğuk savaş sonrası Türk-Rus ilişkileri araştırılmış ve bu ilişkilerin tarihsel süreç ile birlikte analizi yapıldı. Bu çalışmada öncelikle Soğuk savaş dönemindeki gelişmelerden ve ilişkilerden bahsedilerek, bu ilişkilerin Soğuk savaş sonrasına nasıl yansıdığını açığa çıkarmak istedim. Bu ilişkiler araştırılırken siyaset bilimcilerin ve tarihçilerin araştırmalarından yararlandım.

Bu iki halkın tarih boyunca hem mücadele içinde olmaları hem de dostluk içinde olabilmeleri zıtlığı dünya siyasi tarihinde ender görülmektedir. Bu sebeple Soğuk savaş sonrası ilişkilerin tarihsel arka planını ortaya koymaya çalıştım.

Fidan MAMMADOVA

Ekim- 2019

İÇİNDEKİLER

ÖZ ..... **iii**
ABSTRACT ..... **iv**
ÖNSÖZ ..... **v**
İÇİNDEKİLER ..... **vi**
KISALTMALAR ..... **viii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ'IN ARDINDAN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

1.1. Türkiye- Rusya İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı 4
1.2. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye- Rusya İlişkileri 19
1.3. Soğuk Savaş'ın Ardından Türkiye-Rusya Siyasal İlişkileri 28
1.4. Türkiye-Rusya Siyasal Ortaklıkları 31

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-RUSYA SİYASİ İLİŞKİLERİNDE SORUNLAR

2.1. Tarihsel Sorunlar 45
2.1.1. Güven Sorunu 45
2.1.2. Boğazlar ve Karadeniz 455
2.1.3. Kafkasya ve Orta Asya Sorunu 544
2.1.4. Çeçenistan ve PKK Sorunu 57
2.1.5. 'Sözde Ermeni Soykırımı' Sorunu 61
2.1.6. Karabağ Sorunu 61
2.1.7. Orta Asya Rekabeti 63
2.1.8. Kıbrıs Sorunu 63
2.1.9. AKKA Sorunu 65
2.2. Güncel Sorunlar 66
2.2.1. Sebze-Meyve Krizi 66

2.2.2. Suriye Krizi 67
2.2.3. Ukrayna Sorunu 72
2.2.4. Uçak Krizi 73

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ'IN ARDINDAN TÜRKİYE-RUSYA ARASINDAKİ EKONOMİK-KÜLTÜREL İLİŞKİLER

3.1. Ticari İlişkiler 76
3.2. İki Ülke Arasındaki Enerji Ortaklığı 79
3.3. Askeri-Teknik İlişkiler 82
3.4. Kültürel İlişkiler 83
SONUÇ 87
KAYNAKÇA 91

KISALTMALAR

AA : Anadolu Ajansı

AB : Avrupa Birliği

ABD : Amerika Birleşik Devletleri

AGIK : Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı

AIOC : Azerbaycan Uluslararası İşletme Konsorsiyumu

AKKA : Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması

AKP : Adalet ve Kalkınma Partisi

BDT : Bağımsız Devletler Topluluğu

BM : Birleşmiş Milletler

BMGK : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi

GKRY : Güney Kıbrıs Rum Yönetimi

IMF : Uluslararası Para Fonu

IMO : Uluslararası Denizcilik Örgütü

İKÖ : İslam Konferansı Örgütü

KEİ : Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü

km : kilometre

m^3 : metreküp

NATO : Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü

SSCB : Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği

SBKP : Sovyetler Birliği Komünist Partisi

TC : Türkiye Cumhuriyeti

TSK : Türk Silahlı Kuvvetleri

RF : Rusya Federasyonu

GİRİŞ

Türkiye ile SSCB, I. Dünya Savaşı'nın ardından 1921 yılında Moskova Anlaşmasını imzaladılar ve bu anlaşma iki ülke arasında bir dostluğun başlamasına sebep oldu. Savaşın ardından söz konusu yakınlaşmanın sonucunda iki devlet arasında 1925 yılında Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması imzalandı. Ancak II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkiler inişli çıkışlı bir hal aldı. SSCB ile Almanya savaş esnasında birbirleriyle zıt düşünce, SSCB, Dostluk Anlaşması'nı yürürlükte tutmak istedi. Ancak Stalingrad Savaşı'nda (1942) Sovyetler, Alman ordusuna karşı üstün gelince, SSCB'nin baskısı Türkiye üzerinde arttı. Savaşın bitimiyle birlikte SSCB ve ABD arasında Soğuk Savaş dönemi başlamış, bu dönemde Orta Doğu ve Türkiye, çatışmaların önemli merkezlerinden birisi haline geldi.[1]

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin politik, ticari, savaşa ilişkin ve diplomatik bir çok yönü incelenmiştir. Araştırmacıların önemli bir kısmı, Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkileri siyasi sorunlar ve güvensizlik kapsamında ele almışlardır. Söz konusu ilişkilerin ekonomi, toplumsal ve kültürel boyutları geri planda kalmıştı. 1980'li yıllardan günümüze kadar Türk-Rus ilişkileri, işbirliği kurma çabalarıyla yeni bir boyuta ulaşmıştır. Bu durumun sebeplerinden birisi, Türk ve Sovyet idarecilerin, uluslararası dünyada ekonomik araçların önemini anlamış olmalarıydı. Diğer taraftan, Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası değişkenler, ikili ilişkilerde ve bölgesel politikalarda farklı açılımlar ve alternatifler sunmuştu.[2]

1990'ların başlarında son modern imparatorluk olan Sovyetler Birliği'nin aniden çöküşü ile Türkiye ile Rusya Federasyonu ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. Genel itibarıyla değerlendirildiğinde, Soğuk Savaş dönemi boyunca iki ülke arasındaki ilişkiler, temelde "gergin" ve "mesafeli" olmuştu. Bununla birlikte Türk-Rus diplomatik ziyaretleri ve ekonomiye yönelik bazı anlaşmalar imzalandı. Söz konusu gelişmeler, Türkiye'nin, Batı Bloğu tarafından yalnız bırakıldığı dönemlerde

[1] M. Sait Dokuyan, "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri",**CTAD**, Yıl 9, Sayı 18, 2013, s. 120.

[2] Erhan Büyükakıncı, "Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş", **Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl sonra Rusya Federasyonu: Türk Dili Halklar ve Türkiye ile İlişkiler**, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s. 779.

başladı. Nitekim 1964 "Johnson Mektubu" ile ABD ile ilişkiler önemli oranda sekteye uğramıştı. Bu olayın ardından Kıbrıs müdahalesinin (1974) sonrasında ABD'nin uyguladığı silah ambargosu ile Türkiye ile SSCB ilişkileri biraz daha gelişti. Ayrıca İskenderun Demir-Çelik Fabrikası Sovyet ekonomik desteğiyle açılmış (1975); 1978 yılında da Rusya ile bir anlaşma imzalandı (dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği anlaşması). Ayrıca doğalgaz anlaşması (1984) ve "Sınır ve Kıyı Ticareti Anlaşması" imzalandı (1989).[3]

ABD ile SSCB arasındaki soğuk savaşın ardından, diplomatik açıdan önemli politik gelişmeler başladı. Bu dönemde dünyada küreselleşme yaşandı. Ayrıca, Doğu Blok'una bağlı devletlerde komünist sistem çökmüştü. SSCB de dağılma sürecine girdi. Batı Blok'u da bu dönemde farklı bir tutum içerisine girmişti. Bu tutum kapsamında, Doğu Bloğu içindeki devletleri, özellikle Batı Blok'unun kapsadığı alanda özellikle Doğu Avrupa devletleri Batı'ya bütünleştirme düşüncesi ortaya çıktı.[4]

Soğuk Savaş'ın ardından küresel dünya şartları, Türkiye ile Rusya ilişkilerine de etki etmişti. Söz konusu bu ülkeler, öncelikle ticari alanda işbirliği yapmışlardı. 1990'lı yılların başlarından itibaren Türkiye'nin en önemli ticari ortağı Rusya oldu. Bu ticari ortaklık, 21. yüzyılın başlarında da devam etmiş ve günümüzde de devam etmektedir. Bu dönemde 300'e yakın Türk firması Rusya'ya gitti. Bu firmalar Rusya'da inşaat, bankacılık, turizm gibi yatırımlar yaptılar. 27 yerde *Ramstore* marketleri açıldı. 30.000'in üzerinde Türk işçisi de Rusya'da çalışıyor. Günümüzde ise Rusya'dan Türkiye, doğalgaz başta olmak üzere ham petrol, demir çelik ve kömür alıyor. Buna karşılık ise Rusya Türkiye'den tekstil, giyim gibi birçok ürünü alıyor. Turizm açısından da Türkiye'ye Rusya'dan gelen turist sayısı önemli orandadır.[5]

Bu tezin yazılma aşamasında ortaya çıkan S-400 krizi de göstermektedir ki, Türkiye Batı ile ilişkileri gerildiğinde Rusya'yı bir denge faktörü olarak kullanmaktadır. Süleyman Demirel'in ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Rusya'yı batıya

[3] M. Ercan Yılmaz "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Rus İlişkileri", **Akademik Fener**, Sayı: 13, 2010, s. 28.
[4] B. Bumin Özarslan "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri", **Tarih Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/I, 2012, s. 136.
[5] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 40.

karşı bir denge mekanizması olarak kurguladığı politikları bu iddiayı destekler niteliktedir.

Bununla beraber özellikle 2000'li yıllarından başından bu yana AKP hükümetinin Türkiye'yi yönetmesiyle lider faktörü de Rusya- Türkiye ilişkilerinde belirleyici olmaktadır. Türkiye'nin lideri Recep Tayyip Erdoğan da Rusya'nın lideri Vladimir Putin de karizmatik liderlerdir. İki liderin benzer karizmatik özellikler göstermesi de politik ilişkiler açısından dikkate değerdir.

Bu araştırma temelde 3 ana bölümden oluşmaktadır.

Birinci ana bölümde Türkiye-Rusya ilişkilerinin tarihsel arka planı anlatılacak. Bu bölüm içerisinde soğuk savaş öncesi ve sonrası dönemde Türkiye-Rusya ilişkilerinin ne şekilde geliştiği aktarılacak ve Türkiye- Rusya politik ortaklıkları kritik edilecek.

İkinci ana bölümde Türkiye- Rusya İlişkilerinde sorunlar ele alınacaktır. Bu sorunlar tarihsel sorunlar ve güncel sorunlar olmak üzere iki ana grupta toplanacak. Tarihsel sorunlara bakıldığında, Güven Sorunu, Boğazlar ve Karadeniz Sorunu, Kafkasya Ve Orta Asya Sorunu, PKK Sorunu, Kıbrıs ve AKKA Sorunu ele alınacak. Güncel sorunlar başlığı altında ise Sebze-meyve Sorunu, Suriye Krizi, Uçak Krizi ve Ukrayna Sorunu ele alınacak.

Üçüncü ana bölümde soğuk savaş sonrası dönemde Rusya- Türkiye ilişkilerinin ekonomik-kültürel arka planı ele alınacaktır. Bu bölümde ticari ilişkiler, enerji ortaklıkları, askeri-teknik ilişkiler ve kültürel ilişkiler değerlendirilecek.

BİRİNCİ BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ'IN ARDINDAN TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ

1.1. Türkiye- Rusya İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı

1492 tarihi Türk-Rus ilişkilerinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir. Bu tarihte Moskova Knezliği ile Osmanlı devleti elçi aracılığıyla iletişim kurmuştu. Ancak köklü iki kavmin ilişkileri oldukça eskiye dayanmaktadır. Nitekim kuzeyde komşulardı ve milattan önceki yıllarda yaşayan Türk göçlerinin kuzey tarafı, Slav toplumuyla Türk toplumunu Ukrayna bozkırlarında birlikte yaşamaya itmişti. Bu yüzden Lev Nikolayeviç Gumilev'in *Eski Türkler* adlı eserinden aktarıldığına göre Ukrayna bölgesinde yaşayan iki kavmin benzerliği vurgulanmaktadır. Türk devletlerinin bölgedeki egemenliği Hunlarla başlamış, akabinde Göktürkler ile Büyük Bulgarlar, Hazarlar, Avarlarla sürmüştü. Cengiz Han ve çocuklarının egemenliğiyle devam etmişti. Ancak bu zengin ve tarihsel bağlar oldukça geniş kapsamlı konulardı. Bu sebepten dolayı tarihsel süreç ayrı bir çalışma alanıdır. Ruslar güçlü egemenliklerini kuzey bölgelerde kurmuşlardı. Özellikle eski Türk ülkelerinin yaşadığı Asya toprakları üzerinde genişlemişlerdi. Bu anlamıyla Türkler ve Ruslar zaman geçtikçe mücadele etmişlerdi. Mesela Rusların doğal zenginliklere ulaşması sıcak denizlere ulaşmalarıyla mümkündü; Osmanlı için ise Türkistan ve ötesindeki kaynaklara doğrudan ulaşması gücünü zirvede tutulması için gerekliydi. Bu nedenle olsa gerek ki, 1568 yılında Sadrazam Sokullu Paşa Astarhan seferine çıkmıştı. Çünkü ileride rakip olarak istemediği gücü durdurmak, İdil ile Don nehirlerini birleştirerek Hazar'a desteği ve ulaşımı kolaylaştırmak istemişti.[6]

Görülüyor ki Türk-Rus ilişkilerinin başlangıcı Rusların tarih sahnesine ilk çıktıkları zamana kadar yani yaklaşık bin yıl öncesine kadar uzanmaktadır. Bu iki halk beraber yaşamak birbirleriyle savaşmak mecburiyetinde olmuşlardı. Bununla birlikte iki halkın ortak bazı yönleri de vardır. Nitekim Rus halkı, Avrupalı halklarla kıyas edildiğinde Türk halkına daha yakın görülmektedir. Her iki ülkenin de gerek Batı'da gerekse Doğu'da topraklarının bulunması iki ülkenin ortak coğrafi

[6] İlyas Topsakal, "Tarihsel Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri", Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi, Cilt III, Sayı 2, 2016, s. 34.

özellikliğidir. Bu yüzden Batı için Rusya ve Türkiye Batılı ya da Doğulu olarak ayrım yapmamaktadır. Rus ve Türklerin tarihteki büyük imparatorluklar meydana getirmeleri ve bu imparatorlukların aynı dönemde yıkılıp yerlerine yeni devletlerin kurulmaları diğer ortak noktalarıdır.[7]

Ruslar 1450'li yıllarla birlikte III. Ivan ile büyük bir siyasi otorite olarak tarih sahnesinde görülmeye başlanmıştı. Ruslar, gerek Osmanlı'nın, gerekse de Orta Asya'daki Türklerin en büyük rakiplerinden biri olmuştu. Öyle ki Osmanlı İmparatorluğu gerileme ve çöküş dönemlerinde en çok Çarlık Rusya'sı ile savaşmıştı. 16. yüzyıl ortalarında Kazan Hanlığı'nın Ruslar tarafından yıkılmasının ardından Orta Asya Türk ve Müslüman toplulukları Rus yayılmacılığı tarafından açık hedef olarak görülmüşlerdi.[8]

Osmanlı Devleti'nin Ruslarla ilk diplomatik ilişkisi ise III. Ivan ile II. Sultan Bayezid arasında ticari ilişkiler kurmak amacıyla gerçekleşmişti. İlk olarak 1490'lı yılların sonunda III. Ivan, Pleşçeyev'i hemen sonrasında ise Golohvastov'u elçi olarak İstanbul'a göndermişti. Rusların 16. yüzyılda Karadeniz ve Kafkasya'ya yönelmesi sonucunda Osmanlı İmparatorluğu ile Çarlık Rusyası arasında söz konusu coğrafyada bir güç ve egemenlik mücadelesi tetiklenmişti.[9]

1654 yılından beri Ruslar, Ukrayna'nın büyük kısmını elinde bulunduran Kırım Hanlığı'na ait önemli yerleri egemenlik altına almıştı. Aynı zamanda Osmanlı'nın önemli stratejik yerleri de ele geçirilmişti. Bu dönemde Osmanlı himayesinden çıkan Ukrayna hükümdarı Rus himayesini tercih etmişti. 1678 yılında Kara Mustafa Paşa kumandasındaki Osmanlı ordusu Ukrayna'nın baş şehri Çihrin'e yürümüştü. Bu olayın ardından Osmanlı-Rus ilişkileri yeni bir aşamaya geçmiş ve savaşlar başlamıştı. Bununla birlikte iki gücün birbirleriyle mücadelesi I. Dünya Savaşı'nda yapılan anlaşma ile farklı stratejilere sahne olmuştu. 15. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar iki halk, yaklaşık 250 yıllık süreçte hem savaşları hem de dostlukları yaşamışlardı. Bu sürecin yaklaşık 50 yılı mücadele ile geçmişti.[10]

---

[7] İlyas Kemaloğlu, "Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri", Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010 (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 75-76.
[8] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 39.
[9] Coşkun Topal, "Türk-Rus İlişkileri ve Moskova Anlaşması", **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, s. 314; İlyas Topsakal, **a.g.m**, s. 34-45
[10] Erhan Büyükakıncı **a.g.m**, s. 784.

Kurtuluş Savaşı'nda Bolşevik hükümeti ile Osmanlı arasında anlaşma yapabilmek için iki ülke birçok görüşme yapmıştı. Emperyalist devletlere karşı Bolşevikler milli mücadelenin yanında olduklarını beyan etmişlerdi. Bu amaçla Bolşevikler kendi propagandalarını Anadolu'da etkin hale getirmek için uğraşmışlardı. Bolşevikler, Türklerin milli mücadeleye yardımcı olacaklarını beyan etmelerinin yanı sıra Yunanlar ile ilişki kurmuşlar; çıkarcı bir tutum takınmışlardı. Bolşevik hükümeti Lozan'da Boğazlar sorununda Türkiye'ye destek olmuşlardı. Fakat diğer hükümetler bu karara itiraz etmişler ve kabul etmemişlerdi. Milli Mücadele yıllarında Bolşevikler, Türk hükümeti arasındaki ittifak arayışları ile birlikte yeni oluşturulan Komünist görüşü Anadolu'da yayma politikalarından taviz vermemişlerdi.[11]

Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919) sonrasında, Mustafa Kemal, Halil (Kut) Paşa'yı, Moskova'ya göndermişti. Buradaki amaç, Sovyetlerden silah, cephane ve maddi yardım için Sovyetler ile ilişkileri geliştirmekti. Öncesinde Sovyetler Mahmudov'u Sivas Kongresi'ne gözlemci olarak görevlendirmişti. Halil Paşa, Moskova'da Türkiye'nin içinde bulunduğu ağır durumu anlatmıştı. Bunun yanı sıra yeni kurulacak millî hükümet, Sovyetler ile dostluk ve barış anlaşması imzalamak istemişti. Sovyetlerden bu konuda olumlu cevap almıştı. Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri, iki ülkenin birbirini tanımaya başlaması ile karşılıklı yardımların yapıldığı dönem, Sivas Kongresi'nden TBMM'nin açılışına kadar olan süreci temsil eder.[12]

TBMM'nin açılışını takiben TBMM hükümetinin ilk dış politika çalışmalarından birisi, 1920 yılının 26 Nisan'ın da M. Kemal'in Lenin'e yazdığı ünlü mektup olmuştu. Bu mektup Atatürk tarafından TBMM Başkanı olarak yazılmış ve Sovyetlere gönderilmişti. Atatürk'ün, Lenin'e yazdığı bu mektupta iki ülkeyi tehdit eden emperyalist güçler karşısında siyasi ve askerî dayanışmanın gerekliliği vurgulanmıştı. Aynı zamanda, Sovyetlerden başlangıç olarak 5 milyon altın, asker, cephane, silah ve malzemenin gönderilmesinin istenmesi mektubun en dikkat çekici noktasıdır. Bunun sebebi emperyalizme karşı ortak mücadeleydi. Ancak Rusya

[11] İlyas Topsakal, **a.g.m**, s. 45.
[12] Coşkun Topal, **a.g.m**, 316.

düzeltme

Dışişleri Komiseri Çiçerin'in 27 Ağustos 1920'de Türkiye'den Ermenistan lehine toprak talep edince görüşmeler kesilmişti.[13]

Mustafa Kemal Atatürk'ün Lenin'e yazdığı bu mektup (26 Nisan 1920) oldukça önemlidir. Öyle ki Türkler ile Ruslar arasında resmi ilişkilerin başlangıcı olarak bu mektup kabul edilir. Aynı zamanda Türkiye'nin yürüttüğü bağımsızlık savaşında Sovyetlerden yardım istenmişti. Türkler bunun karşılığında emperyalist güçlere karşı Sovyetler ile birlikte mücadele edecekti. Sovyetler, dünyadaki ilk büyük devlet olarak TBMM'yi tanımışlardı. Sovyet hükümeti de, Türk hükümeti ile dostluk ilişkilerinin kurulmasına karar vermişti. Sonuç olarak Türk ve Sovyet Hükümetleri Moskova'da, Dostluk Antlaşması'nı 16 Mart 1921 tarihinde imzalamışlardı.[14]

Moskova Antlaşması olarak bilinen bu anlaşmanın birinci maddesi ile Türkiye Ulusal Hükümetini Sovyetler, Misak-ı Millî sınırlarıyla tanımıştı. Böylece modern Türkiye ile Rusya arasındaki sınırda belirlenmiş oldu. Böylece 1920 yılının 3 Aralık'ında Ermenilerle yapılan Gümrü Barış Antlaşması'nın belirlediği sınır çizgisi, Kars ve Ardahan'ın Türkiye'de kalması şartıyla kabul edilmişti.[15] Antlaşmanın ikinci maddesi, Türkiye'nin Batum'da yaşayan halkı dini ve kültürel haklarının verilmesine yönelikti ve Türkiye bunu onaylamıştı. Ayrıca Sovyet Gürcistan'a, siyasi olarak özerk olmaları ve Batum Limanı'ndan Türkiye'nin yararlandırılması gibi koşullar şartıyla, Batum bırakılmıştı. Anlaşmanın üçüncü maddesi Nahçıvan ile ilgiliydi. Bu maddede Nahçıvan Azerbaycan'a bağlı olmak üzere özerk bir statüde kalmıştı. Beşinci madde, Karadeniz ile ilgiliydi. Bu maddede Karadeniz kıyı rejimi ve boğazlar meselesinin daha sonra Karadeniz'e kıyısı olan diğer devletlerin katılımıyla gerçekleşecek konferansa bırakılmıştı. İki ülke arasında yapılmış olan eski antlaşmalar iptal edilmesi de altıncı maddeyle kabul edilmişti. Böylece Türkiye'nin Çarlık Rusya'ya karşı mali sorumlulukları son bulmuştu. Kapitülasyonlar, anlaşmanın yedinci maddesi ile kaldırılmıştı. Sekizinci madde ile her iki ülke, bu iki ülkeden birisinde diğer ülkede aktif olan zararlı örgütleri desteklemeyeceğini belirtmişti. Aynı maddede iki ülkenin Kafkas cumhuriyetleri üzerindeki ortak

[13]Coşkun Topal, **a.g.m**, 317.
[14] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 76.
[15] Mustafa Bıyıklı, **Kaynakçalı Türk Dış Politikası Kronolojisi (1919-1938),** Hiperlink Yayınları, İstanbul 2011, s. 50;

yükümlülükleri de belirlenmişti. Eski Sovyet toprağı iken Türk toprağı, Türk toprağı iken Sovyet toprağı olan bölgelerdeki halk serbest olarak ana vatanına göç etme hakkını elde etmesi on ikinci maddede yer almıştı. Bu göç sırasında eşya, para nakli vb. serbestlik tanınmıştı. On üçüncü maddede, taraflar arasında esir değiş tokuşuna karar verilmişti. Bu değişimin temelleri daha sonraki bir sözleşmeyle netleştirilmişti. Bu maddeler ile birlikte genel anlamda veraset, ulaşım ilişkileri, iletişim de iki ülke arasında düzenlenmişti.[16]

Genel hatlarıyla belirtmek gerekirse Moskova Antlaşması'nda iki hükümet, iki halkın da kendi kaderlerini belirleme hakları olduğu noktasında anlaşmışlardır. İki hükümet emperyalistler ile beraber mücadele edeceklerini belirtmişlerdir. Bununla birlikte iki tarafta daimi dostluk ve işbirliği kurma yolunda istekli olduklarını vurgulamıştı. İki ülke arasındaki bütün eski anlaşmalar geçersiz sayılmıştı. Bu anlaşma kapsamında Sovyetler, Türk hükümetine yardım etmeye sıcak bakmışlardı. Bu yardım, para yardımıyla kalmayıp, aynı zamanda silah ve askeri araçların teslimatını içeriyordu. Bununla birlikte SSCB, silah ve benzer askeri ihtiyaçları üretecek makineleri de teslim etmeyi kabul etmişti. Türkiye için öncelikle silah ve askerî yardım oldukça önemliydi. Dostluk ve geniş çaplı işbirliği kapsamında SSCB, Türkiye'nin silahsızlanma konusundaki uluslararası toplantılara katılmasına destek vermişti.[17]

I. ve II. Dünya Savaşları arasında Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilere başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere özel şahsiyetler damga vurmuştu. Bu tür liderler sayesinde Rus ve Türk halkı, 20. yüzyılın ilk yarısında var olma ve gelişme isteğiyle korkunç imtihanlara karşı koymayı başarmış ve bütün dünyaya yüzyıllarca savaşan iki halk arasında sadece barışçıl değil dostluk ilişkilerinin de kurulacağını göstermişlerdi.[18]

Rus Çarlığı, Bolşevik ihtilali ile yıkılmış olan Orta Asya'da geniş bir bölgeye egemen olmuştu. Böylece SSCB adıyla dünya tarihinde en büyük devletlerden biri olmuştu. Sovyetlerin, ilk yıllarda saldırmazlık ve tarafsızlık politikasını

[16] Coşkun Topal, **a.g.m**, s. 322-323.
[17] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 76-77.
[18] Aleksandr Vitöl, "Sosyal Alanda Türk-Rus Münasebetleri", **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010** (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 115.

benimsemesinin sebebi Avrupa'da kendisine karşı oluşacak yeni bloklardan ve savaşlardan çekinmesiydi. SSCB komşularıyla iyi ilişkiler kurma politikasına da sahip olmuştu. SSCB ile Türkiye ile 1925 yılında Paris'te karşılıklı dostluk ve saldırmazlığı içeren anlaşmayı imzalamışlardı. Bu anlaşma, iki devletin birisi saldırıya uğrarsa diğerinin tarafsız kalması ve ittifaklara da girmemesini içeriyordu. Ancak Lozan sonrası Türk Cumhuriyeti ticari ilişkilerini Batıya yöneltmiş, bu durum SSCB tarafından hoş bulunmamıştı. Sovyetler, yeni kurulan Türk devletini Batı bloğunda gördüğü için mesafeli yaklaşmıştı. SSCB hükümeti Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nde bulunan, Boğazlardaki Türk hâkimiyetini kendi çıkarları doğrultusunda ciddi bir şekilde desteklemişti. Türkiye ve SSCB hükümetleri arasındaki siyasal ve ekonomik çıkar birlikteliği II. Dünya Savaşı patlak verinceye kadar sürmüştü.[19]

Ülkeler arası ilişkilerde daima belirleyici etkenlerin başında dünya dengeleri ve güncel politikalar gelmektedir. Bu sebeple Türkiye hükümeti ile SSCB hükümeti ilişkilerini değerlendirirken de bu açıdan bakılmalıdır. 1928 yılındaki Kellogg-Briand Paktı saldırı savaşını yasaklamaktaydı.[20] Türkiye ve SSCB de bu pakta katılmışlardı. Akabinde SSCB önderliğinde Litvinof protokolü imzalanmıştı. Bu protokolün amacı, Kellogg-Briand paktının Doğu Avrupa ülkelerinde daha hızlı uygulanmasıdır. Bu protokole Türkiye de dâhil olmuştu. Bunun akabinde ise daha önce imzalanan dostluk ve tarafsızlık anlaşması 2 yıl daha uzatılmıştı. 1931'de ise ek bir protokol daha imzalanmıştı. Adı geçen anlaşmaya, 1931 yılında bir protokol daha ilave edilmiş ve 5 yıl daha uzatılmıştı. 1935 yılında ise 10 yıl daha uzatılmış ve bu da son defa olmuştu.[21]

1928-1929 yılları ile Türkiye ile Sovyet hükümeti ilişkilerinde belirli değişim rüzgârları, uluslararası sistemdeki rekabetin yaygınlaşmaya başlamasıyla görülmektedir. Lozan Antlaşması'yla belirlenmiş Türk Boğazlarının hukuki statüsü konusu, 1930'lu yılların başıyla ikili ülke arasında yeniden tartışılmaya başlamıştı. 1936 yılının Temmuz ayında Montrö Sözleşmesi'nin imzalanması ile beraber söz konusu sorun çözümlenmişti. Yapılan çok taraflı anlaşmalar Türk ve Sovyet taraflar

[19] İlyas Topsakal, **a.g.m**, s. 46.
[20] Fatma Taşdemir, **Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2006, s. 98-99.
[21] Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", **Uluslararası Dergiler**, 15 (2004), s. 327.

için farklı görüşler oluşturuyordu. Büyük Britanya'nın Ankara'dan yana olması Türk hükümetine belirli yararlar sağlıyordu. Sonuç olarak, Ankara ve Moskova hükümetleri Karadeniz'e kıyısı bulunmayan ülkelerin savaş gemilerinin boğazlardan serbest geçişlerinin kısıtlanması konusunda anlaşmışlardı.[22]

Başbakan İnönü'nün Rusya ziyareti 1930'ların en önemli gelişmelerinden birisiydi. Söz konusu ziyaret ile SSCB ile Türkiye hükümeti, SSCB'nin 8 milyon dolarlık kredi açması konusunda anlaşmışlardı. Bu yardım için yapılan protokol 1934 yılında Ankara'da imzalanmıştı.[23]

1933 yılında İngiltere ile Fransa, Almanya ve İtalya'nın bulunduğu dörtlü bir pakt anlaşması yapılmıştı. Bu anlaşma başta Balkan ülkeleri olmak üzere pek çok Avrupa ülkesini rahatsız etmişti. Söz konusu devletler Londra'da 1933 yılının 3 Temmuz'unda "Saldırının Tanımlanması" konusunda sözleşme imzalamışlardı. Bu sözleşmelere Türkiye ve SSSB hükümetleri de onay vermişlerdi.[24]

Türkiye ile SSCB hükümeti ilişkilerinde Balkan Paktı öncesi (1934) az da olsa bir soğukluk olmuştur. SSCB dış politikasından dolayı böyle bir paktın hayata geçirilmesini istememişti.[25] Ancak Balkan ülkeleri açısından böyle bir pakt neredeyse zorunluydu. Çünkü Avrupa siyaset sahnesinde gerilim içerisindeydi. Karşılıklı görüşmeler sonucu söz konusu Pakt imzalanmıştı. SSCB'ye Türkiye hükümeti tarafından bir çekince mektubu verilerek SSCB hükümetinin kuşkuları giderilmişti.[26]

1936 yılından itibaren ise Türk-İngiliz yakınlaşması gerçekleştirilmeye çalışılmıştı. Bunun nedenlerinden biri, İngilizleri kullanma isteğiyle, Moskova'dan gelebilecek taleplere karşıydı. Öyle ki Nazi hükümeti ile Stalin hükümeti arasında Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştı. Bu anlaşma, Türkiye için beklenmedik bir gelişme olmasının yanı sıra İngiliz-Türk yakınlaşmasının gerekliliğini de gösteriyordu. İsmet İnönü döneminde Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmeyerek

[22] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 785.
[23] Çağatay Benhür, **a.g.m**, s. 327-328.
[24] Haydar Çakmak, **a.g.e**, s. 210; Çağatay Benhür, **a.g.m**, s. 328.
[25] Hikmet Öksüz, **Batı Trakya Türkleri**, Karam Yayınları, 2006, s. 113.
[26] Çağatay Benhür, **a.g.m**, s. 328.

düzeltme

tarafsız kalmıştı. Bu durum SSCB hükümetinin ağır eleştirilerine neden olmakla birlikte hem de Doğu cepheleri adına Batılıları da rahatsız etmişti. Bu doğrultuda, Türkiye-SSCB ilişkileri söz konusu dönemde başlamıştı.[27]

Türkiye-SSCB arasındaki ilişkiler yeni bir dünya savaşı başlarken oluşa bilecek ittifakların hemen öncesinde, 1939 yılı itibariyle tekrar hareketlenmişti. İki ülke, aynı blokta olabilmek için görüşmelere başlamıştı. Bunun için Saraçoğlu ve yöneticileri SSCB'ye gitmişlerdi. Fakat bu sırada SSCB beklenmedik bir şekilde Alman hükümetiyle bir saldırmazlık paktı imzalamışlardı. Saraçoğlu ve ekibi Türkiye umursanmayınca anlaşma yapamadan geri gelmişlerdi. İlişkilerin birden olumsuzlaşması ile farklı arayışlara girilmişti. Türkiye hükümeti SSCB'nin tehdidini önceden önlemeyi amaçlamış; Fransa ve İngiltere hükümetleri ile bir bildiri yayınlamıştı.[28]

Almanya ve SSCB arasında Polonya'nın paylaşılması ile Almanya'nın 1940 yılının Haziran'ında Fransa'yı istilası ve Finlandiya Savaşı olayları yeni bir dünya savaşının büyük bir hızla tüm Avrupa'ya yayılmasına sebep oldu. SSCB ile Almanya arasında bir sorunun olmadığı gözükse de SSCB Almanya'nın kendilerine saldıracağını düşünüyordu. SSCB ise Almanya yoruluncaya kadar bir durgunluk politikası izleme düşüncesindeydi. Bu dönemde Türkiye'ye karşı SSCB soğuk bir politika izlemişti. Ancak SSCB, Türkiye'nin diğer hükümetlerle yakınlaşmasından ve dünya savaşına katılmasından kuşku duymuştu. Türkiye hükümeti SSCB'nin soğuk tutumu karşısında ters bir durumda SSCB saldırısına uğranabileceği endişesi gün yüzüne çıkmıştı. Bunu hisseden Sovyet yetkilileri Türkiye'ye 9 Mart 1941'de aşağıdaki tebligatı yapmışlardı:[29] *"…Türkiye'nin, herhangi bir yabancı devlet tarafından tecavüze maruz ve topraklarını silahla müdafaaya mecbur kaldığı takdirde Sovyet Birliğinin de Türkiye'nin işbu müşkül vaziyetinden istifade ile kendisine tecavüz edeceğinden korktuğu anlaşılmaktadır. İşbu rivayetin Sovyetler Hükümetinin vaziyetine uymadığını ve bilakis şayet Türkiye herhangi bir yabancı*

[27] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 785-786.
[28] İlyas Topsakal, **a.g.m**, s. 46.
[29] Çağatay Benhür, **a.g.m**, s. 330.

devlet tarafından tecavüze uğrar ve mülki tamamlılığını silahla müdafaaya mecbur olursa, Sovyetlerle arada mevcut saldırmazlık paktına istinaden Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin tam bir anlayış ve bitaraflığına güvenebileceğini Başvekil ve Hariciye Komiseri namına beyana memurum". Ancak bu, Türkiye'nin Sovyetler Birliği hakkındaki endişelerini ortadan kalkmamıştı. Nitekim söz konusu beyanat ve birkaç başka açıklama içerik ve uygulanabilirlik açısından zayıftı. [30]

Rus-Türk ilişkilerindeki en sıkıntılı dönemlerden biri de kuşkusuz II. Dünya Savaşı yılları olmuştu. Bilindiği gibi Atatürk öldükten sonra iki ülke arasındaki ilişkiler bozulmuştu. 1938'de taraflar arasında konsolosluk ağlarının azaltılması ile ilgili bir anlaşma imzalandı. Bu anlaşma gereğince Türkiye; Odessa, Bakü, Leninakan ve Erivan'daki konsolosluklarını kapatmıştı. SSCB de İzmir ve Kars'taki konsoloslukların faaliyetine son vermişti. 1939'un Nisan'ında Almanya, Ankara'ya Rusya karşıtı nefretini gizlemeyen kadrolu istihbaratçı Frans Papen'i büyükelçi olarak atamıştı. 1941'in Haziran'ında Türkiye hükümeti ile Almanya arasında Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması imzalandı. Söz konusu anlaşma 1925 tarihinin 17 Aralık'ında SSCB ile Türkiye arasında imzalanan Dostluk ve Tarafsızlık Anlaşmasına aykırıydı. Bütün anlaşmaları ihlal ederek Türkiye, Temmuz ve Ağustos 1941'de Alman ve İtalyan askerî gemilerinin boğazlardan geçişine izin vermişti. Türk-Alman ittifakının kuruluşu, Almanya Dışişleri Bakanlığı ile Ankara'daki Almanya Büyükelçiliği arasındaki yazışmalardan anlaşılmaktadır. Almanya Türkiye'nin jeostratejik konumundan yararlanmak için imkânlar yaratmıştı. Örneğin bu ittifak ile Alman silah ve askerî teçhizatı Türkiye üzerinden taşınacaktı.[31]

Beklenen olmuş Almanya SSCB'ye saldırmıştı. Almanya'nın SSCB'ye saldırmasının ilk gününden itibaren bazı önde gelen Türk devlet adamları (Ş. Saraçoğlu, N. Menemecioğlu, İ. Sabis vs.) ile askeri yetkililer (E. Erliket vd.), SSCB karşıtı olan radikal milliyetçi ve yarı faşizan kuruluşları desteklemişlerdi. Türkiye topraklarında Türk Kültür Ligi, Bozkurt, Musavat, Kuzey Kafkasya Millî

[30] Çağatay Benhür, **a.g.m**, s. 330.
[31] Aleksandr Kolesnikov, **a.g.m**, s. 1-2.

Komitesi'nin dâhil olduğu ondan fazla örgüt faaliyet gösteriyordu. Almanya Dışişleri Bakanlığı, bu kuruluşların Türk kökenli esirler arasında Pantürkist fikirleri yaymalarını desteklemiş ve Almanya, bu esirlerden ayrı askerî birlikler kurmayı hedeflemişti. Türk askeri yetkililer, birçok kez Doğu cephesini gezmişti. Örneğin 1941 yılında General Ali Fuad Erden başkanlığındaki Türk heyeti, İstanbul-Odessa-Nikolayev hattı boyunca Doğu cephesini ziyaret etmişti. Heyet, Türk esirleriyle görüşme amacıyla Nikolayev yakınlarındaki esir kampını da ziyaret etmişti. General Erkilet hatıralarından aktarıldığına göre bu ziyaret sırasında Türk birliklerinin kuruluşunun propagandası yapılmıştı.[32] Dönüş yolunda heyet, Berlin'de Hitler tarafından kabul edilmişti. İlginçtir ki çok geçmeden Sovyet esirlerin arasındaki Tatar ve Başkurtlardan İdil-Ural askerî birliği oluşturuldu.[33]

Türk yönetimi (en azından Almanya yanlısı olan kısmı) ülkeyi sarsan Pantürkist ve Panturanist fikirlerin etkisiyle "Büyük Turan"ı canlandırma planları yapıyordu. Hitler'in belli şartlarda Kafkasya'nın Türkiye'ye verilebileceğine işaret eden arşiv belgeleri mevcuttur. Bununla birlikte Hitler'in topraklarını genişletmeyi amaçlayan Pantürkistlerin programından rahatsız olduğu da bilinmektedi. Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın yayımlanan belgelerine göre Hitler, Eylül 1941'de Ribbentrop ile yaptığı sohbette SSCB'nin yenilmesinden sonra bu ülkenin topraklarının tamamının Almanya'nın etkisinde olması gerektiğini ve Kafkasya'da özerk oluşumların ortaya çıkışının Almanya'nın yararına olmadığını belirtmişti. Bütün bunlar aslında Hitler'in Türkiye ile ilgili bir stratejisinin olmadığını göstermektedir. Türk-Sovyet sınırında birliklerin yığılması konusunda da çelişkili görüşler mevcuttur. Türkiye 1942 yazında sınır bölgesine 26 tümen yerleştirmişti. Buna cevaben SSCB burada 4 askerî birlik bulundurmak zorunda kalmıştı. Almanya Dışişleri Bakanlığı'nın belgelerine göre Almanlar, Türk yetkililerinden Kafkasya'da gerçekleştirilmesi planlanan operasyonlara dolaylı destek vermelerini istemişti. Almanların Stalingrad'a kuşatmaları sırasında şüphesiz Türkler böyle bir destekte bulunmuşlardı. Bu süreçte Türkler, Sovyet ordusunun dikkatlerini Türkiye yönüne çekmeyi başarmışlardı. Bir başka mesele de II. Dünya Savaşı sırasında İngiltere'nin SSCB Türkiye münasebetlerine etkisidir. Bu konuyla ilgili bir takım ilginç

[32] Baskın Oran, **a.g.m**, s. 53.
[33] Aleksandr Kolesnikov, **a.g.m**, s. 2.

düşünceler mevcuttur. Savaş yıllarında Ankara'daki Büyükelçilikte görev yapan Sovyet haber alma servisinin şefinin oğlu Yuriy Baturin'in *Dosye Razvedçika (İstihbaratçının Dosyası)* adlı kitabında ileri sürdüğü görüş dikkat çekiyor. Yazar kitabında arşiv belgelerine dayanarak Frans von Papen'e yapılan suikastı ele almakta ve sözkonusu Alman-Türk kışkırtma olayında İngiliz istihbaratının katkısını ortaya koymaktadır.[34]

Stalingrad savaşının ardından Sovyetler ve onların müttefiki olan devletler Nazileri yenmeye başlamıştı. Aynı zamanda SSCB, Almanlara karşı Türkiye'nin savaşa girmesi için uğraşmıştı. İngiltere ile Sovyetler, Türkiye'nin savaşa girmesine 1943 yılında gerçekleşen Tahran ve Kahire konferansında karar verdiler. Türkiye baskılara dayanamamış, Almanya ile 2 Ağustos 1944'te diplomatik ilişkilerini terk etmişti. Bu arada Churchill, Sovyetlerin isteklerine pek olumlu yaklaşmasa da açık bir karşı tavır da takınamamıştı. Türkiye, oluşan baskıdan kurtulmak ve BM Konferansına katılabilmek için Almanya ve Japonya'ya 23 Şubat 1945'te savaş açmıştı. Ancak SSCB'nin baskısı henüz azalmamıştı. SSCB hükümeti, 1925'te imzalanan Türkiye-SSCB Dostluk-Saldırmazlık Paktı'nı iptal etmiştir Aynı zamanda Ardahan ve Kars'a göz koymuştu.[35] SSCB, Balkan topraklarında da güçlü konuma gelmişti. Söz konusu dönemde SSCB, Türkiye için ciddi bir dış tehdit olmuştu. SSCB baskısına karşı, İngiltere ve Amerika Türkiye'ye destek vermeye devam etmişti. Bu esnada Japonya'ya ABD tarafından atom bombası atılması ile savaş sonlanmıştı. Ancak Sovyetler, özellikle Boğazlar konusundaki isteklerine ve ısrarlarına savaş sonrasında da devam etmişti.[36]

SSCB, Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı isteyince Sovyetlere karşı Türkiye'de tepkiler büyümüş ve bu sırada Moskova'nın önde gelen gazeteleri Gürcü profesörlerin makalesini yayınlamışlardı. Söz konusu makale "*Gürcistan'dan zapt edilmiş olan toprakları geri verilmelidir"* adı altında yayınlamıştı. Bu makalede Gürcistan'ın, Türkiye'den toprak talepleri anlatılıyordu. Artvin, Kars, Ardahan, Tortum, Oltu, İspir, Bayburt, Gümüşhane ve Giresun'a kadar olan bölgenin

[34] Aleksandr Kolesnikov, **a.g.m**, s. 3.
[35] Baskın Oran, **a.g.m**, s. 54-55.
[36] İlyas Topsakal, **a.g.m**, s. 47.

Gürcistan'a verilmesi gerektiği savunuluyordu.[37] Böylelikle, Sovyet basını eski Sovyet vatandaşı olan Gürcülerin ağzından Türkiye'den topraklar istiyordu. Türk kamuoyunda bu istekler oldukça büyük bir tepki ile karşılanmıştı. Söz konusu süreçte AA'nın yaptığı anketin sonucunda Türk halkı, "bir karış toprak verileceğine savaşa girmeye hazır"dı.[38]

II. Dünya Savaşı'nın sonrasında uluslararası sistemde bir değişim yaşanmıştır. Öyle ki Avrupa merkezli sistem ortadan kalkmıştı. Avrupa merkezli sistemin yerini, yeni bir düzen kurmaya kararlı iki askeri güç almıştı. Bu iki askeri güç birer kıta büyüklüğünde, kendi gereksinim ve değerleri üzerinde ortaya çıkan iki süper güçtü. Bu iki süper güç nedeniyle dünyada Doğu-Batı bloğu oluşmuştu. Bu iki blok arasındaki ilişkilerde "soğuk savaş" adıyla silahsız savaş olarak ortaya çıkmıştı. Bu da önceki sistemin yıkıldığını gösteriyordu. Bu köklü değişiklik, uluslararası alandaki ülkelerin dış politikalarında da etkisini kısa sürede göstermişti. Türkiye'nin de dış politikasını yeniden şekillendirmesine sebep olmuştu. Öyle ki II. Dünya Savaşı'nın ardından SSCB'nin Türkiye üzerindeki baskıları, Türkiye'nin dış politikasına yön veren temel unsurdu. Türk politikacılarına göre de, Türkiye'yi SSCB'nin baskılarından ancak Batı Bloğu kurtarabilirdi.[39]

SSCB'li bakan V. M. Molotov 1945 yılının 7 Haziran'ında Türkiye Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e SSCB ve Türkiye arasında yeni bir antlaşma yapılması için SSCB'nin tekliflerini sunmuştu. SSCB tarafından açıklanan ve yeni antlaşma için Türkiye'nin kabul etmesini istediği bu teklifler, açık bir şekilde Türkiye'nin bağımsızlık ve egemenliğine göz koymaktaydı ve bu teklifler kabul edilemezdi. Söz konusu şartlar şunlardı: [40]

Moskova Antlaşması'nın (1921) çizdiği Türk-SSCB sınırının, SSCB lehine Kars ve Ardahan'ın verilmesiyle güncellenmesi.

Boğazların savunmasında SSCB'nin de ortak olması. Bu ortaklık için Boğazlarda SSCB'ye deniz ve kara üslerinin verilmesi.

---

[37] Selçuk Ural, İlyas Topçu, "Soğuk Savaş Dönemi Türk Basınında Sovyet Tehdidi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 9, Sayı 44, s. 521
[38] Baskın Oran, **a.g.m,** s. 58.
[39] Selçuk Ural, İlyas Topçu, **a.g.m**, s. 520.
[40] İlyas Topçu, **a.g.m**, s. 96; Baskın Oran, **a.g.m**, s. 56.

Montrö Sözleşmesi'nin belirlediği Boğazlar statüsünün değiştirilerek, yerine Türkiye ve SSCB arasında yeni bir ikili antlaşmanın imzalanması.

Molotov'a Selim Sarper'in cevabı; Moskova Antlaşmasıyla belirtilen Türkiye-SSCB sınırının değiştirilmesine ve boğazlarda SSCB'ye üs verilmesine Türk Hükümeti'nin kabul etmeyeceği yönünde olmuştu. Montrö Sözleşmesinin sadece Türkiye ile SSCB'yi değil, aynı zamanda anlaşmaya taraf olan bütün devletleri ilgilendirdiğini iletmiş; buna paralel olarak bu o ülkelerin de görüşlerinin alınmasının gerekliliği vurgulanmıştı. SSCB isteklerinin Türkiye tarafından reddedilmesinin ardından, 1945 yılının Haziran ayı ortaları ile Türkiye üzerinde ağır siyasi baskıya başlamıştı.[41] Bu kapsamda SSCB kamuoyuda sınırlarda değişiklikler yapılması yönünde propaganda yapmışlardı.[42]

Postdam Konferansı 17 Temmuz 1945'de toplanmıştı. Toplantının amacı savaş sonrası dünya düzeni ile ilgili olmuştu. ABD, İngiltere ve SSCB hükümet yetkilileri 1945 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında bir araya gelmişlerdi. Postdam Konferansı'nın 6. oturumunda boğazlar meselesi gündeme geldi. Bu konferansta Stalin bu toprakların "son savaşın sonunda Ruslardan alındığını" ve ayrıca boğazların kontrolünün de SSCB'ye ait olması gerektiğini belirtmişti. Churchill, SSCB gemilerinin boğazlardan serbest geçişine sıcak baksa da Türkiye'nin telaşlandırılmamasını da istemişti. ABD Başkanı Harry Truman'ın hatıralarından aktarıldığına göre, Truman, Postdam döneminde Churchill ve Stalin'in tavırlarını şu şekilde belirtmişti:[43] *"Anladığıma göre, Stalin kendisinden önce Rusya'daki bütün çarlar gibi, Boğazların Rusya'ya verilmesini istiyordu. Churchill ise, İngiltere'nin Akdeniz'deki kontrolü bırakma niyetinde olmadığını; hatta bu kontrolü daha da sıkı bir şekle getirmeye çalıştığını ima etmekteydi."*

Boğazlar meselesinin SSCB'nin Türkiye ile SSCB arasında bir soruna dönüştürmeye çalışması konferansta tepkilere neden olmuştu. Truman boğazları uluslararası suyolları olarak değerlendirilmesi gerektiğini doğru bulmuştu. İngiltere ve ABD ise, SSCB gemilerinin boğazlardan geçişini üç büyük devlet başta olmak üzere, diğer devletlerin koruma altına almasını istemişti. Bu teklifi Stalin reddetmişti.

[41] Cemil Koçak, **İkinci Parti İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları**, Cilt 1, İletişim Yayınları, 2010, s. 446.
[42] İlyas Topçu, **a.g.m**, s. 96.
[43] İlyas Topçu, **a.g.m**, s. 96; Baskın Oran, **a.g.m**, s. 57.

Bütün devletler açısından bu konuda bir noktada anlaşılamamıştı. Konu ile ilgili üç kesiminde görüşlerinin Türkiye'ye bildirmesine karar verilmişti. Bu toplantı esnasında çeşitli oturumlarda Türk-SSCB ilişkileri ele alınmıştı. Bu oturumlarda daha önce Molotov'un Sarper'e yaptığı istekleri bizzat Stalin savaşın galibi devletlere teklif etmişti. Konferans sonunda da SSCB, İngiltere ve ABD, boğazlarla Montrö'de imzalanmış olan sözleşmenin, değiştirilmesi gerekliliğine karar vermişlerdi. Bunun akabinde üç hükümette Türkiye ile bu meselenin doğrudan görüşülmesine karar verilmişti.[44]

1945 yılının Nisan ve Haziran ayları arasında yapılan San Fransisco Konferansı[45] esnasında konferansa katılanlara, Ermeni Milli Komitesi, Türkiye'deki Ermeni vatandaşların SSCB'ye nakledilmesini istemişti. Söz konusu isteğin sebebini Ermeni vatandaşların Türkiye'de yok edilmekten kurtarmak istedikleri olarak göstermişlerdi. Bununla birlikte Ermeniler Türkiye'nin BM'ye alınmasını da yanlış bir karar olarak görmüşlerdi. Ayrıca Türklerin Ermenilere zulüm yaptıklarını ve bunları unutmamak gerektiğini de vurgulamışlardı. Türk gazeteleri aracılığıyla İngiliz ve ABD'li yetkililere bu çağrıya asıl katliamın Ermenilerin yaptığı şeklinde cevap vermişlerdi. İngilizler, Milli Mücadele döneminde Anadolu'da bulunuyorlardı ve Ermenilerin Türklere yaptığı zulümleri yakından görmüşlerdi. Buna karşılık Ermeni lobileri susmuşlardı. Türkiye'den ABD'ye göç eden Ermeniler ise Türk temsilcilerine dostça yaklaşmışlar ve Ermenilere zulüm iddialarını reddettiklerini belirtmişlerdi.[46]

SSCB, Ermenistan ve Gürcistan ile birlikte, Anadolu'da bulunan diğer etnik kökenli insanlara yönelik etnik propaganda yapma politikasını da uygulamışlardı. Bu kapsamda, Moskova Radyosu Türkiye aleyhinde yapmıştı. Radyodaki propaganda da azınlıklar meselesi gündeme getirilmiş ve şu ifadelere yer verilmişti:[47] *"Kürtlerin, Yahudilerin, Ermenilerin, Yunanların siyasi ve iktisadi hakları son derece kısıtlıdır."* Radyo iddia ettiğine göre 1.5 milyon Kürt zorla topraklarından çıkarılmakta ve

[44] Sait Dokuyan, **a.g.m**, s. 123; Çağatay Benhür, **a.g.m**, s. 322-323; İlyas Topçu, **a.g.m**, s. 96; Baskın Oran, **a.g.m**, s. 57.
[45] Emre Sarı,**20. Yüzyıl Tarihi**, Noktaekitap, 2016, s. 254.
[46] Sait Dokuyan, **a.g.m**, s. 124.
[47]Çağatay Benhür, **a.g.m**, s. 326.

soykırım görmektedir. Aynı zamanda şu ifadelere de yer verilmişti:[48] *"Milli Cumhuriyet Partisi (CHP) memleketin askerileştirilmesini, barış şartları içinde bir milyon kişilik bir ordu tutulmasını ve antidemokratik polis tedbirlerinin alınmasını haklı göstermek için dış tehlikenin varlığını ileri sürmektedir. Hâlbuki buna çok az Türk inanmaktadır".*

Yaratılan bu gergin hava, Washington'da ölen Türk Büyükelçisi Münir Ertegün'ün 16 ay sonra cenazesinin Amerika'nın en büyük savaş gemilerinden olan Missouri ile 5 Nisan 1946 yılında İstanbul'a getirilmesiyle bir "mutlu son"a ulaşmıştı. Tabii bu dönemdeki psikolojik ortam içerisinde Missouri, Türkiye'de bir kurtarıcı olarak karşılanmıştı. Saraçoğlu *"üzerinde yaşadığımız ihtiyar dünyanın en genç ve en mükemmel çocuğu olan Amerika ve Amerikalılar, Birleşmiş Milletler 'den mürekkep büyük bir insanlık dünyası kurmak adına sağlam ve metin adımlarla yürümektedirler"* demişti.[49]

1946 yılının Ağustos'unda ise, SSCB, Türkiye dışişlerine boğazlar hakkında bir nota vermişti. Buna göre:[50]

Bütün ülkelerin ticaret gemilerine boğazlar daima açık olmalı,

Karadeniz devletlerinin savaş gemilerine boğazlar daima açık olmalı,

Özel şekilde öngörülen haller hariç, Karadeniz'de sahili bulunmayan devletlerin savaş gemilerinin boğazlardan geçmesi yasaklanmalı,

Boğazlar rejiminin tespiti Türkiye ile diğer Karadeniz Devletlerinin salahiyetinde olmalı,

Boğazların savunulması ve bu rejimin uygulanması Türkiye ile Rusya ortaklaşa yürütmeli.

7 Ağustos 1946 tarihli Sovyet notası, Türkiye tarafından sert bir şekilde reddedilmişti. Türkiye Dışişleri Bakanlığı'na 24-25 Eylül 1946 gecesi yeni bir SSCB notası verildi. Bu nota öncekine göre daha detaylandırılmıştı. Türkiye, SSCB'nin

[48]Çağatay Benhür, **a.g.m**, s. 327.
[49] Baskın Oran, **a.g.m**, s. 61; Altay Gündüz, **Geçmişe Yolculuk**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010, s. 304-305.
[50] Çağatay Benhür, **a.g.m**, s. 333.

düzeltme

görüşlerini ve önerilerini doğrudan reddetmişti. Türkiye'nin bu tavrı ile SSCB, Türkiye'nin dostluk anlaşması imzalama isteğinin birbirine uyuşmadığını vurgulanmıştı. SSCB'nin boğazlarla ilgili bir konferansa karşı olmadığı ama konferanstan önce Türkiye ile konunun detaylı olarak görüşülmesinin uygun olacağı söz konusu notada belirtilmişti. Ayrıca bu notada, Boğazların Rusların güvenliğini tehdit ettiğini ve savaş esnasında Karadeniz'i savunmak için büyük bir askeri gücü buraya yerleştirildiği belirtilmişti. Ayrıca, Boğazlar üzerinde Karadeniz devletlerinin haklarının daha fazla olması gerektiğini belirtmişlerdi. Bununla birlikte ortak savunma isteğine ihtiyaç duyulduğunu bunun da BM prensiplerine, Karadeniz devletlerinin güvenliği açısından önem arz ettiği için de uyulacağı vurgulanmıştı.[51]

Truman Doktrini açıklanmasının ardından, doktrin kapsamında Türkiye de yer almıştı. Marshall Planı'nda da Türkiye bulunmuştu. Türkiye, 1947'nin Mart ayında IMF'ye girmiş ve bunun sonucunda batı ile ilişkilerini geliştirmeye başlamıştı. IMF'ye girmenin sebebi kuşkusuz hissedilen SSCB tehdidiydi. Türkiye Avrupa Konseyi'ne 8 Ağustos 1949'da kabul edilmiş, SSCB'nin 1949'un Eylül ayında Atom Bombasına sahip olduğunu deklare edişinin ardından ise başta Amerika olmak üzere tüm batı dünyası Türkiye'yi ve onun jeopolitiğini daha fazla önemsemeye başlamıştı.[52]

1.2. Soğuk Savaş Döneminde Türkiye- Rusya İlişkileri

Soğuk Savaş yıllarında Sovyetler'e göre Türkiye, NATO'nun güney kanadının ileri karakolu, geri kalmış Orta Doğu ülkesi ve ABD'nin Ortadoğu uydusuydu. Avrupa-Atlantik dünyası içinde yer alan Türkiye ise Sovyetler Birliği'ni kuzeyindeki büyük ''kızıl tehlike'' olarak görüyordu. Karadeniz'in batı ve doğusundan aşağıya doğru genişleyen Çarlık Rusya'sı yüzünden Osmanlı Devleti'nin son 300 yılının küçülme ile geçmesi de Türkiye'nin yakın tarih algılamasını derinden etkiledi. 18. ve 19. yüzyıllarda Çarlık Rusya'sının genişlemesi ve Osmanlı Devleti ile yaşanan savaşlar nedeniyle Anadolu'ya kitlesel zorunlu göçler gerçekleşti. Balkanlardan ve Kafkasya'dan gelen bu göçmenlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasında ağırlıklı katkılarının olması da Türkiye'nin yakın

[51] Sait Dokuyan, **a.g.m**, s. 128-129.
[52] Çağatay Benhür, **a.g.m**, s. 334.

tarih algılamalarını oldukça etkiledi. Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan yaklaşık 80 milyon insanın yaklaşık %55'i Çarlık Rusya'sı, Sovyetler Birliği ve Balkan coğrafyasından zorunlu göçe tabi tutulan insanların torunlarından oluşmuştur.[53]

Gerçekten de Soğuk Savaş, uluslararası sistem içinde yer alan güçlere, yeni dünya düzeninin belirli kurallarını kolaylıkla benimsettire bilmekteydi. Öyle ki kimin dost kimin düşman olduğu baştan belliydi. Kutuplaşan yeni dünya düzeninde devletler, müttefikler ya da düşmanlar arasında sıkışıp kalmaktaydı. Bununla birlikte tarafsızlık politikaları da geliştirilmekteydi.[54]

Bu dönemde tarihin her döneminde olduğu gibi Boğazlar meselesi iki ülkenin arasını açtı. SSCB hükümeti 1946'da Türkiye hükümetine bir nota vermiş ve Boğazlar üzerinde kontrol isteği açıkça ortaya çıktı. Türk hükümeti ise bu istekleri şiddetle kınadı. Ardından SSCB hükümeti ikinci bir nota daha verdi (24 Eylül). Bunun üzerine ABD ile İngiltere bu notadan yararlanarak Türkiye hükümetinin yanında oldu. SSCB yayılmacılığına karşı kısa bir süre sonra Balkan Paktı imzalandı.[55]

Diğer taraftan Truman 1947'deki kongrede ve daha sonraki konuşmasında, SSCB'nin egemenlik sahasını Türkiye'ye doğru genişletme isteğine karşı bir politikaya başlanacağını bildirdi. Özellikle SSCB'nin sıcak denizlere inmesine engel olmak için Türkiye'nin korunacağı açıklandı. Bu doktrinin akabinde ABD, II. Dünya Savaşı'ndan ekonomik ve sosyal bakımından büyük buhranlarla çıkan Avrupa devletlerinin kalkınmasını sağlamak için bir kalkınma programı takip edeceğini duyurdu. Marshall, 1947'nin Haziran ayında yaptığı konuşmada, Avrupa'ya ekonomik yardım yapılacağını belirterek bu yardımın bir devlete ya da doktrine değil yalnızca açlığa, sefalete, ümitsizliğe ve karışıklığa karşı Avrupa'da alınması gereken önlemlerin yerine getirilmesini sağlayacağını ifade etti.[56]

---

[53] Hasan Kanbolat, "Günümüz Türk-Rus İlişkilerinde Kafkasya", **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010** (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 101.
[54] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, 2012, s. 789.
[55] İlyas Topsakal, "Tarihsel Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt III, Sayı 2, 2016, s. 47.
[56] İlyas Topçu, "Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri ve Türk Basını (Stalin'in Ölümüne Kadar)", **Javstudies**, Cilt 3, Sayı 9, 2017, s. 103; Baskın Oran, Türkiye'nin 'Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu' Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970)", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt XXV, 1970, s. 70.

Amerika Savunma Bakanı Robert Peterson ise, Truman Doktrini sebebiyle 28 Mart 1947 tarihinde yaptığı konuşmada Akdenizi korumak amacıyla Yunanistan ve Türkiye'ye yapılması planlanan yardım projesinin kabul etmekten başka bir seçeneğin bulunmadığını çünkü bu bölgenin stratejik açıdan ve Amerika Birleşik Devletleri'nin güvenliği açısından önemli bir bölge olduğunu milli müdafa açısından 400 milyon doların bu bölgede daha uygun şekilde kullanılacağını belirtmişti.[57]

1947'nin Nisan ayında ise ABD'nin Türkiye ve Yunanistan'a yapacağı yardım konusu Güvenlik Konseyi'nde görüşüldü. İngilizler bu yardımı kayıtsız destekleyeceğini ifade ettiler. Bu yardım planına SSCB karşı çıktı. Rus delegesi Gromyko, Yunanistan'ın SSCB'nin ortağı olduğunu, ancak Türkiye için aynı şeyi söylemenin mümkün olmadığını, Türkiye'nin böyle bir yardım istemeye hakkının bulunmadığını ve Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye ve Yunanistan'a yardım amacıyla giriştiği bu hareket ile Birleşmiş Milletler otoritesini sarstığını belirtti[58].

Truman Doktrini ve Marshall Yardımı, ABD tarafından SSCB'nin İran üzerinden Suriye'ye, Boğazlar ve sıcak denizlere inme çabalarına karşı aldığı ilk tedbirlerdir. Bazılarına göre Sovyetler Birliği'nin kendi hayat sahasını emniyete almak gibi haklı nedene dayanan genişleme çabası, aslında SSCB'nin mümkün geniş bir bölgeyi egemenliğini elde etme çabasına yönelik olmuştu. Topçu'ya göre; 1948 Şubat'ında yaşanan Prag darbesi ve 1948 Haziranı'nda meydana gelen Berlin Ablukası, SSCB ile işbirliği içinde bir dünya düzeni kurmanın mümkün olmadığını gösterdi.[59]

NATO'nun kuruluşu Türkiye'de, Sovyet baskısının kırılması ve refaha kavuşmak adına geniş yankı buldu. Ancak Türkiye bütün ısrarlı tutumuna rağmen bu oluşuma dâhil edilmemişti. Zira Norveç, Danimarka, Hollanda, Belçika gibi küçük devletler, teşkilatın kuruluş aşamasında SSCB tehdidini en fazla hisseden Türkiye'nin katılması ile SSCB'nin gözünü karartacak kadar sert tepki verebileceğinden korkmuşlardı.[60] Bu yalnız bırakılma Türk kamuoyunda "Acaba yine mi yalnız bırakıldık" endişelerine neden olmuştu. Bu durum güvenlik ve

[57] İlyas Topçu, **a.g.m**, s. 103.
[58]Çağatay Benhür, **a.g.m**, s. 335.
[59] İlyas Topçu, **a.g.m**, s. 104.
[60] Yusuf, Sarınay, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi (1939-1952)**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara1988, s. 77.

selametini Batı Bloğu yanında olmakta gören Türk Hükümeti'nin ilk andan itibaren bütün ağırlığı ile NATO'ya üye olmak adına çalışmaya gireceği bir dönemin başlamasına yol açtı. Zira Türk Hükümeti'ne göre NATO üyeliği, siyasi, ekonomik ve askeri kalkınmaya büyük katkı sağlayacaktı.[61]

ABD'nin benimsediği ''çevreleme'' politikası sonrasında ilan edilen Truman doktrini ile Türkiye ve Yunanistan ABD desteğini alarak Marshall yardımından da yararlanıyorlardı. Bu durum da NATO'nun Sovyetler Birliğine karşı Türkiye'yi bir stratejik üs olarak gördüğü düşünülebilir. Bununla birlikte Türkiye'nin Batıya yaklaşma düşüncesi hem ekonomik kalkınmaya hem de silahlı kuvvetlerinin modernleşmesi için gerekli kaynakların yardım yoluyla Batı'dan zahmetsiz bir şekilde sağlanabileceği düşüncesi ile doğrudan ilişkilidir.[62] Bu nedenle Türkiye, Batı yanlısı politikaya uygun bir şekilde iç politikada çok partili sisteme geçmiş (1946), ekonomi alanında da liberal politikaları benimsemişti.[63]

Bu dönemin sonunda Türkiye NATO oluşumuna üye olmuştu. Akabinde Belçika ile Norveç gibi ülkeler de oluşa bilecek tehdidi engellemek amacıyla NATO'ya girmeyi kabul etmişti.[64]

Türkiye-SSCB ilişkilerinde Stalin'in ölümünden sonra iyileşme görülmektedir. Kruşcev'in SBKP'nin başına seçilmesiyle *'barış içinde bir arada yaşama'* ilkesi Sovyet diplomasisine yansımış, önceki politikalar ve politik nüfuz söylemi az da olsa etkisini kaybetmeye başladı.[65] Her ne kadar Sovyet yönetimi, 1953 notasıyla Türkiye'ye yönelik isteklerinden vazgeçmiş gibi görünse de, Türk hükümetleri tarafından dış politikada keskin bir değişime gidilmedi. Demokrat Parti iktidarı döneminde Moskova'ya karşı güven eksikliği sebebiyle ABD ile ittifak politikaları güçlendirildi, Sovyet yönetimi ile mesafeli ilişkiler kuruldu.[66]

Türkiye 1957 yılında patlayan Suriye bunalımında ABD'nin politikasına uygun bir siyaset izledi. Türk-Sovyet ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkileyen bu Suriye bunalımında, resmi makamların çeşitli yalanlamalarının aksine Amerika'nın engel olmaması halinde Türkiye'nin Suriye'ye askeri müdahalede bulunacak olduğu

[61] İlyas Topçu, **a.g.m**, s. 105.
[62] Baskın Oran, **a.g.m**, s. 68
[63] Yusuf Sarınay, **a.g.e**, s. 77.
[64] İlyas Topsakal, **a.g.m**, s. 47.
[65] Baskın Oran, **a.g.m**, s. 75.
[66] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 786-787.

birçok kimse tarafından ileri sürüldü. Menderes ise Sovyetlerin tutumuna karşı durumun tekrar sertleştirilmesine yol açacak kraldan fazla kralcı bir tavır takındı.[67] Kruşçev New York Times muhabirine verdiği bir mülakatta: *"Savaş patlarsa biz Türklerin hemen başının ucundayız. Fakat siz [Amerikalılar] değilsiniz. Toplar patlamaya başlayınca roketler de uçuşabilir. Fakat bunu düşünmek için çok geç kalınmış olur"* ifadelerini kullandı.[68]

1963 Mayıs'ına varıncaya kadar Türkiye, Sovyetlerin davet ve yakınlaşma isteklerine, hep o ana dek izlenen politikaya uygun olarak çekingen, hatta soğuk davranmıştı. Bu tarihte Cumhuriyet Senatosu başkanı Ürgüplü liderliğinde bir Türk Parlamento heyeti 29 Mayıs-14 Haziran arasında SSCB'yi ziyaret etti. Bu ziyaret taraflar arasındaki "buzları kıran" bir başlangıç teşkil etti.[69] SSCB, bu heyete Batı'dan daha iyi şartlar ile ekonomik yardım yapılabileceğini tekrar etmişti.[70]

1960'lı yıllarda ise Kıbrıs meselesi nedeniyle, Türk-Sovyet ilişkilerinde inişli çıkışlı bir süreç görülüyor. SSCB hükümeti Türkiye'nin Kıbrıs hususuna çözüm bulunmasına karşıydı. Bunun sebebi, Sovyetlerin NATO ile işbirliği muhtemel olan Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasını istememesiydi. Sovyetler, Türkiye ile ticari ilişkilerini bu dönemde geliştirmesine rağmen NATO üyeliği ve Kıbrıs meselesi konularında baskı kurmayı sürdürdü. 1967 ve 1969 yıllarında Demirel ve Sunay Sovyetlere resmi ziyaretler yaptılar. Bu ziyaretler sonucunda Türkiye ile SSCB ilişkileri ekonomik gelişmelere dayalı bir politika benimsendi.[71]

Soğuk Savaş döneminin ikili ilişkilere ne tür etkisi/katkısı oldu? Dönemi ana hatlarıyla ele aldığımızda karşımıza şu hususların çıktığı görülüyor; [72]

İlişkilerin kırılganlığını ve tarihsel anlamda birtakım olumsuz taleplerin ve algıların halen zihin altında yerlerini koruduğunu gösterdi.

Tarafların birtakım hatalarının beraberinde çok ciddi kayıplara yol açabileceği ve bunun tamirinin tahmin edildiğinden çok daha fazla zaman aldığı ve bu bağlamda her iki ülkeye güç ve zaman kaybettirdiği görüldü.

---

[67] Baskın Oran, **a.g.m**, s. 78-79
[68] Onur Öymen, **Silahsız Savaş**, Remzi Kitabevi, Ankara 2002, s. 105.
[69] Baskın Oran, **a.g.m**, s. 83.
[70] Haydar Çakmak, **Türk Dış Politikası 1919-2008**, Platin Yayınları, İstanbul 2008, s. 630.
[71] İlyas Topsakal, **a.g.m**, s. 47.
[72] M. Seyfettin, Erol Türkiye-Rusya İlişkilerinin Geleceğinde Tarihsel Kodlar ve Soğuk Savaş Faktörü" **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010** (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 88-89.

Türkiye'nin iktisadi ve mali anlamda en sıkışık olduğu dönemlerde, Batı'nın Türkiye'yi bu noktada birçok şeye mecbur etmeye çalıştığı bir ortamda SSCB'nin Batı'ya nazaran çok daha dostane bir şekilde Türkiye'nin yanında yer alabileceği görüldü.

Türkiye'nin millî ve bağımsız bir politika izlemesi açısından Soğuk Savaş'ın iki kutuplu gerçeği ve Türkiye açısından bir NATO üyesi ülke olmasına rağmen bir denge unsuru olarak ön plana çıktı.

Bu kapsamda, Türk-Batı ilişkilerinde yaşanan Kıbrıs vb. sorunlarda SSCB, ihtiyaç duyulan geleneksel bir denge unsuru olarak Türk dış politikasında yerini aldı.

Pek ön plana çıkartılmamakla birlikte, SSCB Batı'ya nazaran Türkiye'nin sanayileşmesine stratejik sektörler bağlamında da katkıda bulundu ve ilgili teknoloji transferini yapmaktan geri kalmadı. Bu hususta Batı'nın nasıl bir tutum içinde olduğu ise çok iyi biliniyordu.

Dolayısıyla, Soğuk Savaş döneminin, günümüz ilişkileri ve geleceği açısından İkinci Dünya Savaşı sürecindeki hataları bir tamir ve yeni gelecek için bir alt yapı hazırlık dönemini oluşturduğu söylenebilirdi.[73]

Türkiye hükümeti, NATO ile ilişkilerini millî unsurlar çerçevesinde geliştirdi. Bu durum, Türkiye ile NATO ve ABD arasında bir takım sorunların ortaya çıkmasına neden oldu. Bu da Türkiye ile SSCB arasında bir yakınlaşmayı tetikledi. Bunun yanı sıra 1968-1975 yılları arasında Türk-SSCB ilişkilerinin gelişimi ile Batı ile sorunlar başladı. Ankara, Batı ile ilişkilerine devam etmiş, Sovyetler Birliği ile de ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğini düşündü. Araştırmacılar söz konusu yıllarda Türkiye-SSCB ilişkilerindeki değişimlere neden olan şu sebepleri ileri sürmektedirler;

Küba Füze Krizi: ABD, Jüpiter füzelerini Ankara'dan İzmir'e habersiz bir şekilde yerleştirdi. Söz konusu durum, hem Türkiye ile ABD arasında gerilime yol açmış, hem de Türkiye'yi SSCB işbirliğine yöneltti.[74]

---

[73] İlyas Topsakal, **a.g.m**, s. 47.

[74] Halil Şimşek, "Johnson Mektubu ve Türk-Amerikan İlişkileri Etkisi", **Yeni Dönem Türk Dış Politikası Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri**, Ankara 2010, s. 82-84.

düzeltme

NATO'ya bağlı devletler arasındaki ilişkiler 1960'lı yıllarda genel olarak gerginleşti. Söz konusu durum, Türkiye-SSCB işbirliğinin dolaylı yollardan gelişmesine katkı sağladı.

1960'lı tarihler ile birlikte Türkiye'de yaşanan iktisadi sorunlar, Türkiye hükümetini Sovyet hükümeti ile yakınlaşmaya itti. Zira SSCB, Türkiye sanayisine yatırım yapmaya hazır olduğunu beyan etti.

Uzun yıllar ABD, Türkiye'den krom satın aldı. SSCB, krom fiyatlarını 1963'te düşürünce ABD hükümeti, krom alımı için SSCB hükümeti anlaşdı. Söz konusu durum da Türkiye'nin diplomasisi üzerine etki etti.

Kıbrıs meselesi (1964): Kıbrıs sorunu, SSCB ile Türkiye'nin tutumlarının belki de ilk kez çatışmasına sebep oldu. Bununla birlikte 1963-1964 yıllarında Kıbrıs'ta yaşananlar sebebiyle Türkolog D. E. Eremeev'den aktarıldığına göre ABD, Türkiye'nin "burnuna fiske vurdu". Söz konusu durumdan dolayı Türkiye, ABD ve NATO yanlısı siyasetini gözden geçirdi. SSCB Hükümeti 1974'te, Kıbrıs'a çıkarma yapan Türk ordusuna karşı çıkmış olsa da bu durum Türk-SSCB ilişkilerine olumsuz yansımadı.

1970'li yıllarda uluslararası ilişkilerde, silahların sınırlandırılmasını öngören SSCB ile ABD arasında anlaşma ve Helsinki süreci gibi sebeplerden dolayı genel bir yumuşama dönemi yaşandı.[75]

Ayrıca 1965 yılında S. Demirel başbakan olduktan sonra ondan önceki başbakanın imzaladığı ve SSCB ile Türkiye arasındaki anlaşmanın onayı tepkilerden dolayı ertelendi. İktidar Partisi'nin (Adalet Partisi) eleştirilerini öngören Demirel, SSCB hükümetinde petrol ürünleri ithal etme fikrine sıcak bakmadı. Demirel hükümeti döneminde Türk-SSCB ilişkileri yalnızca siyasi ivme değil ekonomik alanda da önemli bir ivme yakaladı. 1966 yılı verilerine göre Türkiye ile SSCB arasındaki ticaret hacmi bir önceki yıla göre %90 oranında arttı. Türkiye SSCB'ye daha çok tütün, canlı hayvan ve tarım ürünleri satarken bunun karşılığında da gazete kâğıdı, kimyevi gübre, demir ya da çeşitli sanayi ürünleri aldı.[76]

---

[75] Sergey Koritskiy, "Süleyman Demirel Döneminde Türk-Rus Münasebetlerinin Gelişimindeki Temel Eğilimler", **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010** (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 58-60.

[76] Hüner Tuncer, **27 Mayıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, 2014, s.108.

Süleyman Demirel, SSCB ile işbirliğinin sağlayacağı avantajları uygun bir dille her fırsatta beyan ediyordu. 1960'lı yılların son 50 yılında gerçekleşen Türkiye-SSCB ilişkilerindeki Demirel'in SSCB'ye gerçekleştirdiği on günlük resmi ziyaret yumuşama döneminin önemli bir aşaması oldu.[77] Demirel'e bakanlar, milletvekilleri, işadamları, basın mensuplarının da bulunduğu 100 kişilik bir delegasyon eşlik etti. Demirel gerçekleştirdiği bu ziyareti yıllar sonra şu şekilde anlatıyordu:[78] *"Delegasyona SSCB ile ilişkilerin geliştirilmesine karşı çıkan kimseleri bilerek dâhil ettim. Ben, onların kendi gözleriyle SSCB'deki başarıları görmelerini ve bu ülkeye olan yaklaşımlarını değiştirmelerini istedim. Biz ziyaretimiz boyunca Moskova, Leningrad, Kiev, Taşkent, Bakü gibi şehirleri ziyaret ettik. Bizi her yerde çok iyi karşıladılar"*. O dönemin en önemli gazetelerinden Akşam gazetesi, ise bu ziyareti birinci sayfadan verdi. Gazete 1967'de*"Demirel, Sovyet Kalkınmasını Övdü"* başlığını attı. Bu ziyaret, SSCB yayılmacılığı ile ilgili Türk toplumunda önyargıların kırılmaya başlamasına da neden oldu. Öyle ki bu ziyareti, karşılıklı ziyaretler izledi. Bu noktada Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın 12-21 Kasım 1969'da yaptığı ziyaret Türkiye'den SSCB'ye devlet başkanı düzeyinde gerçekleşen ilk ziyaret olması nedeniyle ikili ilişkiler açısından son derece önemliydi.[79]

1967'de imzalanan anlaşmalar da ikili ilişkilerin gelişmesinin göstergesiydi. Bu anlaşmalar karşılıklı çıkarların gözetildiği komşuluk ilişkilerinin gelişimesinin temelini oluşturmaktaydı. Bu anlaşmalar gereğince SSCB, Türkiye'de ülkenin, en büyük sanayi fabrikalarının kurulmasına ön ayak oldu. Bu fabrikalar Türk ekonomisinin günümüz temelini de oluşturuyor. Aliağa petrol işleme fabrikası, İskenderun metalürji fabrikası, Mersin kimya fabrikası, Seydişehir alüminyum fabrikası, Bandırma sülfürik asit üretim fabrikası ile Seyitömer-Seydişehir elektrik hattı, bu fabrika ve projelerin başında geliyor. O tarihlerde Türkiye'ye bu fabrikaları

[77] E. Atilla Aytekin, Gökhan Atılgan, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, Yordam Kitap, İstanbul 2015, s. 644.

[78] https://odatv.com/demirel-sovyetlerde-2009171200.html, **Demirel Sovyetlerde**, (Erişim Tarihi, 31.05.2019).

[79] Ebru, Gençalp, "Türk Basınında İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri (1965-1980)." **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi** 14.29 2014, 315-352,s.330.

inşa etmesi için gereken teknolojileri vermeyi reddetmiş batı ülkelerinin aksine SSCB kabul etmişti.[80]

1970'li yıllardaki hemen hemen bütün hükümetlerin politikalarında Moskova ile ilişkilerin geliştirilmesinin faydalarından söz ediliyordu. Hem ikili ilişkiler açısından hem de bölgede güvenliğin sağlanması için komünizm tehlikesi ile ilgili sözler söylense de Türk-SSCB ilişkileri yararlı görüldü.[81]

1975'in Aralık ayına gelindiğinde Demirel ile A. N. Kosıgin (SSCB Bakanlar Kurulu Başkanı) birlikte İskenderun Demir Çelik Fabrikası'nın açılışına katıldılar. Söz konusu kişilerin yaptığı görüşmede, iki taraf da SSCB-Türkiye ilişkilerinin çok yönlü gelişmesine yönelik anlaşma imzaladılar. Böylece iki ülke arasındaki ilişkiler, yeni bir seviyeye çıktı.[82]

1975-1977 yıllarında Türkiye SSCB arasındaki ilişkiler askeri düzeye taşınmak suretiyle daha fazla geliştirilmek istendi. Bu kapsamda öncelikle 1976 yılında SSCB'nin gerçekleştirdiği "Kafkasya" adlı askeri tatbikata Türk askeri uzmanları davet edildi. Türk uzmanlar bu esnada Savunma Bakanı A. Greçko ile de görüştüler. Bu ziyareti Genel Kurmay Başkan Yardımcısı, Kenan Evren'in ziyareti takip etti. SSCB'yi ziyaret etti. İki ülke arasında gelişen bu ilişkiler Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in 1977 yılı mart ayı Moskova ziyareti ile Türkiye'nin Sovyet silahlarını satın alma konusunu müzakere masasına kadar götürdü. [83]

Türk-Sovyet işbirliğine ve yakınlaşmasına Sovyetlerin Afganistan işgali (1979) büyük zarar verdi. İlk olarak 27 Aralık günü 5000 kişi Hafızullah Amin'i devirdi. Süleyman Demirel, Afganistan'daki bu sorunları büyük bir tedirginlikle izliyordu. ABD, Afganistan'daki bu olayların ardından, müttefiklerine Sovyetlerle ilişkilerini kesmelerini istedi. Türkiye de SSCB'nin Afganistan işgalini onaylamadı. Buna rağmen Türkiye Hükümeti, ABD hükümeti ile çıkarları için Türk-SSCB ilişkilerinin kesilmemesi gerektiğini de düşündü. Sonraki süreçte ise Türkiye'de 1980'de 12 Eylül günü askerî darbe gerçekleşti. İktidar hükümetten uzaklaştırıldı.

[80] Fikret Otyam, **Ne biçim Amerika ne biçim Rusya, İran, Afganistan, Pakistan**, Ok Yayınevi, İstanbul 1970, s. 172.
[81] Sergey Koritskiy, **a.g.m**, s. 62.
[82] Haydar Çakmak, **a.g.m**, s. 632; Sergey Koritskiy, **a.g.m**, s. 62.
[83] Sabri, Tekir, **Demirel ve Rusya İle İlişikler** 2016. (Kişisel Sosyal medya Hesabı).

Demirel, 122 gün tutuklu kaldı ve siyasetten uzaklaştırıldı. Demirel'in ardından Turgut Özal başa geçti. Onunla birlikte "Demirel misyonu" devam ettirildi. [84]

12 Eylül askeri darbesinin takip eden süreçte, askeri hükümet dış politikada değişikliğe gitti. Nitekim SSCB ile ABD arasında belirli bir denge politikası kararı alındı. Aslında bu dönemden itibaren, ikili ilişkilerdeki hareketlilik farklı bir ivme kazandı. Ayrıca cumhuriyet tarihinde az görülen bu iş birliği hamlesi, iktisadi boyutun gelişmesini sağladı. Söz konusu süreç, SSCB'nin dağılmasına kadar devam etti. Özal'ın Moskova ziyareti (1986) sırasında inşaat projeleri ile ilgili anlaşma yapıldı. 1987'de ortak bildirilerin imzalanmasıyla Sovyet doğal gazının nakli sağlandı. [85]

1986 yılında Türkiye ve SSCB arasındaki enerji ürünleri alanındaki iş birliği başladı. Türkiye'nin 1980'li yıllarda Sovyet petrolüne bağımlılığı büyük oranlarda değildi. Körfez Savaşı'nda, SSCB petrolü Türkiye'nin enerji tüketiminin yaklaşık % 10,4'üne karşılık gelmekteydi.[86]

1.3. Soğuk Savaş'ın Ardından Türkiye-Rusya Siyasal İlişkileri

Soğuk Savaş'ın ardından uluslararası politikadaki köklü değişimler, Türk-Rus ilişkilerinde eskiden kalma kötü düşüncelerin yıkılmasında önemli bir faktör oldu. Bahsedilen değişimler Türkiye ile Rusya Federasyonu ilişkilerini geliştirilmesi zorunlu hale getirdi. Türkiye ve Rusya Federasyonu ilişkileri 1990 yılı itibariyle ivme yakaladı. 1990'lı yıllardan sonra Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler gerçek anlamda ivme kazandı. Soğuk savaşın sona ermesi ve SSCB'nin dağılması ile birlikte Türkiye ve Rusya arasındaki ikili ilişkiler oluşan koşullara bağlı olarak yeniden şekillenmeye başladı.[87]

SSCB'nin yıkılmasının ardından Türkiye ve Rusya, işbirliklerini yeni dünya şartları kapsamında yeniden oluşturdu. Hem Türkiye hem Rusya Soğuk Savaş sebebiyle psikolojik buhrandan çıkmış ve bu dönemin ardından "geleceğe umutlu"

[84] Gilbert Achcar, **Kaynayan Orta Doğu: Marksist Aynada Orta Doğu** (çev. R. Şimsekel), İthaki Yayınları, 2004, s. 112;
[85] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s.787-788.
[86] Erhan Büyükakıncı **a.g.m**, s. 808.
[87] Fatih, Özbay, "Soğuk savaş sonrası Türkiye Rusya ilişkileri: 1992-2010." **Bilge Strateji**, 2011, s.36

bir şekilde başladı. Ancak ilk yıllarda başlayan bu birliktelik süreci siyasal, sosyal ve tarihi bazı nedenlerden dolayı istenilen düzeye ulaşamamıştı.[88]

SSCB'nin dağılmasının ardından uluslararası diplomasi alanına giren bağımsız cumhuriyetler, hemen dikkatleri üzerlerine çekti. Bu dönemin Türkiye hükümeti de, 'Türk dilli' bu bağımsız devletlerle diplomatik ilişkiler kurma amacında oldu. Aynı zamanda bu süreçte, Türkiye akraba oldukları bu devletlere daha çok ilgi duymaya başladı.[89]

1995 ve sonrasındaki yıllarda, ikili ilişkilerde bazı sorunlar kendisini gösterdi. Gerçekte bu sorunlar eskiden bulunan sıkıntıların belirgin hale gelmesiydi. Bu sorunların başlıcası Rusya'da yönetim değişikliği olmasının ardından oluşan düşünce değişikliğidir. ABD-SSCB arasındaki Soğuk savaş döneminin akabinde iktidar olan ve Batıya sıcak bakan reformcuların başarısız olmaları, ülkede yaşanan iç savaşlar ve ekonomik kriz gibi nedenlerden söz konusu iktidar başa geçti. Bu iktidar "Yeni Avrasyacılar" olarak bilinen gruptu. Yeni Avrasyacılar'ın iktidar olmasıyla Rus Hükümetinin Batı'ya ilgisi azalmış, ilgi Avrasya terimine uygun şekilde Kafkaslar ve Asya bölgelerine yönelmişti. Bu kapsamda Rusya dış politikasında 1993 yılında "Yakın Çevre" doktrinini benimsedi. Bu doktirine göre: "Rus güvenliği eski SSCB sınırlarından başlamakta; Rusya Federasyonu sınırlarından değil". Söz konusu doktrin kapsamında, ekonomik yönden Rusya'nın, Kafkasya ve Asya'nın güneyine daha imtiyazlı olunması gerekliliği kabul edildi.[90]

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin 1990'lı yılları sorunlarla geçmiştir. Söz konusu ülkeler arasında hem ekonomik ilişkiler hem siyasi ilişkiler, 1990'lı yıllar içerisinde farklılaştı. İşbirliği ve rekabet bu dönemde iç içe oldu. En önemli birliktelikleri ise ekonomik ilişkiler oluşturdu. Bu ilişkiler 1991 yılı ile sürekli gelişti. Söz konusu dönemde siyasi ilişkiler, ekonomik ilişkiler sebebiyle arka planda kaldı. 2000'li yıllara gelindiğinde ise ikili ilişkilerde siyasi ilişkiler gelişmeye başladı. Sovyetlerin parçalanmasından sonraki 20 yılda gelişen iktisadi/ekonomik ilişkiler kaçınılmaz olarak politik ilişkilere de yansıdı.[91]

---

[88] Fatih Özbay, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010", **Bilge Strateji**, Cilt 2, Sayı 4, 2011,s. 36.
[89] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 780.
[90] M. Ercan Yılmaz, **a.g.e**, s. 30.
[91] Fatih Özbay, **a.g.m**, **s.** 37.

Turgut Özal'ın 1991'in Mart ayında gerçekleştirdiği Moskova ziyareti Sunay'ın 1969'daki ziyaretinden sonra bir ilkti. Bu ziyaretle Özal ve Gorbaçov Dostluk, iyi komşuluk ve işbirliği anlaşmasını imzaladılar. Ancak 1991'in Aralık ayında SSCB yıkılmış ve anlaşma geçerliliğini kaybetmiş olsa da[92] Rusya Federasyonu'nun kurulması ile karşılıklı ziyaretler devam etti. Türkiye, Rusya Federasyonu'nu ilk tanıyan ülkelerden birisi oldu. 1992 yılında da dönemin Dış işleri Bakanı Hikmet Çetin Rusya'ya ilk resmî ziyareti gerçekleştirdi. Bu ziyaretin ardından Rusya Dışişleri Bakanı Andrey Kozirev Türkiye'yi ziyaret etti.[93] Ayrıca, Süleyman Demirel'in 1992 yılında Moskova'ya ziyareti sonucunda Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkilerin Esasları Hakkında Antlaşma imzalandı. Bu antlaşma ile Türkiye ve Rusya ikili diplomatik ilişki dönemi resmen başlandı.[94]

Diğer taraftan Rusya, "Ulusal Güvenlik Doktrini"ni 1993 yılında yürürlüğe koymuştu. Rusya bu doktrinde, "Yakın Çevre" olarak belirlediği bölgeleri kendisinin etki alanı olarak ilan ettiğini belirtmiştik. Türkiye 1995 yılı ile Rusya'nın arka planda olmadığı, dengeli bir politika izledi. Yine bu dönemde itibaren Türkiye, Rusya ile ekonomik ilişkileri daha da geliştirmeye çalıştı. Buna rağmen Türkiye'nin Rusya ile ilişkilerindeki sorunlar ortadan kalkmadı. Nitekim iki ülkenin yakınlaşmasına karşı hala engeller bulunuyordu. İki ülke arasındaki bu dönem ilişkilerini "Soğuk Barış" olarak adlandırabiliriz.[95]

1992-1998 yıllarında ise ekonomik ilişkileri gelişmiş olsa da her iki ülke birçok alanda rekabet içerisinde oldular (enerji, etnik vb.). Söz konusu sebepten dolayı siyasi anlamda 1. dönem "kayıp yıllar" olarak düşünülüyor. Bu dönemi bitiren Bülent Ecevit'in Moskova'ya gerçekleştirdiği, 1999 yılının Aralık ayındaki, resmi ziyaret oldu.[96] Bu ziyaretle Bülent Ecevit Çeçenistan ile ilgili bir soruya, *"Biz Rusya'nın içişlerine karışmak istemiyoruz. Biz sorunun barışçıl yöntemlerle*

[92] M. Ercan Yılmaz, **a.g.e**, s. 29.
[93] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 45.
[94] M. İrem, Yapıcı, **Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2010, s. 369.
[95] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 46.
[96] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 36; 49.

çözüleceğine inanmaktayız" şeklinde cevap vererek bir bakıma 1. dönemi kapatan adımı attı.[97]

2000'li yıllar iki ülke arasında olumlu bir hava içerisinde başladı. Hem Türkiye hem Rusya ekonomik, politik, askeri-teknik ve diğer alanlardaki ilişkilerin daha üst seviyeye çıkmasını hedeflemişlerdi. Daha önceki 1997-1999 yıllarında ekonomi/enerji konularında ortaklıklar başladı. Rusya'da Vladimir Putin'in başa geçmesi ile Yeni Avrasyacıların dış politikalarında yöntem değişikliği gerekli görüldü.[98] Putin, başa geçtiği dönemde Rusya'nın etkisini ekonomik nüfuzu kullanarak, çevre ülkeler üzerindeki devam ettirme amacındaydı. Nitekim Putin, iktidara geldikten sonra, *"Biz çıkarlarımıza ters düşmedikçe herkesle işbirliğine gideceğiz"* ifadelerini kullanmıştı.[99]

1.4. Türkiye-Rusya Siyasal Ortaklıkları

Türk-Rus ilişkilerinin her iki tarafı açısından bakılırsa 2005 yılı oldukça verimli geçti. Bir yıl içerisinde Putin ve Erdoğan, dört kez bir araya geldiler. Bu görüşmelerin içerisinde Karadeniz kıyısındaki 7 saatlik görüşme de dâhildir. Recep Tayyip Erdoğan Ocak 2005'te Türk Ticaret Merkezi'nin açılışı için ve 2005 Mayıs'ta II. Dünya Savaşı'nın 60. yıldönümü kapsamında Moskova'ya gitti. Bu ziyaretlerin ardından, 2005'in Temmuz ayında Soçi'de Erdoğan ile Putin bir araya geldi. Ardından Putin 2005'in Kasım ayında, Mavi Akım Doğalgaz Boru Hattı'nın açılış töreni için Samsun'a geldi. Rusya Dışişleri Bakanı Lavrov da 2006 yılının Haziran ayında Türkiye'ye geldi. Haziran 2006'da da dönemin Cumhurbaşkanı Sezer Rusya'ya ziyarette bulundu. Bu ziyaret oldukça önemlidir. Zira Rusya'nın kuruluşundan 2006'ya kadar Cumhurbaşkanı düzeyindeki ilk ziyaretti.[100]

Türkiye'de Adalet Kalkınma Partisi hükümetleri döneminde ise, SSCB'den ayrılan ve Rusya'da özerk devletler ile ilişkilerde değişimler görüldü. Erdoğan ve

[97] Kamer, Kasım, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, Uluslar arası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2009, s. 139-140.
[98] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 49-50.
[99] M. Ercan Yılmaz, **a.g.e**, s. 30.
[100] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 52.

düzeltme

Putin arasındaki diyalog dönemi, Türk-Rus ilişkilerini jeopolitikten ekonomiye kadar farklı alanları içerisine aldı.

Bu kapsamda, 21. Yüzyılda Türkiye-Rusya yakınlaşmasında lider faktörü oldukça etken olmuştu. Putin ve Erdoğan kendi ülkelerinde iktidara geldiklerinde ekonomik yapılanma stratejilerini ön plana çıkardılar. İki lider de siyasal sorunları bir kenara bırakmış ve özellikle ekonomik iş birliği ve stratejik ortaklık düşüncelerine ağırlık verdiler. Bu durum ikili ilişkilerin gelişmesine imkân sağladı. Aynı zamanda uluslararası sistem içerisindeki dengelerin değişmesi ve ABD dış politikasının çıkarları ile değişimleri bu gelişmeye neden olan diğer önemli unsurlardır. Öyle ki Türkiye ve Rusya değişim karşısında benzer tepkiler verdiler.[101]

IV. yakınlaşma olarak bilinen dönem ise 2002-2015 yıllarını kapsayan dönemdir. Bu dönem diğerlerinden farklı dinamiklere sahiptir. Bu dönemde askeri bir ittifak olmadı. Bu yakınlaşma, "yumuşak güç" olarak adlandırılan, ticari-ekonomik alışveriş, karşılıklı yatırımlar, üst düzeyde diplomatik diyalog gibi unsurlara dayalıydı. Ayrıca Türkiye, enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü Rusya'dan temin etmekteydi. Bu da başka bir işbirliği alanı olmuştur. Türkiye-Rusya arasındaki ticaret 2000'li yıllarda 30 milyar dolar civarındaydı. Bununla birlikte bankacılık, turizm, enerji ve inşaat/konut gibi alanlarda karşılıklı yatırımlar da yüksek seviyelere yükseldi. Önceden savaşlarda karşılaşan bu iki millet bu dönemde ekonomi başta olmak üzere birçok alanda uzun işbirliği içerisinde oldular.[102]

Bu kapsamda Soğuk Savaş sonrası ilk dönemde bir rekabet sürecine sahne olan Türkiye ve Rusya'nın bunu çok hızlı bir şekilde aşabilmesinin altında da bu dönemin yattığı söylenebilir. Buna göre 2000'li yılların başında özellikle 11 Eylül sonrasında sürece damgasını vuran gelişmeler şunlardır:[103]

Avrasya İşbirliği ve Eylem Planı,

Mavi Akım,

Irak'ın işgali ve Büyük Ortadoğu Projesi karşısında ortak duruş ve bu kapsamda İran, Suriye ve Lübnan bağlamında yaşanan işbirliği,

[101] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 823.
[102] Vügar, İmanbeyli, "Uçak Krizi ve Türkiye-Rusya İlişkileri", **Seta Perspektif**,119, 2015, s. 2.
[103] M. Seyfettin Erol, **a.g.m,** s. 89; Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 50-51.

08.08.08. Rusya-Gürcistan savaşında Türkiye'nin bir NATO üyesi ülke olmasına rağmen aktif tarafsız bir devlet olarak ABD'ye karşı takındığı tavır,

Yeni stratejik plan (2010) ve Türk-Rus ilişkilerinde stratejik ortaklık arayışları.

Rekabetten işbirliğine geçilmesinin temelinde, uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler yer alıyor. Bu gelişmeler hem Türkiye-Rusya ilişkilerine hem de Kafkas coğrafyasına yansıyor. Macaristan, Çek Cumhuriyeti ve Polonya gibi Eski Varşova Paktı üyeleri, 1997 yılının Aralık ayında NATO birliğine üyelik için ilk girişimlerini yapmışlardı. Rusya'nın itirazlarına rağmen süreç başlatıldı ve Rusya için kabul edilmemişti. Türkiye ise bu dönemde AB ile AB'ye üyelik sürecinde ciddi sıkıntılar yaşadı. Hem Türkiye hem Rusya için 1997 ve 1998 dönemi, ekonomik krizlerle boğuşulan bir dönem olarak tarihe geçti. Bu sebeplerden dolayı, iki taraf, hem siyasi hem ekonomik alanlarda yakınlaşmayı uygun görmüştü.[104]

Türkiye-Rusya arasındaki en temel benzerlik, bu iki ülkenin de batıyla kurduğu çetrefilli tarihsel ilişki ile bu ilişkilerin günümüze yansımalarıdır. İki ülkede Rus ve Osmanlı imparatorluklarından batıyı yakalayabilme sorununu devraldı. İki ülkenin de uluslararası sisteme dahil olmaları, ayrıcalıklı konumlarından vazgeçmelerini gerekli kılıyor. Bu yeni konumları yüz yıllardan bu yana kendi diyarlarının efendisi olmaları ile şekillenen içkin anlayışlarıyla tam olarak bağdaşmıyor. İki ülkenin yaşadığı bu benzer travmalar bu iki ülkenin modern devlet sistemleri ile kurdukları ilişkinin açıklanması açısından önemlidir.[105]

Türkiye-Rusya ilişkileri gelişiminde önemli nedenler bulunuyor. Bu nedenlerden birincisi, 21. yüzyılın başında iki ülkenin de izledikleri dış politikalarının birbirine benzemesidir. Hem Ankara hem Moskova, 2000'li yılların başında yürüttükleri dış politikalarını güncellediler. Kremlin, özellikle BDT coğrafyası ile komşu ülkelerle ilişkilerin geliştirmesinin önemini fark etmiş ve çok yönlü bir dış politika izlemeye başladı. Türkiye benzer şekilde ise komşularla olan sorunların çözümü gerekliliğini ve ilişkilerin geliştirilmesi politikasını benimsedi. Türk-Rus ilişkilerinin yeni bir boyuta ulaşmasında iki ülkenin de değişen politikaları

[104] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 48; 64.
[105] Ayşe Zarakol (2017). **Kuşku ile Komşuluk** içinde Gencer Özcan, Şule Kut ve Burç Beşgül (der.) Türkiye ve Rusya Tarihsel Benzerlikler, s. 25-29.

etkili oldu. Aynı şekilde özellikle son yıllarda Türkiye ve Rusya'nın, Batı'nın kendilerini "çıkar için" değer verdiğini düşünmelerinin etkisi de büyüktür. Nitekim Batı Moskova'ya, "petrol pompalayan bir istasyon" gözüyle bakmaktayken, AB ve ABD de Türkiye'ye Orta Doğu ve Afganistan gibi coğrafyalara yönelik politikalarında bir "köprü" gözüyle bakıyordu.[106]

Türkiye hükümeti ile Rus hükümetinin yakınlaşmasının diğer önemli nedenlerinden biri de uluslararası dünyadaki politikalardır. Moskova, enerji kaynakları ile ekonomik sıkıntılarını çözdü ve dışarıya olan borçları kapattı. Bunun sonucunda aktif olarak dış politikada yer almaya başladı. Bu gelişmelerle ABD ile Rusya arasında yeni bir "silahsız savaş" başladığı söylenebilir. Türkiye'nin ABD ile ilişkileri Irak'taki gelişmeler sebebiyle bozuldu. Aynı şekilde AB ile de AB sürecindeki sorunlardan dolayı ilişkiler olumsuz etkilendi. Hem Rusya'nın hem Türkiye'nin Batı ile aralarının açılması, Türk-Rus ittifakına temel oluşturmuştu. 2000'li yılların başlarında Avrasya coğrafyasının önemli bir konuma gelmesi de, Türkiye ile Rusya arasında gelişmelerin yaşanacağına kanıt oluşturmaktaydı.[107]

Türkiye hükümeti ile Rusya hükümeti arasındaki diplomatik ilişkilerin artması da iki ülkenin yakınlaşmasını sağladı. Putin 2004'te Türkiye'ye ilk ziyaretini gerçekleştirdi. Bu ziyaretten sonra diplomatik ilişkiler hızla gelişti. Türkiye ile Rusya arasında yılda birkaç kez en üst seviyede görüşmeler yapılmaktaydı. Bu görüşmelerden biri Rusya'da, diğeri ise Türkiye'de gerçekleşmekteydi. Söz konusu toplantılar, iki ülke arasında sorunlara hızlı bir şekilde müdahale edilmesini ve fikir alışverişinde bulunulması açısından önemlidir. Diplomatik ilişkiler, ekonomik ve kültürel ilişkilerin gelişmesinede katkıda bulunuyordu. Bununla birlikte Soğuk Savaş döneminde oluşan algı sorununun kısmen de olsa çözülmesine de yardımcı oldu. İki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesindeki bir diğer önemli etken de ticaretti. Bu alandaki ilişkiler bavul ticareti ile başlamıştı. Bavul ticareti, günümüzde Türkiye ile Rusya arasındaki işbirliğinin temeli niteliğindedir.[108]

[106]İlyas Kemaloğlu, "Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri", **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010** (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 77-78.
[107]İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 78
[108] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 78; M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 29.

Diğer taraftan Soğuk Savaş bittikten sonra ve devletlerin uluslararası ilişkilerini belirleyen ideolojik paradigmalar değiştikten sonra Rusya ve Türkiye'nin siyasi ve ideolojik alanlarında yayılan jeopolitik konseptlerinden biri de Avrasyacılık oldu. Bu fenomen ve onun pratik tezahürleri araştırılırken resmî siyaset ile ayırt edilmelidir. Gerçi siyasi toplumsal düşüncelerin seviyeleri, millî zihniyetin yansıması ve devlet fikirlerinin doğuşu için besleyici bir faktör konumundadır[109].

Rusya'da Avrasyacılık düşüncesi, Slav ve Turan kültürlerinin karışımının, sentezi ve tarihî işbirliği sonucunda oluştu. Avrasyacılık düşüncesi, ortak etnik temellerden ziyade manevî akrabalık ile ortak tarihî kadere öncelik tanıyor. Bu da siyasi-etnik devlet oluşumunun asırlarca var olmasını ve gelişimini mümkün kılıyor. Bundan hareket ederek hem Avrupa hem de Asya unsurları içeren Bizans İmparatorluğu da Avrasya İmparatorluğu sayılıyor. Rusya ve Türkiye, Bizans'ın kültürel ve tarihî mirasçıları olarak düşünülüyor.[110]

Türkiye'deki Avrasyacılık kavramı ise, 90'lı yıllarda gelişmeye başlamış ve daha çok etnik anlamda ele alınmış ve türk dilli halkların birlik fikri olarak ortaya çıkmıştı. Bu açıdan Avrasya, 'bağımsız Türk devletleri' ve 'Türk halklarının' yaşadığı coğrafyalardan oluşan 'Türk dünyası' olarak algılanmaktaydı. Avrasyacılığın bu kavramı, Türkiye'nin önderliğinde 'Türk halkları' arasında güçlü siyasi, ekonomik, kültürel bağların gelişimini öngörmüştü. Yine bu kavramda Türk ve Slav unsurları arasındaki karşılıklı tarihî etkileşim ve birbirlerini tamamlama gerçeği kabul edilerek Rusya'nın da "Avrasyacılığın Türk eksenine" dâhil edilmesi tek şartla mümkün görülmüştü. Bu şart, Rusya'nın, liderlik iddiasında olmaması ve Türk-Müslüman kültürün üstünlüğünü kabul etmesiydi. Böylece birlik ve dayanışma içinde olan ve Rusya'nın katılımıyla daha da güçlenecek Türk-İslam Avrasyası'nın, tek kutuplu dünya düzeni şartlarında önemli bir jeopolitik güç hâline gelecekti. Bununla birlikte Avrasyacılığın "radikal" yorumlama şekilleri de bulunuyordu. Bu görüşe göre, Rusya emperyalizm siyaseti izlemek ve küçük halkları

[109] Irina Svistunova, "Türk-Rus Münasebetlerinde Avrasyacılık", **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010** (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 95.

[110] Irina Svistunova, **a.g.m**, s. 96; M. Serbest,"Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo-Avrasyacılığa", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,** Cilt 6, Sayı 3 (2017), s.296.

sömürgeleştirmekle suçlanıyor, Rusya Avrasya alanından çıkartılıyor ve Rusya'daki halklar arasındaki ilişkilerin tarihi çarpıtılıyordu.[111]

90'lı yılların ortalarından itibaren Türk-Rus ilişkilerinde "Avrasya'da müşterek hareket etme" siyaseti ön plana çıktığını söylemiştik. Bunun birkaç önemli nedeni vardır. İlki, Rusya'nın dış politikasını daha aktif hâle getirmesi, ikincisi iyi komşuluk ve işbirliğini gerektiren Avrasya'da ortak çıkarların mevcudiyetinin her iki ülke tarafından da anlaşılmasıdır. Rus-Türk münasebetlerinde Avrasyacılığın öneminin göstergelerinden biri de 2001 yılında Rusya ile Türkiye arasında imzalanan Avrasya İşbirliği Eylem Planı'dır.[112] Rusya ile Türkiye'nin kültürel birlikteliği ile her iki kültürde de hem Avrupa hem de Asya unsurlarının mevcudiyetini kabul eden bu belgede Avrasyacılık, Balkanlar, Güney Kafkasya, Orta Asya, Yakın Doğu, Karadeniz ve Akdeniz şeklinde geniş coğrafyayı kapsamakta ve bu bölgelerde siyasi istişareler ve işbirliğinin geliştirilmesi öngörülüyordu.[113]

Bunların yanı sıra Türkiye ve Rusya Federasyonu 11 Eylül 2001 sonrası küresel çapta başlatılan terörle mücadeleye en etkin destek veren iki ülke oldu. Diğer yandan iki ülke de Irak sorununun askerî müdahale ile çözülmeyeceği konusunda da aynı görüşü paylaştı ve 2003 yılında Irak'a yönelik ABD tarafından başlatılan askerî operasyonlara karşı çıktılar. Türkiye ile Rusya'yı yakınlaştıran esas faktörün Amerikan düşmanlığı olduğu, iki ülkenin dışlanmışlar ekseninde (axis of the excluded) yer aldığı gibi değerlendirmeler yapıldı. ABD'nin bölge ülkelerini göz ardı eden tek taraflı faaliyetlerinin Türkiye ile Rusya'yı yakınlaştırdığı kabul edilebilir olmakla beraber, ABD karşıtlığı üzerinde bir Türk-Rus ortaklığı yorumları bilimsellikten uzak değerlendirmeler olarak değerlendirilmektedir. Türkiye ile Rusya arasındaki stratejik ortaklığın temelinde iyi komşuluk ilkesi bulunuyor. Soğuk Savaş sonrası dünyada kıyasıya devam eden ve Türk-Rus ilişkilerinin de en gergin

[111] Irina Svistunova, **a.g.m**, s. 96-97.
[112] Ertan Efegil-İ. Kaya Ülger, "Türkiye, ABD ve Ortadoğu: Görüşlerdeki Ayrılıklar Derinleşir mi?" **Siyaset, Ekonomi ve Toplum Üzerine 3. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi: Uyuşmazlık Çözümü, İşbir Konferans Bildirileri Tam Metinleri**, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2013, s. 50.
[113] Irina Svistunova 2015, **a.g.m**, s. 98;

konularından biri olan enerji rekabeti üzerinde Türkiye ile Rusya arasında varılan nokta bu olguyu açık bir şekilde ortaya koyuyor.[114]

Her iki tarafın da dış politikalarında komşularıyla sorunlarını çözmeye öncelik vermesi tarafların ilişkilerinin geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. Türkiye bu politikasını "komşularla sıfır sorun" olarak adlandırırken, Rusya ise "komşularla stratejik ortaklık" olarak ifade etti. Günümüzde Çin, Kazakistan, İran, Ukrayna gibi Rusya ile ortak kara veya deniz sınırını paylaşan ülkeler Rusya'nın stratejik ortakları olarak görülüyor. Türkiye ise sıfır sorun politikası doğrultusunda daha önce diplomatik ilişkileri bulunmayan komşusu Ermenistan ile sınırlarını açmaya ve diplomatik ilişkileri kurmaya çalışıyor, Yunanistan gibi sorun yaşadığı komşularıyla sorunlarını çözüyor. İki tarafın iyi komşuluğa önem ve öncelik veren dış politika anlayışı Türkiye ile Rusya'yı da stratejik ortak düzeyine ulaştırdı.[115]

İki ülke ilişkilerini etkileyen en önemli gelişmelerden birisi de TBMM'nin 2003 yılının Mart ayındaki Irak tezkeresini reddetmesi oldu. Putin, kabine toplantısında "*Geçen haftanın en önemli olayı, TBMM'nin, Irak'a yönelik askeri harekâtta Amerikan askerlerinin üslerini kullanma olasılığını engellemesi olmuştur"* ifadelerini kullandı. Putin, *"alınan bu karar Rusya için değildir"* ve *"Mecliste çoğunlukta olan AKP'den başka bir karar almasını beklemek zordu"* ifadelerini ekledi. Tezkerenin reddi ile Ruslar Türkiye'yi bağımsız bir aktör olarak kabul etti. Rusya tezkerenin reddedilmesiyle birlikte, Türkiye'yi ABD müttefiki algısından çıkardı ve menfaatleri konusunda özgür kararlar verebilecek güvenilir ülke olarak kabul etti. Türkiye, ABD ve Atlantik dünyasından bağımsız hareket etmeye çalıştı. Böylece Türkiye, Rusya açısından siyasi ilişkiler kurulabilecek bir ülke sayıldı. Bu olaydan sonra hem Türk hem Rus yöneticiler arasında üst düzey ziyaretlerin gerçekleşmesi söz konusu durumun göstergesidir.[116]

2005 yılının Temmuz ayında yapılan Erdoğan-Putin görüşmesi esnasında Kafkasya ve Orta Asya konusunda R.T. Erdoğan, *"Dünyada istikrarın korunmasına ilişkin konular da dâhil olmak üzere, bölgedeki duruma ilişkin görüşlerimiz*

[114] Fırat Purtaş "Türk-Rus İlişkilerinin Gelişiminin Anahtarı: İyi Komşuluk",**Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010** (Çe v. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 72.
[115] Fırat Purtaş, **a.g.m**, s. 73.
[116] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 54.

tamamıyla örtüşmektedir" ifadelerini kullanmıştı.[117] Rusya hükümeti, Türkiye'nin AB üyeliğini desteklemişti. Türkiye hükümeti de, Rusya'nın İKÖ'ye gözlemci üye olarak katılmasında başrolü oynadı. Rusya, yaklaşık 20 milyon Müslüman nüfusa sahipti. Bu sebepten dolayı Rusya, İslam ülkeleriyle olan ilişkileri geliştirmek, ekonomik ve siyasi çıkarlar gibi menfaatler için İKÖ'ye gözlemci üye olarak başvuru yaptı. Pakistan ise Hindistan'ın Rusya'yı üye örnek alıp İKÖ'ye üye olmasından çekindi. Bu yüzden Pakistan, Rusya'nın İKÖ'ye gözlemci statüde bile üye olmasına karşı çıktı. Ancak Türkiye hükümetinin arabuluculuğuyla Pakistan ikna olmuş ve Rusya gözlemci üye statüsüne kavuştu.[118]

Türkiye ayrıca, Dünya Ticaret Örgütü'ne üyeliği için de Rusya'ya destek verdi. Diğer yandan Rusya, Orta Doğu kökenli sorunları barışçıl yollarla çözmek istedi; bu tavır Türkiye ile aynı tavır oldu. Türkiye ve Moskova'nın ortak tavırları her iki ülkeye de bölgedeki bütün tarafları muhatap alma hakkını tanıdı. Bu husus kaçınılmaz olarak iki ülkenin de bölgede etkisini arttırdı. Diğer yandan hem Türkiye hem de Rusya Batı ile Doğu arasında arabulucu olmak istiyorlardı. Bununla birlikte iki tarafta, KEİ'yi daha etkin hâle getirmek için çaba göstermişlerdi.[119] Karadeniz'i kontrol altında tutma çabasında olan NATO'nun bu çabası karşısında Rusya ile Türkiye'nin görüşleri benzerdi. Farklı uluslararası platformlarda hem Türkiye hem Rusya birbirlerine destek oldular. Ayrıca KEİ ve BLACKSEAFOR gibi Karadeniz'e ait iki oluşum kapsamında da birlikte hareket etme gayesindeler.[120]

Soğuk Savaş'ın ardından şüphesiz Karadeniz'de de değişimler olmuştu. Bu değişimler farklı gelişmelere yol açtı. Türk-Rus ittifakı bunların başında geliyor. Ekonomi kapsamında, Soğuk Savaş'ın akabinde Türkiye'nin liderliğinde başlatılan KEİ süreci, geliştirilerek tüzel bir kişiliğe evrilmiş ve KEİO adıyla uluslararası bir örgüt haline geldi. Hem Türkiye hem Rusya de sanayi, savunma, turizm, teknoloji birçok alanda ortak haline geldiler ve çeşitli anlaşmalar imzaladılar. Söz konusu anlaşmalar, hem iki devlet arasındaki dış ticarete, hem de diplomatik ilişkilere olumlu yönde etki etti. Ancak, KEİ iki ülkenin de yeterince önem vermediği bir işbirliği alanıdır. Buna rağmen Türkiye'nin KEİ gibi bölgesel işbirliğini teşvik edici

[117] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 81
[118]; Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 55.
[119] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 56.
[120] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 81-82;

girişimleri ve bu girişimlere Kafkasya Cumhuriyetlerinin de dâhil edilmesi bölgesel istikrara hizmet eden adımlardır.[121] KEİ'nin KEİO'ye evrilmesi ile Türkiye-Rusya arasındaki dış ticaret istenen oranda artış gösterdi, bu sayede Türkiye ile Rusya arasında başlayan barış/yumuşama dönemi ortaklığa dönüştü.[122]

KEİÖ'nün kuruluş amacı, bölgede yer alan devletler arasındaki ekonomik ilişkileri çeşitlendirilme ve bu ilişkilerin geliştirilmesine katkı sağlıyor. Aynı zamanda Karadeniz'deki ülkelerin iktisadi yapılarını da düşünerek örgütsel bir yapılanmayı oluşturuyor. İstanbul Antlaşması'na kabul eden devletler, bu dönemde, hizmet ve sermayelerin serbest dolaşımına bağlı bir örgüt yapısına ihtiyaç duydular. Ancak zaman geçtikçe örgüte üye olan ülkeler arasındaki düşünce farklılıkları birçok sorunun ortaya çıkmasına sebep oldu. Başlangıç aşamasında çok iyimser değerlendirmelerle yola çıkılsa da KEİ girişimi, 1995 yılı itibariyle belirgin bir şekilde yapısal sorunlarla karşılaştı. Nitekim örgüt, serbest ticaret bölgesi vadeli ya da bir gümrük birliği oluşturmak çabasından uzaklaştı. Bunun sonucunda üyeler arasında tartışmaların yoğun yaşandığı bir birlik olma yoluna girdi. Buna rağmen Devlet Başkanları Zirvesi 1998'in Haziran ayında KEİ Şartı imzalanmış ve KEİ uluslararası örgüt statüsü seviyesine taşıdı. KEİ Şartı'na göre, KEİ, hem Karadeniz'e kıyısı olan devletlerden, hem de Karadeniz'in hinterlandı içinde yer alan devletlerden oluştu. Yani "Karadeniz" kavramı, yeni açılımla coğrafi anlamının ötesine ulaştı.[123]

Karadeniz'e en uzun sahile sahip olan Türkiye, aynı zamanda en geniş kıta sahanlığı ile en geniş ekonomik bölgeye ve bununla birlikte modern donanmaya sahiptir. KEİ ile birlikte ikili kuşkuların, düşmanlıkların bitmesi açısında ekonomik işbirliğine neden oldu. Nitekim Soğuk Savaş'ın ardından Karadeniz Bölgesi'nde yer alan devletler arasındaki birlikteliğin sağlanması için bölgede işbirliği ihtiyacı doğdu. Bu sebeple KEİ ile Soğuk Savaş'tan süregelen güven sorunu büyük oranda ortadan kalktı, eski düşmanla diyalog ortamına girdiler. Ayrıca bölgede yer alan devletlerin

[121] Hasan Kanbolat, **a.g.m**, s. 105.
[122] B. Bumin Özarslan, **a.g.m**, s. 155-156.
[123] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 812; B. Bumin Özarslan, **a.g.m**, s. 140-141.

düzeltme

birbirini daha iyi anlamalarına ve bölge güvenliğine katkı sağlanması amaçlanmıştı. KEİ bildirilerinde ve KEİO'da barış, istikrar ve refah oluşturulması için çalışmalar yapıldı. Türkiye bunun aynı sıra, bölgedeki devletlerin vatandaşlarının aykırı hareketlerine destek vermeme kararı aldı ve egemenliklerin korunması politikasını da takip etti.[124]

Türkiye tarafından Karadeniz'de atılan bir diğer önemli adım, Karadeniz Deniz İşbirliği Görev Grubu'nun kurulması aşamasıdır. KADİGG, Karadeniz denizinin doğrudan güvenliğiyle ilişkili bir oluşumdur. Karadeniz'de komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi ile barış ve istikrar, bölgesel işbirliği faaliyetleri amacıyla kuruldu. Aslında ilk olarak Bulgaristan'da, Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin ortaklığında bir deniz kuvveti oluşturulması fikri gündeme geldi. Bu düşünce daha sonra 1998'de yapılan İkinci Karadeniz Deniz Kuvvetleri Komutanları Toplantısı'nda Türkiye tarafından ortaya atıldı. Daha sonra ise, Karadeniz'e kıyısı olan ülkeler aralarında "Uzmanlar Grubu" toplantıları yapıldı. Bu toplantıları takiben Ankara'da 2000 yılında "Niyet Mektubu" imzalandı; 2001 yılında ise "Kuruluş Anlaşması" imzalanarak söz konusu fikir resmi metinlere dönüştü ve bağlayıcılık kazandı. KADİGG Kuruluş Anlaşması, Karadeniz'de bir ilkti. Bu oluşum için Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin temsilcileri bir araya geldi. Bu anlaşmanın amacı, yardımlaşma, arama-kurtarma ve çevre koruma gibi alanlarda deniz kuvvetleri ile ortak bir oluşum sağlamaktır. Kuruluş Anlaşmasını Türkiye, Rusya, Ukrayna, Bulgaristan, Gürcistan, Romanya devletleri kabul etti.[125]

Aynı zamanda KADİGG, Karadeniz'e kıyısı olan devletlerin işbirliği imkânları vb. ile bölgede barış ve istikrarın geliştirilmesinde son derece önemli bir araç oldu. KADİGG, birçok yönden ayrı özellikleri bulunan devletleri bir amaç doğrultusunda bir araya getirdi. Bununla birlikte KADİGG'in, Karadeniz devletleri için has bir oluşum olarak kalması ve devamı konusunda ortak görüş oluştu. İlk andan beri özellikle ABD ile Yunanistan, bu oluşumun içinde yer almak isteseler de bu konuya olumsuz yaklaşan ilk devlet Türkiye oldu. Diğer taraf ülkeler de benzer bir tavır takınmışlardı.[126]

[124] B. Bumin Özarslan, **a.g.m**, s. 142-143.
[125]B. Bumin Özarslan, **a.g.m**, s. 143
[126]B. Bumin Özarslan, **a.g.m**, s. 146

Bütün bunların yanı sıra Soğuk Savaş'ın ardından Rusya, Karadeniz'deki etkisinin eski Sovyet devrine nazaran azaldığının farkına vardı. Sovyetlerin dağılmasının ardından Rusya Federasyonu, Karadeniz topraklarında kıyılarının çoğu elinden çıktı. Buna rağmen Rusya için Karadeniz her zaman önemliydi. Nitekim Rusya dış ticaretinin yaklaşık 4'te 1'ini Karadeniz üzerinden gerçekleştiriyor. Rusya'nın merkezi bölgelerinin yanı sıra Sibirya ve İdil-Ural, Karadeniz ile ilişkilidir. Rusya için Karadeniz, deniz ulaşımı ve sanayi bölgelerine giriş açısından son derece önemlidir. Rusya Federasyonu açısından Karadeniz, dünya ekonomisi ve açık denizlere bir kapı niteliğindedir. Bununla birlikte dış güvenlik açısından da ayrı bir önemi var. Bu bağlamda Rusya tarafından Novorossisk'te yeni bir deniz üssü inşa edildi. Rus donanması, Novorossisk üssüyle, Sivastopol dışında, Rus kıyılarında doğrudan bir askeri merkez elde etti. Yani, Karadeniz'in önemi, hem tarihi bilinç altının bir yansıması, hem de Rusya'nın hiyerarşi ve etkinliğini arttırabilmesi sebebiyle zorunluluk oldu.[127]

Türk-Rus ilişkilerine, tezkerenin reddinden sonra en büyük ivmeyi Rusya-Gürcistan Savaşı kazandırdı. Bir taraftan Türkiye, Rusya ile kendi özel ilişkilerini geliştirirken, diğer taraftan muhtemel "Rusya-Batı" çatışması içinde yer almak istemedi. Ankara, 2008 yılının Ağustos'unda meydana gelen Rusya-Gürcistan Savaşı'nda tarafsız kaldı ve barışçıl yollarla savaşın bitmesi için büyük çaba gösterdi. Aynı zamanda Türkiye, Montrö Anlaşması'nı tamamıyla uygulamış ve Kafkas İstikrar İşbirliği Paktı ile Rusya'nın takdirini almıştı. NATO ve ABD gemilerinin Gürcistan'a yardım götürme bahanesiyle Karadeniz'de bulunmaları ve Türkiye'nin bu duruma karşı takındığı tavır bölgedeki dengelerin önemli ölçüde değişmesine engel oldu. Ayrıca bu durum Rusya'ya savaşta büyük bir katkı sağladı. NATO üyesi ve ABD'nin müttefiki olmasına rağmen Türkiye, savaş esnası ile savaşın ardından Montrö Anlaşması'nı eksiksiz uygulanması ve tarafsız kalması ile, Türkiye'ye Rusya nezdinde saygınlık kazandırdı.[128]

Medvedev'in 2010 yılında ziyaretinde ise güvenlikten enerjiye, eğitimden vize muafiyetine kadar birçok alanda 15'in üzerinde farklı anlaşma yapıldı. İki ülke

[127] Hasret, Çomak, **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye**, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2011, s.62.
[128] Habibe Özdal,**Rus Dış Politikasında Ukrayna-Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2016 s. 218-220; Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 57.

arasında "Üst Düzey İşbirliği Konseyi"nin faaliyete geçmesi, Nükleer santral konusunda imzalanan anlaşma ve vizelerin kaldırılması gibi konular Türkiye-Rusya ilişkilerini yeni bir seviyeye çıkardı. Üst Düzey İşbirliği Konseyi öncelikle yeni işbirliği alanlarını oluşturmak ve strateji belirlenmesi açısından büyük bir adım oldu. Rusya, üst düzey konseyleri daha önce İtalya, Almanya, Fransa ile oluşturdu; Türkiye de bu ülkeler arasına katıldı. Bu durum Rusya hükümetinin Türkiye hükümetine verdiği önemi göstermesi açısından önemlidir. Ayrıca bu konseyin çalışmaları, iki ülkenin ilişkilerinin ortaklığa dönüşmesine de katkı sağlamıştı.[129]

Türkiye'nin dış politikada benimsediği yeni tutum, kaçınılmaz olarak Rusya ile ikili ilişkileri de geliştirdi. Aynı zamanda iki ülke arasında işbirliği kurulabileceği özellikle bölgesel sorunların çözümü için gerekliliği söylenmeye başlandı. Türkiye'nin bu dış politikası, Rusya hükümeti ile ilişkileri geliştirmeyi amaçlıyordu. Türkiye, iyi komşuluk ve sorunsuz ilişkiler politikalarının önemini kavradı ve Rusya'ya da bu çerçeveden bakmaya başladı. Türkiye'nin izlediği mevcut politika içerisinde Rusya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi önceliktir. Bununla birlikte Avrasya'da barış ve istikrarı sağlamak için Rusya, ciddi bir öneme sahipti ve Türkiye'nin ortağı konumundaydı.[130]

İkili ilişkilerde son 5 yılda yaşanan Suriye, Ukrayna gibi gerilimlere rağmen Türkiye ve Rusya'nın bölgede birbirlerine olan ekonomik bağımlılıkları, bu gerilimlerin kısa süreli olmasına sebep olmuştu. Nitekim 2016 yılının Haziran ayında Cumhurbaşkanı Erdoğan, düşürülen savaş uçağının pilotuna başsağlığı dileyen ve bu konuda derin üzüntülerini bildirdiği mektubunu Putin'e gönderdi. Bu mektup ikili ilişkilerdeki gerilimi düşürmeye yönelikti. Rus tarafı da bu mektubu ilişkilerin normalleşmesi açısından önemli bir adım olarak nitelendirdi. Bu gerilim süreci iki tarafın yapıcı ve pragmatik politikalarıyla aşıldı.[131]

Aynı zamanda Türkiye'nin ve Rusya'nın Suriye krizine yönelik yaklaşımları farklılık gösterse de iki ülke de temel olarak Suriye'nin egemenliğinin korunarak savaşın sonlandırılması düşüncesindeydiler. Rusya ile ilişkiler Rus uçağının düşürülmesi ile olumsuz etkilense de hemen onarıldı. Rusya ile Türkiye'nin hem

[129] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 66.
[130] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 67.
[131] Emre Erşen-E. Parlar Dal, "Türk-Rus İlişkilerinin Karadeniz Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve Sonrası", **TASAM**(2018), s. 52.

ekonomik hem de siyasi ve strateji alanlarında menfaatleri benzerdir. Bu durum da ilişkilerin gelişimine katkı sağlamıştı.[132]

2016 yılının Aralık ayında Türk, İranlı ve Rus Dışişleri Bakanları Moskova'da Suriye krizinin çözümü amacıyla bir araya geldiler. Bu toplantıda din, mezhep ve etnik köken, ayırt edilmeksizin Suriye devletinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyulduğu ifade edildi; Suriye sorununun askeri yollarla çözülemeyeceğinde hemfikir olunan ortak bir bildiri imzalandı. Ardından Türkiye ve Rusya'nın garantörlüğünde Suriye'deki ateşkes 2016'nın Aralık'ında devreye girdi. Rusya tarafından sunulan tasarıyı BMGK (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi) 31 Aralık'ta kabul etti. [133]

2017 yılının Ocak ayında Suriye barış görüşmeleri Astana'da düzenlendi. Bu görüşmelerin sonucunda Türkiye hükümeti, Rusya hükümeti ve İran hükümetinin ortak bildirisi yayımlandı. Söz konusu ülkeler, Astana bildirisinde de daha önce olduğu gibi Suriye devletinin egemenliği vurgulandı. Aynı zamanda adı geçen üç ülke tarafından Suriye'de ateşkesin denetlenmesi için üçlü mekanizma kuruldu.[134] Suriye'deki savaşın durdurulması için çözüm yolları ve ateşkesin ne durumda olduğunu istişare etmek amacıyla BM, Türkiye, Rusya, İran ve savaşın taraflarının temsilcileri Astana'da ikinci kez toplanmışlardı. Bu toplantı 2017 yılının Şubat'ında yapıldı ve toplantıda taraflar arasında çeşitli görüşmeler gerçekleştirildi.[135]

2019 Nisan ayında da Erdoğan ve Putin arasında S-400 füzeleri ve Suriye ile ilgili görüşmeler yapıldı; birçok alanda anlaşmalar imzalandı.

---

[132] Gülzar İsmayil, "Ortadoğu'da Son Dönem Türkiye-Rusya İlişkileri (Suriye Krizi Örneğinde)" **ASOS Journal**, Sayı 45 (2017) 2017, 186.
[133] Gülzar İsmayil, **a.g.m**, s. 187.
[134]Vijay Prashad, **Ulusun Ölümü ve Arap Devriminin Geleceği** (Çev. S. Erdoğan), Yordam Kitap, İstanbul 2016, s. 13.
[135] Gülzar İsmayil, **a.g.m**, 187.

düzeltme

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE-RUSYA SİYASİ İLİŞKİLERİNDE SORUNLAR

Türkiye ve Rusya'nın politik ve ekonomik anlamda birbirlerinden istekleriyle, isteklerin karşılana bilmesi her zaman sağlanamıyordu. İsteklerin karşılanamadığı durumlarda ise sorunlar veya krizler kendisini gösteriyordu. Her ne kadar ilişkiler genişletilmiş olsa da son yıllarda "Türk-Rus stratejik birlikteliği" gibi kelimelerle ifade edilse de her iki ülke arasında ciddi sorunların olduğu da aşikârdı. Genel olarak bu sorunlara bakıldığında ortaklığın ne kadar genişletilmiş olduğu ya da ne kadar stratejik olduğu noktası sorgulanabilmektedir.[136]

1990'lı yıllardan günümüze kadar iki ülke arasındaki ilişkilerin belli başlı sorunlu gündem maddelerini, Kafkasya ve Orta Asya'daki nüfuz mücadelesi, Ortadoğu ve Ukrayna sorunu, Rusya'nın Güney Kıbrıs Rum Kesimi'ne S-300 füzeleri satışı, Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Anlaşması tartışması, Boğazlar'dan Hazar petrollerinin geçirilmesi konusu, Boğazlar sorunu, Kürt ve Çeçen sorunları oluşturuyor.[137]

Erol'a göre, orta vadede Türk-Rus ilişkileri açısından belirsizliğini koruyan ve potansiyel bir risk alanı oluşturabilme kapasitesine sahip olan aşağıdaki konuların da göz önünde bulundurulması gerekiyor:[138]

Yukarı Karabağ sorunu eksenli Güney Kafkasya'daki gelişmeler;

Kuzey Kafkasya bağlamında yaşanabilecek olası gelişmeler ve bunun kamuoylarında yaratabileceği etkiler;

Orta Asya bağlamında Türkiye'nin daha etkin bir rol alması durumunda Rusya'nın buna vereceği tepkiler ve bu bağlamda başta Türk İşbirliği Konseyi olmak üzere, bu tür oluşumlara bakış açısı;

Türkiye'nin Trans-Hazar projeleri bağlamında etkin bir enerji diplomasisini devreye sokması ve bunun Hazar'daki statü sorununu gündeme taşıma olasılığı,

[136] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 58.
[137] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 47; M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 30.
[138] M. Seyfettin Erol, **a.g.m**, s. 89.

düzeltme

özellikle de sorunun uluslararasılaştırılması ihtimalinin her geçen gün ağırlık kazanmaya başlaması.

Türkiye ile Rusya ilişkileri uzun yıllara dayandığından iki ülke arasındaki sorunları tarihsel sorunlar ve güncel sorunlar olarak iki grupta toplayabiliriz.

2.1. Tarihsel Sorunlar

Bu bölümde Türkiye- Rusya ilişkilerinin tarihsel sorunları ele alınacak.

2.1.1. Güven Sorunu

Türk-Rus stratejik ortaklığının önündeki engellerin en önemlisi kuşkusuz, iki taraf arasındaki güvensizlik sorunudur. Vizelerin kaldırılması, güven sorununun çözümü için önemli bir adım olarak düşünülebilir. Bu durum, Rusya'nın Türkiye'ye karşı takındığı tavır için geçerlidir. Rusya günümüzde BDT ülkeleri hariç çok az ülkeyle karşılıklı vizeyi kaldırdı. Vizelerin kaldırılması ile kuşkusuz Türk-Rus vatandaşlar arasında karşılıklı ziyaretlerin artması ve iki halkın birbirlerini daha iyi tanımaların sağlanması, ekonomik ve kültürel ilişkilerinde artırılması amaçlanmıştı. Ancak güvenin tam olarak sağlanamadığı da bir gerçektir. Nitekim Moskova, Türkiye'yi hâlâ NATO üyesi olması sebebiyle de ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki olarak görüyor. Türkiye'nin kendi topraklarında ABD'nin füze radar sistemlerine yeşil ışık yakması da, Rusların bu yöndeki düşüncesini desteklemişti.[139]

Türkiye'nin Rusya algılamasında da bir takım güvensizlik ve şüpheler var. Türkiye açısından Rusya enerji kartını dış politikada bir koz olarak kullanıyor. Ayrıca Moskova'nın hem sebze-meyve ithalatında hem de Türk tırlarının geçişinde sorunlar çıkarması da Türk-Rus ilişkilerini olumsuz etkiliyor. Bu kapsamda Rus yetkililerin bu sorunları ortadan kaldıracağına dair verdiği sözlerin yerine getirilmesi, hem iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesi, hem de güvensizlik sorununun ortadan kaldırılması açısından son derece önemlidir.[140]

2.1.2. Boğazlar ve Karadeniz

Tarih boyunca Karadeniz ve Çanakkale Boğazları dışarıdan gelen güçlerin saldırılarına maruz kalmış, gerek Anadolu, gerekse Karadeniz'de üstünlük kurmak

[139] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 82-83.
[140] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 83.

düzeltme

isteyen devlet ve milletlerin ilgi alanı içinde olmuştu. Bu ele geçirme arzusu bazen de Ortadoğu ve Anadolu üzerinden Avrupa'ya açılmak ve ulaşmak amacına yönelik olarak farklı istikamette gelişti. Fakat amaç başlangıç itibari ile hep aynı kalmıştı ki, bu amaç da boğazlar üstünde hâkimiyet kurmaktı.[141]

"Boğazlar konusu", Rus dış politikasının Çarlık rejiminden itibaren Karadeniz açısından temel başlıklardan birisidir. Rusya konumu itibariyle Avrupa ile Asya arasında sıkışmış bir ülkedir. Bu sıkışmışlıktan kurtulmak ve Avrupa ile ilişkiler için coğrafi engelleri aşmak isteyen ve her dönemde bir dünya devleti hedefi olan Rusya'nın tarih içerisinde boğazlara olan ilgisi zamanla kemikleşen bir soruna dönüşmüştü. Günümüzde, Rusya deniz yoluyla yaptığı dış ticaretin üçte ikisini boğazlar yoluyla gerçekleştiriyor. Bu rakam şüphesiz boğazların Rusya için stratejik ve ekonomik önemini anlatmak için önemli bir nedendir.[142]

Soğuk Savaş sonrası dönemde dünyada büyük güçler arasında enerji kaynaklarının ve bunların ulaşım hatlarının kontrolü üzerinde bir rekabet ortaya çıktı. Türkiye ile Rusya arasında da 90'lı yıllarda başlayan ve günümüzde de devam eden Hazar havzası enerji kaynaklarını taşıyacak boru hatları güzergâhı konusunda bir rekabet yaşanıyor.[143]

Boğazlar, SSCB'nin dağılmasına kadar, Karadeniz'e kıyısı olan SSCB'yi, Romanya ve Bulgaristan'ı yakından ilgilendiriyordu. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanmış olan Ukrayna, Moldova ve Gürcistan doğrudan Karadeniz'e sahil ülke olurken, Azerbaycan ve Ermenistan ise dolaylı yoldan Karadeniz'le bağlantılı hâle gelmişlerdi. Aynı şekilde bağımsızlığı kazanan diğer devletler; Türkmenistan, Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ın deniz yoluyla ticaret yapmaları da yalnızca Karadeniz ve boğazlar yoluyla mümkündür. Bu da gösteriyor ki boğazlar ile ilgilenen devlet sayısı bir anda 13'e yükseldi. Yani Boğazların hinterlandı büyümüş, önemi de buna paralel bir şekilde artmıştı. Boğazların hinterlandını genişleten diğer bir durum ise, 1992'nin Eylül ayında Main-Tuna, Tuna-Ren iç suyollarının birbiriyle bağlantılı hale

[141] Selma Yel "1936 Yılından Sonra Değişen Dünya Şartları, Rusya Federasyonu ve Türkiye Arasında Boğazlar Meselesi" **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010** (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 5.
[142] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 798.
[143] Fırat Purtaş, **a.g.m**, s. 72.

getirilmesi oldu. Bu proje boğaz trafiğinde önemli bir projedir. Bu proje kapsamında Hollanda'nın Amsterdam şehrinden hareket eden bir gemi, Romanya'nın Köstence Limanı'na, bu limandan da boğazlar vasıtasıyla Akdeniz'e iniş sağlayabilecekti. Bu proje sonucunda 171 km. uzunluğunda ve 16 havuzdan oluşan Main-Tuna bağlantısı ile 15 ülkeyi kapsayan ve 34.488 km uzunluğuna erişen Avrupa iç suyolları ağına, 2.860 km'lik Tuna Nehri de dâhildi. Böylece, Boğazlar trafiğine yeni bir yük ilave edildiği gibi, 15 Avrupa ülkesi de dolaylı yoldan Karadeniz'e kıyıdaş oldu. Boğazların hinterlandındaki bu genişleme, petrol sevkiyatının artmasıyla üstesinden gelinemeyecek trafik yoğunluğuna sebep oldu.[144]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından önceki yıllarda Rusya ve Sovyet Cumhuriyetleri'ne ve Varşova Paktı ülkelerine petrol sevk etmek amacıyla inşa edilmiş olan Bakü-Novorossisk ve Bakü-Supsa boru hatları, Bakü ve Tengiz petrolünün taşınması için ilk akla gelen boru hatları oldu. Fazla bir masrafı olmaması ve petrol şirketlerinin bu seçimi doğru bulmaları nedeniyle petrolün bu hatlardan sevk edilip, Türk Boğazları vasıtasıyla uluslararası piyasalara sunulması projesi kabul edildi. Ancak Türkiye, bu projeye karşı çıkmış ve engel olmaya çalıştı. Nitekim bu proje Boğazlara fazla yük getirecekti. Bununla birlikte proje kabulü edilirse, petrol sevkiyatı artacak, buna bağlı olarak Boğazları tehdit eden tehlike korkutucu seviyelere ulaşacaktı.[145]

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, gelişmiş dünya ülkeleri dikkatlerini, bu coğrafya üzerindeki doğal zenginliklere doğrulttu. Başta petrol ve doğal gaz olmak üzere yeraltı kaynaklarını, uluslararası pazara nasıl ve hangi yoldan taşınacağı tartışma konusu olmaya başladı. Petrol iki şekilde taşınabilmekte:[146]

Büyük tankerlerle: Dünya petrol ticaretinde petrolün 3/5'i deniz yolu ve tankerlerle taşınıyor.

Boru hatlarıyla: Petrol ticaretinin 2/5'i ise boru hatlarıyla dünya piyasalarına aktarılıyor. Boru hatları, tankerle nakliyata göre daha risklidir. Bu sebepten dolayı sadece yakın bölgeler arasında tercih ediliyor.

---

[144] Selma Yel, **a.g.m**, s. 25-26.
[145] Selma Yel, **a.g.m**, s. 27-28; M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 31.
[146] Selma Yel, **a.g.m**, s. 26.

düzeltme

Deniz yoluyla petrol taşımacılığı belirli yollar vasıtasıyla gerçekleştiriliyor. Bu yollar İstanbul Boğazı, Hürmüz Boğazı, Panama Kanalı, Süveyş Kanalı, Malacco Boğazı'dır. Bu yerler, dar ve riskli suyolları olarak kabul edilir ve tıkanma noktası olarak adlandırılır.

Hazar bölgesinde 2020 yılında petrol üretiminin günde 3 milyon varil ile 5.5 milyon varil arasında olacağı tahmin edildiğine göre Türkiye endişelerinde haklıdır denilebilir. Öyle ki Uluslararası Enerji Ajansı'nın açıklaması bunu doğruluyor. Bu açıklamaya göre boğazların kapasitesi maksimum 1.8 milyon varil petrolü kaldırabilir. Ancak Rusya, kendi çıkarları uğruna boğazların artan deniz trafiğini kaldıramayacak durumda olduğunu görmezden geldi ve petrol sevkiyatındaki tutumunu ısrarla devam ettirdi. Söz konusu bu durum, Rusya Federasyonu ile Türkiye'yi tarihte olduğu gibi yine "Boğazlar Meselesi" sebebiyle karşı karşıya getirdi. Ancak bu defa Türkiye, Rusya Federasyonu karşısında yalnız kaldı. Çünkü büyük petrol şirketleri de Bakü-Novorossisk ve Bakü-Supsa boru hatları projesini desteklemişlerdi. Ayrıca Türkiye sevkiyata karşı olduğu halde bu sevkiyattan pay sahibi olması, bu durumu işin içinden çıkılamaz bir hâle getirdi.[147]

1995'in Ekim ayında, AIOC (Azerbaycan Uluslararası İşletme Şirketi) boğazlarda trafiğe olumsuz etki edeceğini bile bile erken üretim petrolünün Novorossisk limanından petrol tankeriyle taşınmasına karar verdi. Diğer bir hat olarak da Supsa limanının (Gürcistan) kullanımı düşünüldü. Her iki limandan da petrol yükleyen tankerler eninde sonunda boğazları kullanmak zorundalardı.[148]

Türkiye'nin engelleme çabaları ve bütün tartışmalara rağmen, 1997 yılının Kasım ayı sonundan itibaren Azerbaycan'ın erken üretim petrolünü taşıyan ilk tanker Boğazlardan geçti. 1994'te yürürlüğe giren "Boğazlar Tüzüğü" ile Türkiye kısmen de olsa trafiği denetleme yetkisi elde etmiş olsa da, güvenliğin tamamen sağlandığını söylemek mümkün gözükmüyor. Rusya Federasyonu Kazak-Tengiz petrolünün de boğazlar yoluyla taşınmasına karar vermesi de boğazlardaki trafiğe olumsuz etki edecek bir uygulama olarak karşımıza çıkıyor. 158 km. uzunluğunda bulunan Tengiz-Novorossisk hattından tankerle petrol sevkiyatı, 2001'in Ağustos'undan

[147] Selma Yel **a.g.m**, s. 28; Cavid Kasımlı, **a.g.m**, s. 46.
[148] Selma Yel **a.g.m**, s. 28-29.

itibaren başladı.[149] Amerikan Chevron şirketi Petrol taşımacılığını üstlenmiş olup, bu şirketin yöneticilerinden Simon Nutting, 2001'in Haziran'ında yaptığı açıklamada, Novorossisk'te yüklenecek tankerlerin 80-155 bin ton kapasiteli büyük gemiler olacağını belirtti. Buna ilaveten bu şekilde boğazları yaklaşık 100-160 petrol tankerinin kullanacağını, tonajın artırılmasıyla tanker sayısında azalma sağlayacaklarını iddia etti. Bunun yanı sıra en ekonomik yol olması sebebiyle boğazlar yolunu tercih ettiklerini ve boğazların güvenliğinin hiç dikkate alınmadığını itiraf etmişti.[150]

Türkiye bu durumu Montrö ile engelleyemeyeceğini gördü. Fakat yoğun çabalar sonucunda Gürcistan'ın Supsa limanından, Bakü ve Tengiz petrolünün bir bölümünün pazarlanmasını sağlayarak, Rusya Federasyonu'nun petrol sevkiyatı üzerinde tekel kurmasını engellemeye çalışmıştı. Aynı zamanda, Amerikan şirketlerinden Rusya Federasyonu'nun engel olmaya çalıştığı "Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı" projesinin gerçekleşmesi için destek sağlandı. Fakat bütün bu gelişmeler, Boğazlar bölgesindeki petrol sevkiyatının tahribatını engellemeye yetmedi. Bu sebeple de Montrö'nün, günün şartlarına göre yeniden düzenlenmesi, ya da yeni bir tüzüğün hazırlanması gerektiği ortaya çıktı.[151]

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ne göre, ticaret gemileri, barış zamanında boğazlardan serbestçe geçebilmekteydi. Bu ticaret gemilerinin yükü ne kadar çok olsa da, Türkiye'nin bu yükleri engelleme izni yoktur. Üstelik gemilerin kılavuzluk ve römorkoj hizmetlerinden istifade etmeleri -dünyanın en dar ve en tehlikeli suyollarından birisi olan boğazlardan geçişlerde- isteğe bağlı bırakıldı. Bu hususta kaza riskini artırdı. Türkiye, Rusya'nın boğazları petrol yolu olarak kullanmasının ardından, geçiş serbestliğinin fiilen ortadan kalktığını belirtti ve çevre sorunlarını öne sürdü. Türk yetkililer, çevresel sorunları açığa çıkartarak, boğazları bir petrol yoluna dönüştürmemekte kararlı olduklarını ve boğazlar bölgesini tehlikeye atamayacağını bildirmişlerdi.[152]

Türkiye bu gelişmeler karşısında, bu kadar ciddi bir risk üstlenmek zorunda değildi ve güvenlik tedbirlerini almakta bağımsız hareket edebilirdi. Boğazlardaki

[149] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 798.
[150] Selma Yel, **a.g.m**, s. 29;
[151] Çomak, a.g.e. s.69.
[152] Selma Yel, **a.g.m**, s. 30.

tanker trafiğine karşı önlem yerine, Montrö Sözleşmesi'nin düzenlenmesini istemesi de düşünülen çözümler arasındadır. Ancak bunun yapılabilmesi çok kolay gözükmüyor. En başta Türkiye'nin 1936'da olumlu siyasi atmosferini Batılı ülkeler pek umursamamışlardı. Bununla birlikte sözleşmenin sadece birkaç maddesi değil, çoğunun değişmesinin gerektiği düşünülüyordu. Çünkü Montrö ile boğazlardan sadece petrol tankerleri değil, 2000 yılından itibaren gelişmiş silah sistemleri de geçirilmeye başlanmıştı. Bu durumda Türkiye ciddi bir sorunla karşı karşıya kaldı. Boğazlardan geçişi yasak olmasına rağmen uçak gemilerinin, Akdeniz'e çıkarılması ve Türkiye'nin NATO'nun baskılarına maruz kalması bunlardan sadece biriydi.[153]

Rusya Federasyonu ise bir taraftan Azerbaycan'a baskı yapıp, Bakü-Ceyhan petrol boru hattı projesini engellemeye çalışırken, diğer taraftan da boğazların petrol nakliyesinde kullanılması için büyük petrol şirketlerinin desteğini kazanmaya çalıştı. Bu lobi çalışmaları sonucunda Türkiye'nin Bakü-Ceyhan ile petrol sevkiyatında merkezi bir rol üstlenmesinin ihtimali azalmaya başladı. Rusya Federasyonu'nun asıl istediği sonuçlardan birisi budur. Öyle ki ABD Ordusu için stratejik Araştırmalar Enstitüsü tarafından 24 Haziran 1993'te hazırlanmış olan bir raporda da teyit edildiği gibi Rusya Federasyonu, boğazlar ve petrol boru hattı hususunda uzun vadeli bir planın gerçekleşmesi için çaba göstermişti. Rusya Federasyonu, Orta Asya ve Kafkasya petrolünün boğazlardan tankerlerle taşınması yerine, Bakü-Ceyhan ile Türkiye kanalıyla taşınması hâlinde büyük kayba uğrayacağının, Türkiye'nin ise aksine stratejik öneminin artarak maddî güç temin edeceğini ortaya koydu. Hâlbuki boğazlarla, Bakü-Ceyhan projesi farklı konular olup birlikte değerlendirilmemesi gerekiyor. Fakat Türkiye'nin yanlış bir zamanlamayla Boğazlar Tüzüğü ile Bakü-Ceyhan projesini eş zamanlı bir noktada devreye sokması, batıda Rusya Federasyonu olmak üzere uluslararası çevrelerde böyle bir kanaatin yaygınlaşmasına sebep oldu.[154]

1994 yılının 13 Mart tarihinde Ship Broker ile Nossia tankerleri birbirleriyle çarpıştı. Bu çarpışma sonucunda, Belçika'da Le Soir gazetesindeki bir yorumda,

[153] Selma Yel, **a.g.m**, s. 31; M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 32.
[154] Çomak, a.g.e. s.70.

düzeltme

"*Avrupa'nın en güzel şehrinin bir kere daha büyük tehlike atlattığını"* vurgulanarak, Türkiye'ye 11 Temmuz'u beklemeden gerekli güvenlik tedbirlerini alması tavsiye ediliyordu. Le Soir'a göre, her yıl 50 bin geminin geçtiği İstanbul boğazı, Avrupa'ya gelen Rus petrolünün de geçiş yoludur. Bu durum, İstanbul ve çevresinin güvenliği açısından büyük risk teşkil etmekte ve İstanbul boğazı mevcut geçiş trafiği ile "tehlikeli bir otoyola" benzemiyor. Başta ABD olmak üzere İngiltere de bu hususta Türkiye'ye destek verdi.[155]

İngiltere'nin yanı sıra, Avrupa Parlamentosu'nun da benzeri tutum içerisinde olduğu görülüyor. 1994'ün Nisan ayında Yeşiller ve Avrupa Demokratlar grubunun sunmuş olduğu karar tasarıları Avrupa Parlamentosu tarafından onaylandı, İstanbul ve Çanakkale boğazlarındaki güvenlik tedbirlerinin artırılması ve petrol tankerlerinin geçişiyle ilgili olan kuralların sertleştirilmesi de istendi.[156]

Karadeniz'e sahil ülkelere çağrıda bulunan Avrupa Parlamentosu, Ege, Marmara, ve Karadeniz'deki kazalar sebebiyle doğal dengesinin bozulduğunu vurgulamış, bu kazalara karşı önlem alınmasını beyan etmişti. Bununla birlikte Uluslararası Denizcilik Teşkilatı (IMO) bünyesinde girişimde bulunarak, kazalara karşı daha net ve sert tedbirler alınması ve denizcilik kurallarının sertleştirilmesi istendi. Ayrıca Boğaz'dan geçen tüm gemi ve tankerlere kılavuz kaptan alınması zorunluluğu getirilmesi de talep edildi.[157]

Türkiye'nin haklı gerekçelerine rağmen, tüzük hususunda fikir birliği temin edilemeyince, problemin ikili görüşmelerle çözümlenmesi yolu seçildi. Bu amaçla Rusya Federasyonu ve Türkiye arasında 1994–1996 yılları arasında 4 ayrı toplantı yapıldı, fakat hiç birinden sonuç elde edilemedi. Bu şekilde yapılan görüşmelerden de bir sonuç alınamayınca, konu yeniden IMO'ya götürüldü.[158]

IMO'nun Deniz Güvenlik Komitesi'nin Aralık 1996'daki 67. Dönem toplantısı, aslında Türkiye ile Rusya Federasyonu arasındaki mücadeleyle geçti. Bulgaristan'ın da desteğini temin etmiş olan Rusya Federasyonu'nun boğazlar

[155] Selma Yel, **a.g.m**, s. 38-39.
[156] M. Bürkan, Serbes "Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo-Avrasyacılığa", Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 6, Sayı 3 (2017), s. 285
[157] Serbest, a.g.e. s. 285-286
[158] Selma Yel, **a.g.m**, s. 39

üzerindeki hak arayışı, Türkiye'nin hâkimiyet haklarına saldırı niteliğinde görüldüğü için Türk temsilciler toplantıyı terk etmek mecburiyetinde kalmışlardı.[159]

1997 yılının Aralık ayında Rusya Federasyonu Başbakanı Viktor Çernomırdin Ankara'yı ziyaret etti, boğazlardaki deniz trafiğinin düzenlenmesi için Türkiye'nin uygulamakta olduğu sistemin değiştirilmesini istedi. Daha önceki Rusya Federasyonu temsilcilerinin beyanlarında olduğu gibi Çernomırdin de, Türkiye'nin deniz trafiğini tek yanlı düzenlemesine karşı olduğunu deklare etti ve bu düzenlemenin Montrö'nün serbestlik prensibine aykırı olduğunu ileri sürdü. Türkiye, Rusya Federasyonu'nun bu sıkıntılarını dikkate alarak, 1994 Tüzüğü üzerinde değişiklik yapma çalışmalarına başladı. Bu husus Rusya Federasyonu'nca memnuniyetle karşılandı. Buradan da anlaşılabileceği gibi, Rusya Federasyonu ile Türkiye arasındaki ikili görüşmeler olumlu sonuç verdi ve ortak bir uzlaşma yolu arandı.[160]

ABD ve İngiltere'nin desteği ile Türkiye, IMO toplantısında Rusya Federasyonu'nun kendi aleyhindeki önerilerini iptal ettirdi. Bunun akabinde 1998 Tüzüğü'nü devreye sokmuştu ki bu tüzük 1994 Tüzüğü hükümlerini geçersiz kılıyor.[161] Türkiye'nin bu dönemde, Mustafa Kemal Atatürk'ün dış politikasını takip ettiği görülüyor. Aynı zamanda uluslar arası dengeler gözetilerek, Türkiye'nin isteklerini kapsamında deliller sunuldu. Bunun yanı sıra 20. yüzyılın sonları ile uluslararası basın profesyonel bir biçimde Türkiye'nin tezlerini kamuoyuna açık bir şekilde sunabildi.[162]

Haklı sebeplere dayanan Türkiye'nin bu kararlı tutumunun sebebi, İstanbul gibi büyük bir yerleşim yerinin merkezinden geçen boğazların güvenliğini sağlamak zorunda olmasıdır. Bu durum, Türkiye'nin sonraki yıllarda da, boğazlar hususundaki hassasiyetinin devam edeceğine kanıt oluşturuyor. Bu hassasiyetin, Bakü-Ceyhan Petrol Boru Hattı'na işlerlik kazandırmak istendiğini iddia eden Rusya Federasyonu'nun bu iddiası gerçeği yansıtmıyor. Nitekim bu hassasiyet boğazlar

[159]Bürkan Serbes, a.g.e. s.286
[160] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 47.
[161] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 33.
[162] Selma Yel, **a.g.m**, s. 53-54

çevresinde yaşayan halkın sağlığını korumak ve çevreyi tehlikelere karşı muhafaza etme hedefine bağlıdır.[163]

Soğuk Savaş'ın ardından Karadeniz Havzası'nda geçerli olan güvenlik anlayışında da değişiklik meydana geldi. Soğuk Savaş boyunca, Türkiye'nin kıyıları hariç diğer bölümler Sovyetlerin bir parçasıydı. Türkiye, SSCB'nin bizzat kendi kıyılarının bulunduğu Karadeniz'de tek başına Batı Blok'unu temsil ediyordu. Tarihi açıdan ise Türk-Rus rekabeti/çekişmesi hem Karadeniz Havzası'nda, hem de bu bölgeyi içine meydana getirdiği bir güvenlik algısı/psikolojisi bulunuyor. Soğuk Savaş'ın bitişi ve Sovyetlerin dağılması, işte bu algıyı/psikolojiyi büyük ölçüde değiştirdi. Öyle ki SSCB'nin ve Varşova Paktı'nın dağılması ile Karadeniz'de yıllardır devam eden Rus nüfuzu önemli ölçüde azaldı. Ayrıca SSCB'nin mirasçısı olan Rusya, hem Kuzeybatı Kafkasya'daki kıyılarının uzunluğu açısından hem de diğer SSCB egemenliğinden kopmuş eski devletlerinin Batı ile gerçekleştirmek istediği yakınlaşma politikalarından dolayı yeni ve alışkın olmadığı bir durumla karşı karşıya kaldı. Diğer taraftan SSCB'nin dağılması sonucu ortaya çıkan yeni ancak zayıf devletlerin varlığı, NATO ve AB'nin genişleme politikaları neticesinde Karadeniz ile sınırdaş olmaları, Karadeniz Bölgesi'nin önemini arttırırken bölgedeki dengesizliği de ortaya çıkardı. Bu sebeple bölge dışı egemen güçler, Karadeniz'deki politikalarını yeniden düzenleme ihtiyacı duydular.[164]

Son yıllarda boğazların özelleştirilmesi ve uluslararası komisyonun kontrolünde olması önerileri sıkça tekrarlandı. Aynı durum Karadeniz için de söz konusu oldu ve Karadeniz son yıllarda çok ciddi bir şekilde –insanların ölümüne sebep olacak kadar ciddi- kirlendi.[165]

Karadeniz'in güvenliğini ve çevre korumasını Türkiye'nin güvenliğinden ve boğazlardan ayrı düşünmek mümkün değil. Karadeniz aynı zamanda da 21. yüzyılda dünyanın en önemli enerji nakil hattı merkezi oldu. Bu sebeple Karadeniz'in stratejik önemi de her zamankinden daha fazla arttı. Brzezinski'nin "Büyük Satranç Tahtası" adlı eserinden aktarıldığı gibi, ABD'nin 21.yüzyılda da dünya hâkimiyetini devam ettirebilmesi için Hazar ve Karadeniz bölgelerini kontrol altına tutmalıdır. Söz

[163] Selma Yel, **a.g.m**, s. 54; Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 59.
[164] B. Bumin Özarslan, **a.g.m**, s. 138-139.
[165] Selma Yel, **a.g.m**, s. 54-55.

konusu bu durum AB için de geçerlidir ancak birtakım farklılıklar da içeriyor. AB, enerji ihtiyacı açısından dışa bağımlı ve bu yüzden Rusya ve Türkiye'nin kontrolü altındaki bir enerji bölgesinden kuşku duymaktadır.[166]

Özbay'a göre bölgede uluslararası dengeler gözetilerek dünya barışının korunmasında gayret sarf edilmeli, hem ülke güvenliği için hem de ekonomik faydaların korunması için Karadeniz'de tek bir egemen gücün hâkim olmasına engel olmalıdır. ABD'nin tek dünya gücü olmaya çalışmasının sonuçları 1990'lı yılların sonrasında Irak ve Afganistan'da görülmüştü. Bu nedenle de, yeniden uluslararası bir sisteme ihtiyaç duyulmaktadır. Türkiye, II. Dünya Savaşı ardından olduğu gibi pasifize değil, etkin ve yönlendirici olan imkânlara sahip durumdadır. Türkiye'ye bu gücü, Karadeniz ve boğazlar üzerindeki söz hakkı vermektedir. Karadeniz'deki çevre şartlarının bozulmasını önlemek için bölgenin katı uygulamalara ihtiyaç olduğu aşikârdır. Ayrıca, ABD ve AB'nin bu yöndeki çabalarına engel olmak için Lozan'da ve Montrö başlangıcında Sovyet Rusya ile işbirliği yapıldığı gibi, bugün de Rusya Federasyonu ile yine aynı yol takip edilmeli ve ısrarcı olunmalıdır. Bunu yaparken dengeler gözetilmelidir. Zira Türkiye bir NATO üyesidir ve Rusya Federasyonu ilişkileri bu hassas dengede sağlamalıdır.[167]

Sonuç olarak Karadeniz ve Boğazlar konusu Türkiye ve Rusya arasında tarih boyunca anlaşmazlıklara ve sorunlara sebep olmuştu. Ancak, ABD'nin Karadeniz'i bir güvenlik boşluğu alanı şeklinde nitelemesi ve boşluğun ortadan kaldırılması için Amerikan askeri varlığının yerleştirilmesi gerektiğini tartışmaya başlaması ile 2000'li yıllarda iki ülke birbirine yakınlaştırdı. Bu düşüncenin karşısında Rusya ve Türkiye, Romanya, Bulgaristan ve Gürcistan gibi ülkelerin desteğini alması ile Karadeniz'in statüsünü korumak ve Montrö'yü savunma konusunda belki de tarihte ilk defa aynı safta birleşmişlerdi.[168]

2.1.3. Kafkasya ve Orta Asya Sorunu

Yakın dönem Türk-Rus ilişkilerinde, her iki ülkenin de etki alanını genişletme isteği sebebiyle, Kafkaslar ve Orta Asya bölgeleri bir başka sorun alanı olarak karşımıza çıkıyor. Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Kafkasya ve Orta

[166]Selma Yel, **a.g.m**, s. 55.
[167]Selma Yel, **a.g.m**, s. 56.
[168] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 56.

Asya'da bazı Müslüman ve/veya türk dilli halklar bazı devletler kurdular. Kafkaslarda çoğunluğu Müslüman Çeçenler, Abhazlar, Acarlar, Dağıstanlılar, Azerbaycan Türkleri ile Orta Asya'da Türkmenler, Özbekler, Kırgızlar, Tatarlar ve Kazaklar bunlar arasında sayılabilir. Türkiye, Soğuk Savaş'ın ardından söz konusu halklar ve onların devletleri üzerinde etki alanını genişletme arzusunda olmuştu. Aynı zamanda Türkiye dış politikasında, Türk-Turan birliği, Türk kardeşliği söylemleri yoğunlukta söylenmişti. Özellikle Soğuk Savaş sonrasının ilk bir kaç yılı, söylem düzeyinde olsa da, Türk dış politikasının ana hatlarından olan "Lozan statükosuna bağlılık" çizgisinden keskin bir sapmayı ifade ediyor.[169]

Türkiye'nin Kafkasya algılaması Güney Kafkasya'dır. Bu nedenle, Türkiye'nin Kafkasya politikasını Güney Kafkasya ülkeleri ile olan ilişkiler oluşturuyor. Azerbaycan etnik, dil ve kültürel bağlara sahip bir ülke olarak Türkiye için doğal bir müttefik konumundadır. Sahip olduğu zengin enerji kaynakları ve bunların uluslararası pazarlara taşınması için başlayan rekabette Azerbaycan'ı Kafkasya'da Türkiye'nin dış politikası açısından ön plana çıkarmıştı. Gürcistan da Azerbaycan petrollerinin Türkiye üzerinden uluslararası pazarlara taşınmasını öngören projesi olan Bakü-Tiflis-Ceyhan seçeneğinin geçiş güzergâhında olması nedeniyle Türkiye'nin bölgeye yönelik politikasında kilit rol oynamıştı. Bağımsızlığını kazanan üç Kafkasya cumhuriyeti arasında Türkiye'nin sorun yaşadığı tek ülke ise Ermenistan olmuştu. Türkiye ile Ermenistan arasında normal diplomatik ilişkiler kurulamamıştı. Bunun temel sebebi, Ermenistan'ın Azerbaycan'ın yaklaşık yüzde 20'sini işgal altında tutması, Dağlık Karabağ sorununa bir çözüm bulunamaması, Ermenistan yönetiminin soykırım iddialarını gündemde tutması ve Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tanımamasıdır.[170]

Başta Çeçenistan'daki çatışmalar olmak üzere Kuzey Kafkasya'daki etnik çatışmaların da Soğuk Savaş'ın akabinde Türkiye'nin Kafkasya siyaseti üzerinde etkileri olmuştu. Çeçenistan'daki çatışmalar Türkiye açısından Rusya'nın iç sorunu ve bu sorunun Rusya Federasyonu'nun toprak bütünlüğüne saygı ve insan hakları çerçevesinde içinde çözülmesi gerektiğini belirtmişti. Buna rağmen 1995 yılında

[169] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 36-37.
[170] Hasan Kanbolat, **a.g.m**, s. 103.

şiddetli çatışmalar sonucunda Rusya, Türkiye'nin Çeçenistan'a silah yardımı yaptığını ve hatta gönüllü askerler gönderdiğini belirterek Türkiye'yi suçlamıştı.[171]

Soğuk Savaş sırasında tehdit unsuru olarak görülen ve stratejik bir bölge olan Kafkasya, Soğuk Savaş'ın bitimiyle birlikte yeni bağımsızlığını kazanan cumhuriyetler ile geliştirilen ilişkiler ve burada yaşanan etnik çatışmalar dolayısıyla Türkiye'nin dış politikasında önemli bir yere sahiptir. Kafkasya, istikrarsız bir bölgede bölgesel bir kriz karşısında Türkiye'nin politika izleme yeteneğinin test edildiği bir bölgedir. Soğuk Savaş'ın iki kutuplu ortamında Kafkasya ile ilgili politikalarda sadece Sovyetler Birliği dikkate alınması gereken ülke iken, Soğuk Savaş döneminden sonra, Rusya Federasyonu, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve İran, Türkiye de politika yapıcılarının izlemesi gereken aktörler olarak ortaya çıkmıştı. Bölge dışı güçler olarak ABD, AB ve NATO da Kafkasya'da dikkate alınması gereken unsurlar olmuştu.[172]

Türkiye'nin Kafkasya dış politikasının temelinde Kuzey Kafkasya'da barış ve istikrarın sağlanması ve korunması vardı. Aynı zamanda Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında, Kuzey Kafkasya'nın dostluk ve işbirliği köprüsü oluşturması; Güney Kafkasya'da (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) ise buradaki ülkelerin bağımsızlıklarının ve ekonomik ve siyasi istikrarın güçlenmesi ve barışın korunmasının sağlanmasıdır. Türkiye, sözü edilen politika kapsamında, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin parçalanması ile Güney Kafkasya ülkelerinin bağımsızlıklarını –Ermenistan da dâhil- tanımıştı. Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan ile siyasi ve ekonomik ilişkiler kurmuş, üst düzey ziyaretler düzenlenerek stratejik işbirliği kurulmuştu.[173]

Türk hükümeti ile Rus hükümeti, birçok konuda ortak bakış açılarına sahip olsalar da, Orta Asya ve Kafkas coğrafyasında, Türkiye ile Rusya rekabeti söz konusudur. Rus hükümeti, Türk hükümetinin özellikle Orta Asya'ya yönelik en ufak siyasi hareketini bile kıskanmaktadır. Nitekim Rus hükümeti, eski Sovyet cumhuriyetlerinin Batı ile yakınlaşmasını engellemeye çalışmakta ve söz konusu cumhuriyetlerdeki enerji kaynaklarını kontrolü altında tutmayı amaçlamaktadır. Aynı

[171] Hasan Kanbolat, **a.g.m**, s. 103.
[172]Hasan Kanbolat, **a.g.m**, s. 105.
[173]Hasan Kanbolat, **a.g.m**, s. 105-106.

zamanda Türkiye'nin bu cumhuriyetler ile bu cumhuriyetlerin Batı ile yakınlaşma sürecine de tepki göstermektedir. Bu durum ikitarafında karşı karşıya gelmesine neden oluyor. Örneğin Türkiye, Azerbaycan ve Gürcistan ile ittifak ederken; Rusya, İran ve Ermenistan ile ittifak kuruyor.[174]

2.1.4. Çeçenistan ve PKK Sorunu

1991 yılının Kasım ayında C. Budayev önderliğinde, Sovyetler Birliği'nin dağılmasını fırsat bilen Çeçenler, Çeçen-İnguş Özerk Cumhuriyeti'ni kurmuşlar ve Rusya'dan ayrılıp bağımsız olduklarını ilan etmişlerdi. Rusya, Çeçenlerin bu özgürlük hareketini tanımamıştı.[175] Çünkü Çeçenistan, Rusya için oldukça önemli olan petrol ve doğalgaz yataklarına sahipti. Bundan dolayı Rusya, Çeçenistan'ın kendi gözetiminden çıkmasına engel olmak istemişti. Ayrıca bu bölge, petrol boru hatlarının geçiş güzergâhında yer almakta ve Rusya devleti bu güzergâh üzerindeki kontrolünü devam ettirmek istemişti. Bunun yanı sıra Rusya, Çeçen bağımsızlık hareketini, diğer etnik gruplara da olumsuz bir örnek teşkil edeceğinden kuşku duymuştu.[176]

Türkiye-Rusya ikili ilişkilerinde 1994 yılının Aralık ayında Rusya'nın Çeçenistan'da başlattığı askeri müdahale gerginliği artıran sorunlardan biri olmuştu. Moskova yönetimi Çeçenistan'a başlattığı askeri müdahalede iç sorun olarak değerlendirse bile, özellikle Türkiye kamuoyu Rusya'ya sert tepkiler vermişti. Türkiye'de etkin olan Çeçen diasporası da Ankara'nın bu süreçte daha etkili olmasını istiyordu.[177]

1989 yılında yapılan SSCB nüfus sayımına göre Kafkasya'da yaşayan Kürt vatandaşların sayısı, 500 bin civarındaydı. Ancak SSCB zamanında aktif bir yapılanma oluşturamamışlardı. Bununla birlikte birçok araştırmacı, Çeçen sorununa yönelik Türkiye'nin politikalarına karşı bir tavır olarak, Duma meclisi Kürtleri kullanmıştı. Öyle ki Duma meclisi, 1994'in Şubat ayında Moskova'da Kürdistan

[174] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 83-84; Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 61.
[175] Argun Terek,**Çeçen Sorunu**, Sam Yayınları, Ankara, 1995, s. 169.
[176] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 34-35.
[177] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 803.

düzeltme

tarihi konulu bir konferansın gerçekleşmesini sağlamıştı. 1995 Ocak ayında da Yaroslavl kentinde Kürt Evi açılmış, bu konu Ankara'nın tepkisini çekmişti.[178]

Bütün bu sebeplerden dolayı, Rusya, Çeçenistan'ın özerkliğini tanısa da özgürlüğünü tanımamıştı. Bunun üzerine Çeçenistan, 1995 yılının sonbaharında Rusya'ya karşı bağımsızlık savaşı başlatmıştı.[179] Bu bağımsızlık mücadelesinde Rusya'ya göre, Türkiye, Çeçenleri açık bir şekilde desteklemişti. Söz konusu bu iddialar karşısında Türk hükümetibir Rus iç sorunu olduğunu ve bu iddiaların gerçeği yansıtmadığını belirtmişti. Ancak Rusya, bu beyanları kabul etmemişti. Bu iddiaların yanı sıra Rus hükümeti, Çeçenya'da savaşanlar arasında Türklerin olduğunuda belirtmişti. Ayrıca, Ruslara göre bu savaşa katılanlar, Türkiye'nin izni ile ya da hükümetin göz yumması ile savaşmışlardır. Yine Rusya'ya göre Çeçenya'ya silah ve lojistik desteği sağlayanların de Türkiye olduğu iddia edilmişti. Bunlarla birlikte Rusya, Türkiye'de yeterince Rus karşıtı eylemlerin cezalandırılmamasına da tepki göstermişti. 1996 yılında feribot baskını yapanlar ve Swissotel baskınını gerçekleştirenler neredeyse hiç ceza almamışlar, ceza alanların çoğu da hapishaneden kaçmış ya da kaçırılmışlar. Rus hükümeti bu konuda Türk istihbaratının parmağı olduğunu ısrarla belirtmişti.[180]

1995 yılının Şubat ayında Rus dışişleri yetkilileri Ankara'ya gelmişler ve Türkiye'nin Çeçenya'ya yardımlarını sonlandırması ile Çeçen dayanışma derneklerinin kapatılmasını istemişlerdi. Türkiye bu isteklere kayıtsız kalınca, 1995 yılının Kasım ayında yine Duma meclisinin önderliğinde "Sürgündeki Kürt Parlamentosu"nun 3. toplantısı Moskova'da gerçekleştirmiş; bu toplantının ardından 1997 yılında iki toplantı daha düzenlenmişti. [181]

Rusya yönetimi PKK sorununda temkinli davranmışlardı. 1995 yılında Türkiye ile imzalanan terör ve bölücülük antlaşmalarına uymaya çalışmıştılar. Buna rağmen özellikle Duma'nın PKK'ya verdiği desteği Rus hükümetinin haberi olmadan gerçekleştiğini söylemek mümkün değil. Türkiye'nin Çeçen desteği ile Rusya'nın PKK desteğiyle ilişkilendirilmektedir. Öyle ki Türkiye Çeçen sorunu karşısında

[178] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 804.
[179] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 803.
[180] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 35.
[181] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 804.

Rusya'nın iç meselesi olarak daha barışçıl davrandıkça, Rusya da PKK'ya destek konusunda daha pasif bir tavır sergilemişti.[182]

1996 yılının Ocak ayında Rus ordusunun Çeçenya'nın merkezi Grozni'ye askeri harekatıyla I. Çeçen savaşı sona erdi. Ancak Rusya bölgede tam egemenliği sağlayamayınca, dağlık bölgelerde Çeçenler tarafından gerilla savaşı başlatıldı. 1996 yılının Nisan'ında Budayev'in şehit edilmesinin akabinde, Ekim ayında Çeçen ve Rus yetkililer bir araya gelmişler ve çatışmaların bitmesi için bir bildiri sunmuşlardı.[183] Bu bildirinin ardından Rus ordusu Çeçenya'dan çekildi. Fakat söz konusu gelişmeler ülkeye tam anlamıyla barış getirmedi. İslami konjoktürden beslenen Rus karşıtlığı giderek güçlenmiş ve Rus ordusu 1999 yılının yaz aylarında II. Çeçen savaşını başlatmıştı. 2000 yılının hemen başlarında Grozni ele geçirildi. Grozni'nin ele geçirilmesi ile Rus yanlısı Çeçenlerden oluşan yeni bir yönetim Özerk ülkenin başına geçirilmişti. Bunun sonucunda, bu yönetime ve Ruslara gerilla mücadelesi yürüten bir muhalefet ortaya çıkmıştı. Çeçen sorunu bazı zamanlar hızını kaybetse bile, günümüzde de tam olarak çözülemedi. Muhalefet olan güçlerin hem yerel yönetime hem de Rusya'ya karşı mücadeleleri eskisi kadar yoğun olmasa bile devam etmektedir.[184]

Rusya, Türkiye'nin açık bir şekilde olmasa da II. Çeçen savaşı boyunca da Çeçenleri desteklediğini iddia etmişti. Budayev'in şehit olmasından sonra adının yaşatılması için başta Ankara ve İstanbul olmak üzere bazı park ve meydanlara verilmesi, Rusya'nın iddiasını güçlendirdiği söylenebilir. Ayrıca Rusya, bazı zamanlar Türkiye'den silah geçişine dair kanıtlar ortaya koymaktadır. Bunun önlenmesi için de Türkiye'nin aktif tedbirler almasını bildirmişti. Türk hükümeti ise söz konusu destek iddialarını yalanlamıştı. Türkiye Çeçen sorununun bir Rus iç sorunu olduğunu ancak Rusya'nın Çeçenlere yaptığı şiddetin de doğru olmadığını sürekli belirtmişti. Bunun yanı sıra Rusya'nın toprak bütünlüğüne saygılı olduklarını da beyan etmişlerdi. Putin, 2004 yılının Aralık'ında Ankara ziyareti gerçekleştirmiş, bu ziyaretinde Çeçen sorununu yeniden gündeme getirmişti. Putin, Türkiye'nin Kafkas dernekleri üzerinde aktif kontrolünü istemişti. Bu istek Türkiye'de olumlu

[182] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 36.
[183] M. Turgut Demirtepe, **Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası**, Uluslararası Stratejik Araştırmaları, Ankara 2008, s. 274.
[184] M. Ercan Yılmaz **a.g.m**, s. 35.

karşılansa da Kafkas kökenli sivil toplum kuruluşlardan Kaf-Der, Kafkas Vakfı, Çeçen Dayanışma Grubu gibi kuruluşlarda tam bir kontrolün sağlanamadığı bilinen bir gerçektir. Bunun yanı sıra söz konusu sivil toplum kuruluşları, Türkiye'den Çeçenlere aktif destek vermelerini talep etse de, bu talep pek bir karşılık bulmamış gibi gözükmektedir.[185]

Türkiye, önceki bölümlerde de belirtildiği gibi resmi düzeyde Çeçenlere destek verilmediğini yoğun bir biçimde belirtmişti. Buna rağmen Rusya'nın, bu konuda ikna olmadığı da vurgulanmıştı. Rusya buna karşılık PKK'ya destek vermiştir. Rusya, Türkiye'nin Çeçenlere vereceği desteğe karşı, PKK'yı aktif olarak destekleyeceği açık bir şekilde olmasa bile belirtmişti. Öyle ki, Çeçenya bağımsızlık hareketinin akabinde, Duma meclisinin desteğiyle Moskova'da "sürgündeki Kürt Parlamentosu" bir araya gelmişti. Duma 1996 ve 97 yıllarında bazı PKK toplantılarının Moskova'da yapılmasına öncülük etmişti. Bununla birlikte Türk hükümetinin Kürt vatandaşlara karşı soykırım uygulamakla suçlayacak kadar ileri gitmişti.[186] 1998 yılının Ekim sonlarında Abdullah Öcalan Rusya'dan sığınma talebinde bulunmuştu. Duma meclisi de bu isteği olumlu karşılayan bir kararla desteklemişti.[187] Bu destek Türkiye'nin sert tepkilerine yol açmıştı. Türkiye, Yeltsin'i sağduyuya davet etmiş ve bu kararın uygulanması önlenmişti. Öyle ki Öcalan 12 Kasım'da Rusya'dan ayrılıp İtalya'ya giden, oradan sonra Kenya'da yakalanıp Türkiye'ye teslim edilmişti. Terörist başı probleminin bu şekilde kapanması, Türkiye-Rusya ilişkilerindeki gerginliklerin büyümesini engellemişti.[188]

PKK konusu eskisi gibi Türkiye-Rusya ilişkilerine gölge düşürmemektedir. Ancak, Türkiye ile Rusya terör ile mücadele konusunda işbirliği kurmuşlarsa da Rusya, PKK'yı terörist grup olarak görmemektedir. Moskova'da çok sayıda PKK taraftarı, 10'dan fazla kuruluşla örgütlenmiş bir şekilde bulunmaktadır. Bu örgütler, Rusya kanunlarına uygun bir şekilde kurulsalar da, Rusya'lı uzmanlar bu örgütlerin PKK ile ilişkileri beyan etmektediler. Yakın Doğu politikasında önemli bir unsur olan Kürtleri göz ardı etmeyen Rus hükümeti, bu örgütleri yasaklayarak Kürtlerle

[185] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 35-36.
[186] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 36.
[187] İhsan Bal-Süleyman Özeren,**Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele**, Uluslararası, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2010, s. 92
[188] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 804.

ilişkilerini bozmak istememektedir. Çünkü Rusya'nın işine her an yarayacak potansiyele sahipler. Bununla birlikte, Rus yetkililer sadece Rus topraklarında faaliyet gösteren örgütleri terör örgütü olarak nitelendirirken, PKK'yı bu şekilde nitelendirmemeleri Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişmesine engel teşkil etmektedir.[189]

Yukarıda da bahsedildiği gibi Rus hükümeti PKK'yı terör örgütü olarak kabul etmemektedir. Türkiye, PKK'nın terör örgütü olduğunu Rusya'ya ispatlasa da Rus hükümetinden olumlu bir tepki gelmemişti. Rusya'nın politikasında terör örgütü kavramı, sadece Rus toprakları içerisinde eylemler gerçekleştirenlerdir. Rus hükümetlerin Ortadoğu ile ilgili hesapları, Ermenilerde olduğu gibi ileride PKK sevicisi olan insanları kullanabilecekleri düşüncesi bu konuda Rusya'yı PKK'ya terör örgütü muamelesi yapmakta istekli olmadığına kanıt oluşturduğu söylenebilir.[190]

2.1.5. 'Sözde Ermeni Soykırımı' Sorunu

Rus Parlamentosu'nun alt kanadı Duma meclisi 1995 ve 2005 yıllarında Ermeni diasporasının çabalarıyla sözde soykırımı kabul eden kararlar almışlardı. Bunun üzerine Türk hükümeti 2005 Nisan'ında söz konusu karara tepki göstermiş ve bir açıklama yapmıştı. Günümüzde de Ermeni hükümetinin en önemli müttefiki Rusya'dır. Bu durum Rusya'nın hem Ermenistan ile Azerbaycan, hem de Türkiye ile Ermenistan arasında arabuluculuk görevini üstlenebilecek en etkili ülke olduğunu göstermektedir. Ermeni hükümeti tarafından Rusya stratejik ortak olarak görülmekte, Ermenistan'ın Batı'ya yakınlaşmasından şüphe duyduğundan dolayı Rusya, Türkiye-Ermenistan yumuşama döneminde beklenilen tavrı koyamamıştı. Rus hükümeti, bu yumuşama sürecini desteklediklerini belirtse bile aşağıda belirteceğimiz Yukarı Karabağ sorununda da olduğu gibi bir taraftan sorunun çözülmesinden çekinmekte, diğer taraftan söz konusu sürecin dışında da kalmak istememektedir.[191]

2.1.6. Karabağ Sorunu

Yukarı Karabağ'daki Ermenistan-Azerbaycan çatışmaları Rusya ile Türkiye arasında görüş ayrılıkları yaşanmaktadır. 1992'den itibaren AGİK kapsamında oluşturulan Minsk Grubu'nun çalışmalarında yer alan Türkiye ve Rusya, Karabağ

[189] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 83.
[190] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 61.
[191] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 61-62.

konusunda karşıt görüşlere sahiptir. Öyle ki Türkiye krizin başından beri Azerbaycan'ı desteklediğini açık olan beyan etmiş ve Azerbaycan'ın Karabağ politikasını savunmuştu ve hala da savunmaktadır. Türkiye 1993-1995 yıllarında, Ermenistan'a karşı uçuş koridorlarını kapatarak bir çeşit ambargo uygulamıştı. Bu ambargonun resmi gerekçesini de Ermenilerin, Ermeni yöneticilerden aldıkları lojistik ve mühimmat yardımı alarak Yukarı Karabağ'daki çatışmalara girmesi olarak açıklamıştı. Diğer taraftan, Rus askerlerinin Ermeni topraklarındaki varlığı, Türkiye'yi tedirgin etmişti. Rusya ile askeri bağların güçlendirilmesinin yanı sıra kendi savunma mekanizmalarını oluşturma amacıyla Ermenistan topraklarına S-300 füzeleri yerleştirilmesine yönelik karar alınmıştı.[192]

Rus yetkililer, her fırsatta Türkiye'nin Kafkasya İstikrar Paktı'nı desteklediklerini ve Yukarı Karabağ meselesinin çözülmesi gerekliliğini ileri sürmüşlerdi. Buna rağmen Rusya, Yukarı Karabağ sorununun çözümünü ve Türk-Ermeni sınırının açılmasını da istememektedir. Öyle ki söz konusu sorunların çözümü, Rusya'nın Ermenistan ve Azerbaycan ile ilişkilerin de önemli kozdan mahrum kalmasına sebep olacaktı. Bunun yanı sıra Ermenistan Rusya'nın etkisi altından çıkacak ve Batı ile ilişkilerini geliştirebilecekti.[193] Rus idareciler, söz konusu sürecindaha fazla engelleyemeyeceklerini bildikleri ve sürecin dışında kalmamak için Yukarı Karabağ sorunu ile ilgili görüşmelerin Moskova'nın isteği ile olmasını talep etmişlerdi. Rusya'nın böyle bir istekle küresel ve bölgesel güçlere nazaran söz konusu bölgede güçlü hale getirecekti. Bu sebepten dolayı Rus yetkililer, Türkiye-Ermenistan yakınlaşması ile Yukarı Karabağ konusunu birbirinden bağımsız değerlendirmek istemektediler. Yukarı Karabağ sorunu Azerbaycan-Ermenistan ilişkileri bağlamında değerlendirilmek istense de, konu Türkiye'yi de ilgilendiriyor. Çünkü Türkiye tavrını Azerbaycan hükümetinden yana koymuştu. Ankara, Ermenistan'a yönelik bütün ulaşım yollarını 1995 yılına kadar kapatmış ve Ermeni hükümetine ambargo uygulamıştı. 1998'in sonlarında Ter-Petrosyan'ın devrilmesi ile R. Koçaryan'ın[194] başkanlığa seçilmesiyle milliyetçi söylem ön plana çıkmış ve buyeni sürece yönelik kaygılar artmıştı. Öyle ki Ermenistan ile doğrudan diplomatik

[192] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 802.
[193] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 84.
[194] Koçaryan'ın yönetiminde Ermenistan Dış Politikası için bkz. Kamer Kasım, **a.g.m**, s. 48-52.

ilişkiler kurulamadığından, Türkiye'nin Azerbaycan-Ermenistan gerginliğinde ancak dolaylı bir rol üstlenmesi olasıdır. Rus hükümeti, sorunu çözme aşamasında Türkiye'yi dışarıda bırakmak isterken, Türkiye hükümeti de Rusya'yı bu sürecin dışında tutmak istemektedir. Ancak, bölgenin iki güçlü devleti olan Rusya ile Türkiye olmaksızın, Yukarı Karabağ sorununun çözülebilmesi pek mümkün gözükmemektedir.[195]

2.1.7. Orta Asya Rekabeti

Kafkasya ile birlikte Orta Asya'da da bir Türk-Rus rekabeti bulunuyor. Bilhassa Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan devletlerin ilk yıllarında, Rusya'nın bölgeye fazla umursamadığı bir dönemde, özellikle Türkiye bölgede etkilerini artırmıştı. Fakat Türkiye, bu yeni cumhuriyetlerin ihtiyaçlarını karşılamakta ekonomik olarak zorluk çekmişti. Söz konusu durum Türkiye'nin bu bağımsız devletlerle birliktelik sürecini olumsuz etkilemişti. Sonuçta Türk cumhuriyetleriyle daha çok kültür, eğitim ve sosyal alanlarda işbirliğine TİKA ve TÜRKSOY gibi kuruluşlar vasıtasıyla ağırlık vermişti. Orta Asya'ya yönelik Türkiye'nin bu politikası, Rusya'yı rahatsız etse de bu durum Türkiye-Rusya ilişkilerini olumsuz etkilememişti. Bununla birlikte her iki ülkenin bölgede daha fazla güçlenmesiyle durum değişebilir. Türkiye, ilişkilerini sadece kültürel alandaki faaliyetlerle sınırlı tutmak istemeyerek her alandaki faaliyetlere girmek isteyecekti. Aynı zamanda bölgede ABD, Çin ve Türkiye'nin varlığına daha güçlü bir Rusya'nın tamamen son vermek istemesi söz konusu değişimler içerisindedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye ile Rusya, Avrasya coğrafyasında "ortak" oldukları kadar "rakip"tirler. Ancak taraflar arasındaki çok yönlü işbirliği, tartışmalı meselelerde bile ikili ilişkilere zarar vermeyecek kararlar alınmasını sebep olacaktı.[196]

2.1.8. Kıbrıs Sorunu

Kıbrıs meselesi Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin diğer sorun teşkil eden alanlarından birisi olmuştu. Kıbrıs gündeme geldiğinde Rusya ile Türkiye arasında çıkar çatışmaları bulunmaktadı. Sorunun temeline bakıldığında Rus hükümetinin GKRY yönetimine S-300 füzeleri satması akla gelmektedir. 1996-1998 arası yaşanan bu krizde Ankara hükümeti GKRY yönetiminin Rusya'dan söz konusu

[195] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 84; Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 797.
[196] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 84-85.

füzeleri satın almasına oldukça sert tepki göstermişti.[197] Bu tepkinin asıl hedefi Rus hükümeti değildi. Bu tepki Yunanistan'ın da destek vermesi sebebiyle Yunanistan ve GKRY karşı olmuştu. Türkiye, S-300 füzelerinin boğazlardan geçişini önlemek için geniş çaplı önlem alacağını duyurmuştu. Böylece hem Rus hükümetine hem de GKRY yönetimine belirli mesajlar verilmişti. Bununla birlikte söz konusu rekabet sürecinde Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin her an Türkiye'ye katılması olasılığının bulunması, GKRY yönetimi için de bir caydırıcılık unsuru olmuş gibi görünmektedir. Aynı dönemin sonunda ise, Güney Kıbrıs bu caydırıcılıktan dolayı Kıbrıs Adası'na füzelerin konuşlandırılması teklifini geri çekmişti.[198]

Rus hükümetinin KKTC ile ilişkileri geliştirmesi mümkün gözükmemektedir. Nitekim Rusya'nın önünde bazı engeller bulunmaktaydı. İstanbul'da 2004 yılında İKÖ zirvesi yapılmıştır. KKTC Başbakanı Mehmet Ali Talat ile Rus Dışişleri Bakanı Lavrov, önceki dönemde görüşmüşlerse de bu düzeyde başka bir görüşme olmamıştı. Rusya, 2004 yılının Nisan'ında Birleşmiş Milletler 'in hazırladığı Annan Planı'na ilişkin Kıbrıs referandumuna çok az bir süre kalmışken, Rus hükümetinin görüşleri alınmadığı gerekçe gösterilerek tasarı veto edilmişti. Rus hükümeti, 2004 yılının Nisan ayının 24'ünde gerçekleştirilen referandumun ardından BMGK'nde Kıbrıs Türklerinin tecridinin bitmesi için bir çağrı yapılmasına engel olmuştu. Putin bir süre sonra Türkiye'ye ziyarette bulunmuştu. Bu ziyarette Rusya, Annan Planı'nı destekleme yönünde tutum alacağını ve Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ne yönelik sorunların kaldırılmasını açıklasa da, bu uygulanmamıştı. Rusya ile Yunanistan ve GKRY ile olan ilişkileri kapsamında ticari-ekonomik ilişkiler son derece yoğundu. GKRY'yi Rus sermayesi *off-shore* bölgesi olarak kullanılmaktaydı. Söz konusu sebeplerden dolayı Rusya, GKRY ile siyasi ve iktisadi ilişkilerin bozulmasını istememektedi. Putin, Kosova'nın bağımsızlığının tanınması ancak KKTC'ni tanımamasından, Batı'yı ikiyüzlü olarak nitelendirse de, KKTC sorununda Türkiye ile benzer görüşe sahip değildi.[199]

---

[197] Erol Manisalı, **Dünden Bugüne Kıbrıs**, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2003, s. 101.
[198] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 798.
[199] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 62.

düzeltme

2.1.9. AKKA Sorunu

Soğuk Savaş'ın ardından Türkiye-Rusya ilişkilerinde Rusya'nın AKKA (Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması) ile istenilen sınırlamalara uymaması bir başka sorunu oluşturmaktadır. Söz konusu antlaşma, Avrupa genelinde konvansiyonel silahlarda indirimi amaçlamaktadı. Sovyetler Birliği'nin son yıllarında, 1990 yılının Kasım ayında imzalanmış, daha sonra da Taşkent Antlaşması (1992) ile Rusya ile SSCB'den ayrılan diğer devletler Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması'nı kabul etmişlerdi.[200] Rus hükümeti bunun hemen sonrasında Çeçen ayaklanmasını, Dağlık Karabağ'daki çatışmaları, Gürcü-Abhaz çatışması gibi sorunları bahane ederek, bu bölgedeki yapılması gereken sınırlandırmalardan kaçınmak istemişti. Rusya 1993 tarihinde, Viyana'daki AKKA merkezine ve Türkiye'ye Kafkaslarda kendisine tanınan sınırlamaların yükseltilmesi için talebini resmi olarak bildirmişti. Bu talebe bir cevap gelmemişken Rus hükümeti, 1995 yılının sonlarında başlayan Rus-Çeçen savaşını bahane etmiş ve Avrupa Konvansiyonel Kuvvetler Antlaşması standartlarına uyulmayacağını açıklamıştı.[201]

Sonunda Rusya'nın isteği 1996 yılının Mayıs'ında AKKA toplantısında ele alınmıştı. Rusya'nın önerisi doğrultusunda Krasnodar, Rostov gibi yerlerde AKKA sınırları yükseltilmişti. Fakat Rusya bununla kalmamış ve 1998 yılının başlarında Kafkasya'da tüm sınırlamaların kaldırılmasını istemişti. 1999 yılının kasım ayındaki Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın İstanbul zirvesinde konu ele alınmış ve ülkesel bazda limitler sistemi Rusya'nın ileri sürdüğü görüşe karşı kabul edilmişti.[202]

Bunun sonucunda Rusya taleplerini Batılı ülkelere temel anlamda kabul ettirmiş ve akabinde Türkiye ile oldukça ilgili bir güvenlik problemi ortaya çıkmıştı. Türkiye'nin hemen yanında, Rusya'nın asker ve silah sayısını artırması, Türkiye'yi tedirgin etmişti. Bununla birlikte, Rusya'nın Ermenistan ve Gürcistan ile yapılan ikili askeri antlaşmalar neticesinde Rus ordusu 1993'te Gürcistan ve Ermenistan'a girmişti. Bunun sonucunda SSCB'nin dağılmasının ardından sona eren Türkiye-Rusya sınırı yeniden kurulmuş, böylece Rusya, Türkiye'nin "9. komşusu" haline gelmiştir. Türkiye, Rusya'nın Kafkasya'da AKKA limitlerini önce yükseltme, sonra

[200] Ainur Nogayeva, **Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, 2011, s. 142.
[201] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 33-34;
[202] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 34.

da kaldırma girişimine hep karşı çıkmıştı. Ancak bu, NATO içerisinde de çok fazla yankı bulmamıştı. Türkiye'nin itirazı gerçekte Rusya'nın Yakın Çevre doktrinini uygulamaya başlamasından kaynaklanmıştı. Avrupa'dan çekilen Rus askeri kapasitesinin Ural Dağları'nın arkasına çekilerek güney bölgelerine kaydırılması, Avrupa ülkeleri açısından, Avrupa güvenliği için memnuniyet verici bir gelişme olarak nitelendirilmişti. Bununla birlikte NATO ülkelerinin büyük bir kısmı, Kafkasya'da yoğun bulunan Rus ordusu, bölgeye düzen getirebilecek bir unsur olarak görülmüştü. Sonunda NATO üyesi ülkeler, Rusyanın AKKA'yı tamamen terk etmesinden ziyade, belli bir bölgeyi terk etmesinin daha iyi bir tercih olduğu görüşünde birleşmişlerdi.[203]

ABD ise konuyla ilgili olarak, NATO'nun silahsız savaştan sonra Doğu Avrupa'ya doğru genişlemesinin bir diyeti şeklinde değerlendirmişti. Öyle ki 1997 yılında Rusya'nın NATO genişlemesine yönelik itirazı ABD Senatosu tarafından kaldırılmış, buna karşılık AKKA'yı Rus isteklerine göre düzenlenerek onaylamıştı. Sonuçta Türkiye'ye, NATO aktif bir destekte bulunmamış, Rusya'yı "9. Komşu" olarak kabullenmişti. Ancak konuyla ilgili yaşanan güvenlik endişesi Türkiye-Rusya ilişkilerinde sorunlu bir alan olarak devam etmişti.[204]

2.2. Güncel Sorunlar

Bu bölüm içerisinde Türkiye- Rusya İlişkilerindeki güncel sorunlar ele alınacaktır.

2.2.1. Sebze-Meyve Krizi

İki ülke arasında "domates" ya da "mandalina" krizi adlarıyla gelenekselleşen yaz ve sonbahar aylarında gündeme oturan bir sebze-meyve krizi olmaktadır. Ruslar, 2006 ve 2008 yıllarında başta domates olmak üzere bazı tarım ürünlerinde yüksek oranda ilaç kalıntısının; nitrat ve Akdeniz Sineğinin bulunduğunu bahane ederek Türkiye'den bazı tarım ürünlerinin ithalatını durdurmuştu. 2006 yılında yaşanan ilk krizden Türkiye, 300 milyon dolar gibi büyük oranda zararlı çıkmıştı. 2008'de bu zarar 500 milyon dolar olarak tahmin ediliyordu. 2010 yılında ise Rusya'ya sebze meyve ihracatında sorun olan Akdeniz Meyve Sineği, mandalina ihracatında yine gündeme gelmişti. Rusya, 2010'un Kasım ayında Türkiye'den ihraç edilen 23 ton

[203] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 34.
[204] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 34.

mandalinayı, yine Akdeniz meyve sineği bulunduğu bahanesiyle geri iade etmişti. Bunun üzerine Türkiye, gönderilen bin kasada inceleme yapsa da, bu inceleme sonucunda Akdeniz meyve sineğine rastlanmamıştı.[205]

2.2.2. Suriye Krizi

Arap Baharı, domino etkisiyle etrafına hızla yayılmış ve otoriter yönetimlerin bulunduğu, demokrasi konusunda ciddi sorunların yaşandığı ülkelerde yönetimlere karşı bir itiraz ve kuvvetli muhalefet rüzgârı estirmişti. Bu süreç, hızla farklı ve radikal yaklaşımları beraberinde getirmişti. Bölge ülkeleri ne yazık ki bir kan gölüne dönmüş, Suriye'de doğal olarak bu durumdan payını almıştı.[206]

Suriye'deki kriz üzerine gerek Türkiye, gerekse Rusya ivedilikle ülkede yaşananlarla ilgilenmiş ve politikalarını belirlemişlerdi. Rusya açısından Suriye, Akdeniz'deki limanı konumundaydı. Buradaki ayrıcalıklı konumunu korumak stratejik açıdan son derece değerliydi. Şam yönetiminin tüm yanlış ve hukuk dışı uygulamalarına rağmen desteğini sürdürdü. Tezini IŞİD, terör örgütleri ve muhaliflere karşı merkezi yönetimin desteklenmesi üzerine kurdu. Rusya, Esad yanlısı olmak gibi bir siyasetlerinin olmadığı, ama geçerli yapının korunması için destek verdiklerini vurguladı. Rusya'nın ayrıca Şam yönetimini açık şekilde destekleyen İran ile de bölgede beraber tavır aldıkları açıkça görülürken, İran yanlısı Hizbullah da, askeri güç bakımından taraflar açısından anahtar değerde görüldü.[207]

Suriye'de krizin ilk patlak verdiği günden itibaren Türkiye ve Rusya'nın Suriye politikaları farklı olmuştu. Buna rağmen iki tarafta başlıca Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunmasını amaçlamıştı. Fakat ilişkiler 2011'in Mart ayında Türkiye ile Suriye yönetiminin anlaşmazlıkları sebebiyle bozulma eğilimi göstermişti. Rusya ve İran, Suriye konusunda Esad yönetimini desteklerken, Türkiye, ABD hükümetinin yanında yer almıştır. Türkiye, Rus hükümetinin Suriye yönetimine desteğini engellemek istemişti. Türkiye bunun için Suriye sınırına askeri kuvvetler konuşlandırmıştı. Sonrasında ise askerin Suriye operasyonuna dair tezkere çıkarılmış, Suriye yönetiminin caydırılması hedeflenmişti. Bu tür önlemler değişim

[205] Fatih Özbay, **a.g.m,** s. 59.
[206] A. Faik Demir, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Cilt III, Sayı 2 (2016), s. 141; Yavuz Güçtürk,**İnsanlığın Kaybı: Suriye'de İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu**, Ankara 2014, s. 19.
[207] A. Faik Demir, **a.g.m**, s. 43.

için alınan tedbirler olarak gözükse de Türkiye hükümeti bu girişimlerinde pek başarılı olamamıştı.[208]

2000'li yılların başından itibaren Rusya ile Batı arasında güç mücadelesi yaşanmıştı. Rus hükümeti "Yakın Çevre" veya "Sovyet Sonrası Alan" olarak tanımladığı doktrin sayesinde Orta Asya'dan Doğu Avrupa'ya kadar olan bütün bölgelerde kendisini göstermişti. Söz konusu mücadelelerde genel anlamda Rus hükümeti savunmada, AB ve NATO ise hücumda olmuştu. Rus hükümetinin Gürcü ve Ukrayna/Kırım müdahaleleride temel olarak yakın çevre doktrini kapsamında olmuştu. Batı, bir taraftan NATO vasıtasıyla; Letonya, Estonya, Bulgaristan gibi yerlerde yeni üsler kurarken, diğer yandan ise ekonomik, ticari ve mali yaptırımlar ile Rus hükümetine enerji alanındaki bağımlılığa son verecek olan projeler geliştirmişti. Rus hükümeti ise aleyhindeki süreci Batı'ya karşı bir koz olarak Suriye hamlesini kullanmıştı.[209]

Rusya, terörist örgüt IŞID'in Rusya ve çevresindeki bölgelerde itibar bulmasından ve savaş alanına Rus vatandaşı olan Çeçen, Abhaz, Tatar gibi halklardan insanları kullanma potansiyelinden rahatsızlık duymuştu. Rusya bu nedenle, Suriye'de etkin olarak ortaya çıkan IŞID terörünün kendi ülkesine sıçramasını önlemek için askeri operasyonu tercih etmişti. Rusya, bu hamleyle sadece kendi topraklarında değil, dışarıda da terörizme karşı mücadele ettiğini göstermişti. Böylece ülkesindeki terör saldırılarını ve örgütlerini kendi coğrafyasında en aza indirmeyi amaçlamıştı.[210]

Bir diğer yandan 2015 yılının Eylül ayında Rus hükümetine, Esad rejimine destek olma niyetiyle IŞID'i bahane etmiş ve Suriye'de doğrudan hava harekâtı başlatmıştı. Rusya bu hamlesiyle, ABD'nin Suriye konusundaki çekimser ve kararsız politikasından faydalanarak, Ortadoğu'da kendisini olmazsa olmaz bir devlet olarak konumlandırmıştı. Bunun sonucunda Rusya, bir yandan Ortadoğu'daki en önemli müttefiki Esad rejiminin devamını sağlamış, öbür yandan da IŞID'i bahane edip başka bir terör örgütü PYD/YPG ikilisiyle görüşmelerini sürdürmüştü.[211]

---

[208] Gülzar İsmayil, **a.g.m**, s. 186.
[209] M. Sait Dilek "Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi,** Cilt 16, Sayı 2, (2017), s. 67-68.
[210] **A.e**, 68.
[211] **A.e**, 67.

Türkiye'ye gelince, Suriye'deki olayların gelişimine paralel olarak farklı hedefler ve uygulamalar görülmüştü. 65. Hükümet Programında kısaca, Suriye'de barışın ve istikrarın sağlanması için buradaki hükümetin halkın isteği doğrultusunda seçilmesi gerekliliği, kurulan geçiş hükümeti sonrasında yeni bir anayasa hazırlanması gibi düşünceler bulunmaktaydı.[212]

Haziran 2012'de Suriye'de geçici bir Suriye yönetimi kurulmasını öngören Cenevre'de görüşmeler yapılmıştır. Ardından 22 Ocak 2014'de 2. Cenevre görüşmeleri başlamış, ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştı. ABD, Eylül 2014 tarihinden başlayarak Suriye'ye havadan operasyonlara başlamıştı. Putin'in 2015 yılının Eylül ayındaki resmi açıklamasıyla Rusya, Suriye'de belirleyici bir rol almış ve bombalamaların önü açılmıştı. Putin, Suriye'den teröristlerin ülkesine geldiğini ve bunların yerinde engellenmesi gerektiğini vurgulayarak Suriye'ye girmişti.[213]

İkili ilişkilerde Suriye gündeme geldiğinde öne çıkan temel ihtilaf noktası Esad ile ilişkiler meselesi olmuştur. Bilhassa iki devletin zıt görüşlere sahip olduğu mesele Esad yönetiminin geleceği konusu olmuştu. Rusya bakış açısına göre Esad iktidarda kalmalı, Türkiye'ye göre gitmelidir. Esad figürü Rusya'nın Suriye politikasının temel dayanağı olmaya devam ederken, Türkiye bu lideri ilk aşamadan itibaren silmiştir ve "kırmızı çizgi" olarak değerlendiriyordu. Aslında Suriye'nin geleceği meselesi büyük ölçüde Esad'ın geleceğine bağlıydı.[214]

Suriye kriziyle ilgili olarak ise Rusya ve İran açıkça Esad rejimine destek verirken Türkiye ve Batı ülkeleri ülkedeki muhalif gruplara destek olmaya başlamıştı. Kısacası Türkiye'nin pozisyonu Arap ayaklanmaları sürecinde giderek NATO'ya yaklaşırken, Rusya ile ilişkilerini eskisi gibi sürdürmenin zorlukları ortaya çıkmıştı.[215]

En önemli bir diğer ihtilaf noktası ise, Suriye'nin kuzeyinde güçlenen ve önemli bir odak halini alan PYD olmuştur. Türkiye'nin perspektifinden PYD, PKK'nın uzantısıdır ve hem Suriye'de sorun yaratmakta hem de Türkiye için bir güvensizlik alanı teşkil etmektedir. Bu görüşünü Türkiye her uluslararası ortamda

[212] A. Faik Demir, **a.g.m**, s. 44.
[213] A. Faik Demir, **a.g.m**, s. 42.
[214] A. Faik Demir, **a.g.m**, s. 47; Murat Köylü, **Ne Umduk Ne Bulduk: Türkiye'nin Suriye Sınavı**, Hiperlink Yayınları, 2017, s. 361-362.
[215] Emre Erşen-E. Parlar Dal, **a.g.m**, s. 48.

dile getirmişti. Rusya açısından bakıldığında PYD öncelikli bir konu teşkil etmemektedir. Putin'in Suriye'nin kuzeyinde Kürtlere destek olmasının en önemli sebeplerinden biri, Türkiye'nin bu bölgede genişlemesini engellemek ve bir anlamda müzakereler sırasında koz kazanmaktı. Hatta IŞİD'i zayıflattığı ve Esad'ın mücadelesini kolaylaştırdığı için kısa vadede kendi çıkarına uygun bir yapı olarak kabul etmişti.[216]

Rusya'nın Suriye'de askeri operasyonlara başlaması ile birlikte, Rusya uluslararası alanlarda daha çok tartışılır hale gelmişti. Ukrayna ve Kırım konuları henüz çözüme kavuşturulmamışken, Rusya'nın Suriye'ye girmesiyle amacının ne olduğu anlaşılamamıştı. Rusya, IŞİD'le savaşta destek olmasıdışında genel olarak bölgedeki tüm devletlerin istemediği bir devletti. Bununla birlikte BMGK bir toplantı düzenleyerek Türkiye'nin Rus uçağını-Rusya IŞİD'le savaşırken- haksız ve hukuksuz şekilde düşürüldüğünü açıklamıştı. Bununla kalmayarak, Türkiye'nin IŞİD'e destek verdiğini ve bu örgütten büyük gelir kaynağı olan petrolün Türkiye aracılığıyla gerçekleştiği iddia ediliyordu. Ayrıca Suriyeli mülteciler sorununa atıfta bulunularak, Türkiye'nin bu konuda ihmalleri bulunduğunu bildirmişti. Buna ek olarak Türkiye sınırından çok rahat geçen IŞİD militanlarının buradan farklı ülkelere gidebildiklerini vurguladı. Son olarak AB, NATO gibi kuruluşlar, Almanya, İngiltere, ABD ve Fransa başta olmak üzere bu devlet idarecileriyle bu konu paylaşıldı ve Türkiye'nin hatalı olduğunu ifade etti. Buradaki amaç, söz konusu devletlerin Türkiye'ye destek vermelerini engellenme isteğiydi.[217]

Bu süreçte Rusya başlıca Türkiye'ye karşı sürekli artan sert ve taviz vermeyen bir politika uygulamıştı. Rusya ilk olarak Türkiye'nin hemen özür dilemesini ve zararı karşılamasını istemişti. Akabinde hemen ekonomik yaptırımlara geçilmişti. Rusya, Türkiye'yi güç duruma düşürmenin yolunu ekonomik yaptırımlar olacağını düşünmüştü. Rus hükümeti Türkiye Hükümeti'ne sadece bu şekilde geri adım attıra bileceğini belirlemişti. Bununla birlikte Rusya vatandaşlarına Türkiye'ye gitmemelerini istedi ve bu da hem ekonomik hem kültürel açıdan sorunlar teşkil

[216] A. Faik Demir, **a.g.m**, s. 47-48.
[217] A. Faik Demir, **a.g.m**, s. 146.

düzeltme

ediyordu. Rus topraklarında ikamet eden ya da iş gereği Rusya'ya giden Türk vatandaşlara karşı sudan sebeplerden sorun çıkarılmaya başlandı. Bunların yanı sıra Rusya, hem Suriye askeri üslerini, hemde Akdeniz bulunan kuvvetlerle Türk askeri ve sivil gemilerine karşı tahrik edici eylemlerde bulunmaya başlamışlardı. Bu hususun akılda kalan en somut örneği bir Rus gemisi mürettebatının İstanbul Boğazı'ndan geçerken tehdit edici bir şekilde kameralara gösterdiği füzedir. Kısacası Rusya, Türkiye'nin hata yapmasını ve yeni bir kriz çıkmasını beklemeye başlamıştı. Türkiye'de ise Moskova'nın Esad yönetimine verdiği destek[218] memnuniyetsizlik ve şüphe yaratmıştı. Rus askeri güçlerinin uçak krizi hemen öncesinde Bayır Bucak Türkmenleri 'ne müdahaleleri Türkiye çok ciddi tepki vermiş ve konu dünya gündemine taşınmıştı.[219]

Tayyip Erdoğan'ın 2016'nın Ağustos ayında gerçekleştirdiği Rusya ziyareti, uçak krizinin ardından neredeyse bitmiş olan ikili ilişkileri normalleşmesinde önemli bir ivme yaratmıştı. Rus basınında *"anlaşmalar için çok mürekkep döküldü"* ifadeleri kullanılmıştı.[220]

9 Ağustos 2016 zirvesinde alınan kararlara ve daha sonrasında uygulanan politikalara bakıldığında Ruslar açısından oluşan güvensizliğin ortadan kalktığını söylemek mümkün değil. Ak Parti çevresinden gelen olumlu mesajlara karşın Rusya'nın ihtiyatlı davrandığı görülmektedir. Bu noktada Rus yetkililer Türkiye'ye uygulanan yaptırımların kaldırılabilmesi için Türklerin Ruslara güvence vermesi gerektiğini belirtmektedi. Rus yetkililer yakınlaşmanın zaman alacağını fakat aşamalı bir şekilde gerçekleşeceğini yakınlaşmanın özellikle Suriye konusunda Türklerin nasıl davranacağına bağlı olduğunu ima eden açıklamalar yapmaktadı. Rus yetkililerden alınan bilgilerde yaptırımların aşamalı şekilde kaldırılacağı Türkiye'nin yapacağı ve yerine getireceği uygulamalar ile atacağı adımların izleneceği ve yaptırımların bu doğrultuda kaldırılacağı belirtilmektedir.[221]

2017 yılının 9 Mart tarihindeki Rusya ziyaretinde ağırlıklı gündem, Suriye'ye yönelik istenen politikalar olmuştu. Özellikle de aşama kat edilemeyen PYD

[218] Murat Köylü, **a.g.e**, s. 352-360.
[219] A. Faik Demir, **a.g.m**, s. 146.
[220] A. Faik Demir, **a.g.m**, s. 147.
[221] Gencer Özcan, Şule Kut ve Burç Beşgül, 2017, **A.g.e**. s. 16.

üzerindeki sorunlardı. Türkiye, Rusya'dan PYD'ye karşı mesafeli olmasını ve PKK ile yakınlığını dikkate almasını istemişti.[222]

Türkiye için Suriye'nin toprak bütünlüğü ve siyasi istikrarı büyük önem taşımaktadır. 2016 yılının Ağustos ayından itibaren TSK Suriye'de "Fırat Kalkanı" operasyonunu yürütmüştü. Fırat Kalkan'ının amacı bölgedeki halkın güvenliğini sağlamak, 5 bin km² alanda Türkiye için tehlike olan IŞİD, YPG, PYD gibi terör unsurlarının tamamen temizlenmesini amaçlayan bir güvenli bölge oluşturmaktı. Nitekim Kuzey Suriye topraklarında terör örgütü PKK/PYD/YPG için uygun bir ortamın oluşmasına neden olabilecek bir Kürt ağırlıklı otonom devletin kurulması oldukça tehlikeliydi. Bu durum da Türkiye'nin Güneydoğu'sunda yeni karışıklıkların yaşanmasını doğurabilirdi.[223]

Suriye krizi, Rusya ile Türkiye'yi karşı karşıya getirmiş ve devam ederken 2015'in Kasım'ında Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Rus askeri uçağı çeşitli sebeplerle düşürülmüştü. Bu olay sonucunda iki ülke arasındaki ilişkiler neredeyse durmuştu. Türkiye, bu olayın ardından Esad karşıtı tutumunu yeniden gözden geçirmiş ve Suriye'nin toprak bütünlüğüne yönelik politika ağırlık kazanmıştı.[224]

2.2.3. Ukrayna Sorunu

Arap ayaklanmalarının sürdüğü bir dönemde 2014'te Ukrayna'da meydana gelen kriz de Türkiye ve Rusya arasında yeni bir sorun alanı ortaya çıkarmıştı. Türkiye Karadeniz'in istikrarını yakından ilgilendiren bu krizde orta yol siyaseti izlemeye çalışmıştı. Bu kapsamda bir taraftan Rusya'yla siyasi ve ekonomik ilişkilerini bozmamaya çalışırken, diğer taraftan Moskova'nın Kırım'ı ilhakını reddederek Ukrayna'nın toprak bütünlüğüne vurgu yapmıştı. Fakat aynı zamanda AB ile ABD'nin Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlarına katılmayı da kabul etmemişti.[225]

Aslında Rusya'nın Ukrayna'da yaşanan gelişmeler nedeniyle Kırım'ı ele geçirmesinin stratejik olarak Türkiye için oldukça endişe verici olduğu söylenebilir. Zira Rusya bir taraftan bölgedeki en önemli deniz gücü olan Karadeniz Filosu'nun kontrolünü tamamen ele geçirirken, diğer taraftan yarımadaya yerleştirdiği karadan

[222] A. Faik Demir, **a.g.m**, s. 147.
[223] Gülzar İsmayil, **a.g.m**, s. 185.
[224] Gülzar İsmayil, **a.g.m**, s. 186.
[225] Habibe Özdal, **a.g.e**, s. 213; Emre Erşen-E. Parlar Dal, **a.g.m**, s. 49.

karaya fırlatılabilen ve 400 kilometre menzile sahip olan taktik balistik İskender füzeleri sayesinde bölgedeki askeri dengeyi tamamen kendi lehine değiştirmişti. Öte yandan Türkiye her ne kadar Moskova nezdinde Kırım Tatarlarının haklarının korunması için girişimlerini sürdürmüşse de Kırım Tatarlarının faaliyetlerinin askıya alınması ve sonradan da feshedilmesi gibi gelişmelerin önüne geçmeyi başaramamıştı.[226]

Buna karşın Rus ordusunun Kırım'ı ilhak etmesi ve Ukrayna'nın Doğu'sundaki ayrılıkçılara aktif destek vermeye devam etmesi NATO ülkelerini karşı önlemler almaya itmişti. Bu durumun Karadeniz'deki yansıması, Romanya'nın önerisi ve Türkiye'nin de desteği ile NATO'nun Karadeniz'de daimi bir askeri güç oluşturma çabasıdı. Varşova'da yapılacak olan NATO zirvesinde de gündeme gelmesi beklenen bu gücün kurulması durumunda Türkiye ve Rusya'nın 2000'ler boyunca NATO ve ABD'yi Karadeniz'den uzak tutma politikasının da fiilen sona ereceği söylenebilir. Bu durumun ister istemez Karadeniz'deki stratejik dengeyi koruyan Montrö Sözleşmesi'nin geleceği açısından da sonuçlar yaratması muhtemeldir. Buna rağmen Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın NATO'nun pasif tutumu nedeniyle Karadeniz'in bir Rus gölü haline dönüştüğünü söylemesi dikkat çekicidir. Türkiye'nin Karadeniz konusunda keskin bir politika değişimine gitmesinde uçak krizi sonrasında Türkiye'ye karşı Rusya'nın tavrının nedense bir türlü yumuşamamasının etkili olduğu söylenebilir.[227]

Rusya'nın Kırım ve Suriye'deki askeri varlığını güçlendirmek yoluyla Türkiye'yi adeta güneyden ve kuzeyden kıskaç içine almasına cevaben Ankara da Ukrayna ile stratejik ilişkilerini geliştirmeye başlamıştı. Kırım'ın ilhakını tanımayan ve Donetsk ve Luhansk meselelerinde Ukrayna'nın toprak bütünlüğünü destekleyen Ankara son olarak Başbakan Davutoğlu'nun Şubat ayında Kiev'e yaptığı ziyarette Ukrayna ile ortak askeri araç ve silah üretimi konusunda bir anlaşma imzalamıştı.[228]

2.2.4. Uçak Krizi

24 Kasım 2015 yılında bir Rus bombardıman uçağı, Suriye sınırında yer alan mevzileri bombaladığı esnada Türkiye sınırını geçmiş, yapılan uyarılara rağmen Rus

[226] Emre Erşen-E. Parlar Dal, **a.g.m**, s. 49.
[227] Ertan Efegil, **Türkiye'nin Çatışma Bölgelerine Yönelik Dış Politikasının Analizi**, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2016, s. 253-254; Emre Erşen-E. Parlar Dal, **a.g.m**, s. 51.
[228] Emre Erşen-E. Parlar Dal, **a.g.m**, s. 51-52.

ordusu sınır ihlaline devam etmişti. Akabinde Türk jetleri söz konusu Rus uçağını düşürmüştü. Bu olay son 10 yılda Türk-Rus ikili ilişkilerinde büyük bir işbirliği içerisinde olan Türkiye ve Rusya arasında büyük bir soruna sebep olmuştu. Rus lider Putin'in ve Rus üst yöneticilerinin bu olay akabindeki tehditkâr açıklamaları ve Rusya'nin Türkiye'yi doğrudan baskı altına alması Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri kopma derecesine getirmişti.[229]

2015'in Eylül'ü itibariyle Putin, Suriye'de hava birliklerini konuşlandırmıştı. Bu Rusya'nın Suriye savaşına doğrudan askeri operasyonda bulunacağını gösteriyordu. Bilhassa Rus uçakları Türkiye'nin sıfır noktasındaki bölgeleri bombalamaya başlaması ile "uçak krizi" patlak vermişti.[230]

15 Temmuz darbe girişimi ise Rusya ile ilişkilerin yumuşama sürecinde siyasal bağlamı yakından etkileyen sonuçlar yaratmıştı. Darbe girişimi sonrasında Türkiye'ye ilk destek açıklamasının Rusya tarafından gelmesi, yakınlaşma sürecinin daha hızlı şekilde ilerlemesine neden olmuştu. Daha sonrasında ise Temmuz ayının ikinci yarısından itibaren Rusya ile ilişkilerin yeniden normalleşmesi yönünde adımlar atılmıştı. Bu noktada Obama yönetimine dönük eleştirilerin gözle görünür şekilde sertleştiği gözlemlenmektedir. Ülkede iktidara yakın gazeteler tarafından bütün yönetimi övülürken Obama yönetimine ise darbecilerin desteklendiği hükümet olarak atıflar yapılmaktadır.[231]

Bu tutum zor dönemlerinde Türkiye'nin yanında bulunan Rusya algısının oluşturulmasına ve benimsenmesine yol açmıştı. Son olarak Ak parti yönetimi darbe girişimi ile uçak olayına yeni bir anlatı kurgulama fırsatı yakalamıştı. Bu anlatı da Rusya ile ilişkilerin düzelmesine bir fırsat penceresi oluşturmuştu. Bu anlatıya göre Rus uçaklarını iki ülke arasındaki ilişkileri bozmayı isteyen Fetullahçı terör örgütü tarafından düşürüldüğü iddia edilmektedi. Gittikçe yaygınlık kazanan bu anlatıya Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek'in Rus uçaklarını düşüren pilotların kararları

[229] Vülgar İmanbeyli, **a.g.m**, s. 1; A. Faik Demir, **a.g.m**, s. 45-46.
[230] Vülgar İmanbeyli, **a.g.m**, s. 3.
[231] Gencer Özcan, Şule Kut ve Burç Beşgül, 2017. **Kuşku ile Komşuluk** (der.) s.13-14.

düzeltme

kendilerinin aldığı ve bu pilotların darbe girişimi sırasında bombardımana katıldığı bilgisini vermesi ile resmiyet kazanmıştı.[232]

[232]Gencer Özcan, Şule Kut ve Burç Beşgül, 2017, **A.g.e**. s. 14.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ'IN ARDINDAN TÜRKİYE-RUSYA ARASINDAKİ EKONOMİK-KÜLTÜREL İLİŞKİLER

Türkiye ve Rusya arasındaki ekonomik ilişkilerin, Soğuk Savaş yıllarının bitimine kadar çok uzun bir süreçte göz ardı edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumun başlıca nedenleri, politik nitelikteki sorunlar ve güvenlik kaygıları olmuştur. Siyasal sorunlardan kaynaklı gergin ilişkiler, genellikle ekonomik ilişkileri de kısıtlamaktadı. Ancak ikili ilişkilerde ekonomik iş birliği olanaklarının geliştirilmesi ile dış politikadaki siyasal sorunların çözümü de kolaylaşacaktı. Soğuk Savaş'ın son yıllarından itibaren Türk-Sovyet ilişkilerinde olumlu gelişmelerin yaşandığı da aşikârdır. Bununla birlikte ekonomik ilişkiler ön plana çıkarılsa da, siyasal sorunların önemi ve etkisi paralellik göstermemişti. Buna rağmen kısa ve orta vadede iş birliği alanlarını diplomasi ile oluşturma düşüncesi de her iki tarafında akıllarının bir yerinde olduğunu söylemek yerinde olacak.[233]

Yirmi yıla yakın süredir devam eden Türklerle Rusların ticarî, iktisadî, askerî, kültürel, insanî ve diğer alanlardaki işbirliğinin önünü açan yönetim anlayışının bir on-yirmi yıl daha devam etmesi durumunda hedeflenen 100 milyar dolarlık ticaret hacmine ulaşılması, serbest dolaşım alanlarının genişletilmesi, daha istikrarlı bir Avrasya gibi idealler kendiliğinden gerçekleşecektir diyebiliriz. Türkiye ile Rusya'nın iyi komşuluğu sadece iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesinin değil, aynı zamanda bölgesel ve küresel barış ve istikrarın anahtarı niteliğindedir.[234]

3.1. Ticari İlişkiler

Türkiye-Rusya ilişkilerine ilgi duyan hemen herkes, ekonomik ilişkilerin siyasi ilişkilerin öncüsü olduğunu dile getirmektedir. Türkiye'nin Rusya ile olan ilişkileri diğer ülkelerle olan ilişkilerden ayrı özellik kazandırmasının sebebi ise Rus ve Türkiye ekonomilerinin birbirini tamamlayıcı özellik taşımasıdır. Öyle ki Türkiye,

[233] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 804-805.
[234] Fırat Putaş, **a.g.m**, s. 74.

Rusya'dan enerji kaynakları ve hammadde ithal ederken, Ruslara hazır mallar, sebze-meyve vs. ihraç etmektedir.[235]

1993 ve 1997 yılları arasında Türk-Rus dış ticaret ilişkileri düzenli artış göstermişti. Bu ilişkiler Rusya'da yaşanan 1998 krizine kadar sürmüş, bu krizle birlikte ilişkiler düşüşe geçmişti. Türkiye'nin bu düşüşten etkilenen taraf olması oldukça ilgi çekicidir.[236]

1997 verilerine göre Ruslardan 6 milyar m^3 oranlarında doğal gaz ithal ediliyordu. Bu oran, Türkiye'nin doğal gaz dış alımının yaklaşık % 59'una tekabül etmekteydi. Bu kapsamda Türkiye, Avrupa devletleri arasında Rusya doğal gazına en bağımlı ikinci ülke durumundaydı. Buna karşın, Türk hükümetleri Rusya'ya olan bağımlılıklarını azaltma girişiminde bulunmuşlar ve yeni ortak arama girişimlerinde daha çok siyasal tercihleri ön plana çıkarmışlardı.[237]

2000-2001 verilerine göre, Türkiye'nin ihracatında Rusya sekizinci ülke; ithalatında ise en önemli üçüncü ülke konumundaydı. 1996 yılının Ocak ayından itibaren Türk-Rus ilişkilerinde, Türkiye-AB arasındaki gümrük birliği süreci, olumsuz etki yaratmıştı. Çünkü bu kapsamda Rusya'nın belirli gümrük ayrıcalıklarından istifade etmemesi gündeme gelmişti.[238]

2008 yılı verileri ışığında da Türkiye'nin Rusya'ya olan ihracatı yaklaşık 6 milyar dolar iken, Rus hükümetinde yaptığı ithalat ise 31 milyar dolara çıkmıştı. 2009 yılında ekonomik buhran ve gümrüklerde yaşanan sorunlar sebebiyle ticaret hacmi 22 milyar dolara kadar düşse bile 1992 yılından itibaren ulaşılan seviye iki ülke için de büyük başarı niteliğinde olmuştu. Bunun yanı sıra eskisi kadar önemli olmasa da, bavul ticareti yoluyla Türkiye 1992-2005 yılları arasında 60-70 milyar dolar gelir elde etmişti.[239] Diğer yandan iki ülke ekonomisi açısından turizm de önemli başka bir alandır. 2009 yılı verilerine göre yaklaşık 3.5 milyon Rus vatandaşı, turist olarak Türkiye topraklarına gelmişti.[240] Dimitriy Medvedev'in 2010 yılının Mayıs ayında Türkiye'ye yaptığı ziyarette vizelerin karşılıklı olarak kaldırılması

[235] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 39.
[236] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 807.
[237] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 809.
[238] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 807.
[239] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 41.
[240] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 40-41.

konusunda anlaşma sağlanmış. Böylece iki ülke arasındaki turizm ilişkilerini artırmıştı.[241]

2011 yılı verilerine göre Türkiye ve Rusya arasındaki ticaret hacmi, hemen hemen 40-42 milyar dolar seviyesine ulaşmıştı. Bu rakamla Rusya, Türkiye'nin en büyük ticari ortağı haline gelmişti. Öyle ki bu rakam 2003 yılında 6 milyar dolar civarındaydı. Türkiye'ye Rusya'nın gerçekleştirdiği ihracatın yaklaşık yüzde 43'ü doğalgaz, yüzde 25'i petrol ve ürünleri oluşturmaktayken; Rusya'ya Türkiye'nin sattığı mallara bakıldığında yüzde 19-20 civarında tekstil ürünleri, yüzde, yüzde 11 sebze-meyve, yüzde 15'i de demir ve çelik ürünleri başı çekmektedi. Diğer taraftan Türkiye aleyhine ticari ilişkilerde bir düzensizlik söz konusu olmuştu. Türkiye, bu düzensizliği bütün görüşmelerde sorgulasa da, Ruslar bu düzensizliğin Rus toprakları içerisinde Türk inşaat sektörü yatırımları, turizm faaliyetleri ve bavul ticareti sebebiyle kapandığını düşünmüşlerdir. Büyük miktarda Türk inşaat şirketi Rusya'da faaliyet göstermektedir. Rusya'da yaklaşık 1000 proje 90'lı yıllardan itibaren Türk firmaları sayesinde hayata geçirilmişti. Rus vatandaşlarından Türk topraklarına gelen turist sayısı 2011 yılında ise 3 milyonu geçmişti. Bu sayı Rusları, birinci sıraya yerleştirmişti. Aynı zamanda söz konusu alanlarda işbirliğinin sürdürülmesi konusunda iki tarafta kararlıdır. Öyle ki 2015 yılında iki ülke idarecileri iki ülke arasındaki ticaret hacmini 100 milyar dolar seviyesine çıkaracak adımları atmıştı. Ticarî ilişkilerin gelişimi ise diğer alanlardaki işbirliğini de yansıyacaktır.[242]

2002 ile 2012 yılları arasındaki yaklaşık 10 yıllık periyoda bakıldığında Türkiye-Rusya arasındaki ilişkilerde şu başlıklar ele alınabilir:[243]

Karşılıklı ticari ilişkilerin geliştirilmesi ve buna bağlı olarak gümrük sorunlarının en aza indirilmesi, doğalgaz anlaşması ve Mavi Akım kapsamında enerji alanındaki süreç, Gürcistan Savaşı ile dile getirilen 'Kafkas İstikrar Platformu[244]' oluşumu, Akkuyu (Mersin) nükleer santral inşaatının anlaşması, UDİK'in kurulması ve Turizmin canlandırılması için karşılıklı vizelerin kaldırılmasıdır.

---

[241] Emrah Kaya, İran İslam Cumhuriyeti-Çin Halk Cumhuriyeti .... (1991-2010)", **Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler 1991-2010**, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2011, s. 638.
[242] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 78-79.
[243] Erhan Büyükakıncı, **a.g.m**, s. 828.
[244] Deniz Kutluk,**Hazar-Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit**, Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2003, s. 22.

Günümüzde Türkiye de Rusya da birbirleri açısından önemli ticari ortaklardır. Türk yatırımları Rus topraklarında devam etmektedi. Böylece Türk işçisine iş olanağı da sağlanmaktadı. Türk inşaat sektörü Rus pazarında toplam 20-25 milyar dolarlık iş gücüne sahiptir. Rusya açısından ise Türk yatırımları kendi topraklarındaki kadar büyük seviyede bulunmasa da Türkiye'de de ciddi derecede Rusya yatırımı var.[245]

3.2. İki Ülke Arasındaki Enerji Ortaklığı

Türkiye ile Rusya arasında enerji ortaklığı iki ülkenin ekonomik ilişkilerde önemli bir rol oynuyor. Enerjini ön plana çıkmasında, sadece ekonomik ilişkilerin gelişmesi değil aynı zamanda Türkiye'nin enerji politikasında doğal gaz talebi de etken olmuştu. Doğal gaz ve petrol Rusya'dan ithal edilen hammaddeler içinde en büyük paya sahiptir. Türkiye, Rusya açısından doğal gaz konusunda ikinci büyük alım gücüdür. Petrol konusunda ise Türkiye, Rusya'nın önemli bir müşterisidir. Bunun yanı sıra Türkiye ile Rusya'nın enerji sahasındaki amaçları içerisinde sorunlu durumlar bulunsa da, bu sahada birbirini destekleyen unsurlarda vardı. Rusya'nın elinde, yüksek miktarda hidro-karbon kaynağı da Batı'ya ihraç etmek için önemli bir kaynaktır. Türkiye ise enerji ulaşımında merkezi bir rol oynamak istemesinin yanı sıra enerji taşımacılığında bölgesel bir güç olmak hedefinde olmuştu. Diğer taraftan eski SSCB'de bağımsızlığa kavuşan türk dilli devletlerin güçlü ve istikrarlı devletler olmasını hem Türkiye hem de Rusya, farklı sebeplerden dolayı istemektediler. Rusya'nın ihraç maddesi olan enerjinin bir bölümü, Rusya eliyle dünya piyasalarına söz konusu devletler ile Rusya arasındaki anlaşmalar neticesinde aktarılmaktadır.[246]

Diğer yandan Türkiye ile Rusya Mavi Akım projesine 1997 yılında başlamışlardı. 1999 yılına gelindiğinde Türkiye, Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hattı projesinin yapımına başlamıştı. 2010'da Rusya, Güney Akım projesi ile Türk toprakları üzerinden Avrupa pazarına doğal gazını ulaştırmak için Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattına petrol pompalamayı istişare etmişti. Buradaki amaç hem Rusya'nın, hem de Türkiye'nin buradan kazanç sağlamak istemesiydi. Aynı zamanda sürdürülebilir enerji güvenliği ile tüm dünya kazançlı çıkmıştı. Karşılıklı ve çok

[245] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 41.
[246] B. Bumin Özarslan, **a.g.m**, s. 156.

taraflı faydaya göre şekillenmiş olan bu projede temel unsur ise Türkiye ile Rusya arasındaki iyi komşuluk ilişkileri olmuştu.[247]

Türkiye ile Rusya arasındaki yüksek seviyelerde bulunan ticaret hacminin, bu seviyelerde olmasının etkenleri içerisinde Rus enerji kaynaklarının ciddi payı olduğunu konunun başında söylemiştik. Türkiye ile Rusya arasında 1984'teki anlaşma kapsamında Rusya, Ukrayna, Romanya ve Bulgaristan üzerinden gelen boru hattıyla, Türkiye'ye 1987 yılında gaz ihracatını başlatmıştı. 2005 yılına gelindiğinde ise Mavi Akım uygulamaya geçmişti. Türkiye, Mavi Akımla, Rusya'nın enerji alanındaki ortağı olmuştu.[248] Diğer taraftan 1987 yılından beri Türkiye, Rus gazını satın alsa da Rusya ve Türkiye arasında hiçbir zaman ciddi sıkıntılar yaşanmamıştı.[249]

Rusya, Türkiye'ye doğalgaz ihraç eden ülkeler arasında ilk sıradadır. Mavi Akım ile birlikte Rusya'nın Türkiye ekonomisine en büyük yatırımdır denilebilir. Ayrıca Rus hükümeti, Türkiye'ye Mavi Akım'a paralel bir Mavi Akım-2 doğalgaz boru hattı daha önermişti. Türkiye'nin kullandığı doğalgazın %63'e yakını, petrolün ise %29'a yakını Rusya'dan satın alınmaktadır. Bununla birlikte enerji alanındaki yakın ilişkiler Türkiye'nin Rusya'ya enerji alanında bağımlı olması eleştirileri de artırmıştı. Fakat bu bağımlılık tek taraflı değildi. Burada arz-talep ilişkisi çerçevesinde Rusya'nın da Türkiye'ye bağımlı olduğu aşikârdı.[250]

Türkiye ve Rusya arasındaki bir başka enerji işbirliği nükleer alandaki işbirliğidir. Türkiye 55 yıl nükleer santral için birçok kez ihaleye çıkmasına rağmen bunlardan biri bile ihale alınamadı. Sonunda, Akkuyu'da yapılması planlanan nükleer santral ihalesi Rus-Türk şirketler grubu kazanmıştı. Danıştay kazanılan ihale hakkında, 2009'da yürütmeyi durdurma kararı vermişti. Türkiye, Rusya ile nükleer santral konusunda işbirliğinde ısrarlı olmuş ve uluslararası anlaşma ile santralin yapımı Ruslara verilmiştir. Türkiye ile Rusya arasında süregelen nükleer santral görüşmeleri 2010 yılının Haziran'ında nihayete ermişti. Türkiye ve Rus hükümetleri

[247] Fırat Purtaş, **a.g.m**, s. 73.
[248] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 79.
[249] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 41.
[250] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 42.

arasında "Akkuyu Sahasında Nükleer Güç Santralinin Tesisine ve İşletimine Dair İşbirliği" anlaşması imzalandı.[251]

Bu anlaşmaya rağmen, Türkiye ile Rusya, Orta Asya'daki enerji kaynakları konusunda farklı görüşlere sahip olmuşlardı. Nitekim söz konusu coğrafyanın uluslararası pazara ulaştırılmasında farklı projeler tasarlanmıştı. Bu kapsamda Güney Akım ile Nabucco projelerinin rekabeti ortaya çıkmıştı. Fakat Putin'in 2009 yılının Ağustos'unda gerçekleştirdiği Türkiye ziyaretinde anlaşmalar ve protokoller imzalanmıştı. Bu anlaşma ve protokoller Türkiye-Rusya arasındaki enerji işbirliğinin gelişeceğine kanıt oluşturmaktaydı. Nitekim Rusya, Samsun-Ceyhan boru hattını, Burgas-Dedeağaç'a rakip olarak görüyordu, yine de Samsun-Ceyhan boru hattına petrol vermeyi kabul etmişti. Aynı şekilde Türkiye de Nabucco'ya karşı olarak ortaya çıkan Güney Akım boru hattının Türk topraklarından geçmesine izin vermişti. Her iki ülkenin bu tavırlarının başlıca nedeni bölgede enerji alanındaki gelişmelerdi. Öyle ki iktidara gelen yeni Bulgar hükümeti, Güney Akım ve Burgas-Dedeağaç projelerini de kastederek bütün projeleri tekrar gözden geçireceğini açıklamıştı. Ayrıca bu projeleri askıya alabileceğini açıklamıştı ve Rusya'nın önem verdiği söz konusu projeleri tehlikeye sokmuştu. Rusya transit geçiş konusunda Belarus ve Ukrayna'ya bağlı olmak istememişti. Bu yüzden Samsun-Ceyhan boru hattına petrol aktarmayı bile kabul etmişti. Türkiye'nin Güney Akım'a katılmasının sebebi ise Nabucco için gazın bulunamamasıyla açıklanabilir. Nabucco için gazın bulunmasını zorlaştıran sebepler arasında Türkmenistan ve Azerbaycan arasında bölgedeki kaynakların bölüşülmesi konusunda anlaşmazlıklar çıkmıştı. Aynı zamanda, Irak'taki istikrarsızlık, İran'ın projeye katılımını ABD'nin istememesi, Kazakistan'ın projeye katılımı konusunda kuşkulu olması gibi sebepler söylenebilir. Ayrıca Türkiye ile Ermeni yönetimi arasındaki diyalog sürecinin başlamasına olumsuz yaklaşan Azerbaycan'ın Türkiye ile ilişkilerinde enerji kaynaklarını devreye sokması da Nabucco projesini olumsuz etkilemişti. Bu sıkıntılar içinden Rusya ile Türkiye birbirlerinin projelerini destekleyerek çıkmaya çalışmışlardı. Ancak şu unutulmamalı ki bu durum Rusya'nın ve Türkiye'nin projelerinden tamamen vazgeçtiği anlamına

[251] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 42.

düzeltme

gelmemektedi.[252] Bunun aynı sıra 2010'da gerçekleşen karşılıklı ziyaretler esnasında iki tarafta Türkiye'de yer altı depoları ve Rus yetkililerin Türkiye'de nükleer santral inşa edebilmeleri için anlaşmışlardı.[253] Bütün bunlar, iki ülke arasında enerji, ticari ve hatta siyasi ilişkiler gelişeceğini gösteriyordu. Bu mesele, kuşkusuz Rusya'ya Türkiye'nin enerjideki bağımlı oluşunu da ister istemez arttıracaktı. Fakat bu bağımlılık tek taraflı değildi. Öyle ki Samsun-Ceyhan'a Rusya'nın katılmasının yanı sıra Türkiye'nin kendi kara sularını Rusya'ya açmasının ardından Batı'ya Rusya tarafından ihraç edilen kaynakların büyük bir bölümü Türkiye üzerinden geçmektedir. Yani Rusya da transit geçiş konusunda Türkiye'ye bağımlı oluyordu. Bunun sonucunda Rusya, transit konusunda Ukrayna ile Belarus'a olan bağımlılıktan kurtulmak istemekte ve Avrasya'da enerji hâkimiyetini kuvvetlendirme amacındayken; Türkiye ise Batı-Doğuarasında enerji alanında köprü olmak istiyordu. Bu da enerji alanındaki işbirliğine olanak sağlamıştı.[254]

3.3. Askeri-Teknik İlişkiler

Ekonomik ilişkilerde önemli bir diğer alan askeri-teknik alandaki ilişkilerdi. Rusya silah üreticisi ve ihracatçısı olarak dünyanın en önemli ülkelerinden birisidir. Askeri alanda işbirliği yaptığı ülkelere stratejik ortak gözüyle bakan Rusya, bu ülkelerle olan ilişkilerine ayrı bir önem vermektedir. Soğuk Savaş'ın bitiminden ve SSCB'nin çöküşünden sonra Türkiye-Rusya arasındaki askeri-teknik alandaki işbirliği yeniden başlamıştı. Türkiye, Rusya ile askeri alanda teknik işbirliği yapan ve silah alımı gerçekleştiren ilk NATO ülkesidir. Söz konusu bu durum bazı NATO ülkelerinin tepkisini çekmişti. Başta ABD olmak üzere diğer Batılı ülkelerin bu konudaki baskıları ve lobi faaliyetleri bu alandaki işbirliğinin artmasına engel oluşturmaktadı. Ayrıca Türkiye, bir NATO ülkesi olmasından dolayı uymak zorunda olduğu silah standardı var. Bununla birlikte tarafların karşılaştığı finansal zorluklar askeri alanda ilişkilerin gelişmesinin önündeki bir diğer engel olarak görülmektedir. Bu durum iki ülke arasındaki askeri ilişkilerin gelişimini sınırlandırmaktadır.[255]

Söz konusu zorluklara rağmen Rusya ve Türkiye askeri-teknik alanda işbirliğinin geliştirilmesi için uğraşmışlardı. 2008'in Nisan ayında Türk Silahlı

[252] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 79-80.
[253] Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 59.
[254] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 80-81.
[255] Halide Özbay, **a.g.e**, s. 43.

Kuvvetleri'ne tanksavar sistemi ve füzelerin satışını öngören ihaleyi "Rosoboroneksport" adlı bir Rus şirketi kazanmıştı. Rus Donanması Başkomutanı Vısotski'nin 2008 Haziranında Türkiye ziyareti sırasında iki ülke arasındaki askerî ilişkilerin geliştirilmesinin önemi bir kez daha vurgulanmıştı.[256] İki ülke arasındaki ticari ilişkilerin karşılıklı uzlaşma temelinde geliştiğinin en önemli göstergesi Rusya'dan yapılan silah alımlarıdır.[257]

3.4. Kültürel İlişkiler

SSCB-Türkiye kültürel ilişkilerine kıyasla Türkiye-Rusya kültürel ilişkileri, birçok yönüyle farklılaşmıştı. Başaran'a göre artık Sovyet yurttaşı yetiştirme politikası SSCB'nin dağılması sonrası sona ermişti. Aynı şekilde Kemalist Türk vatandaşı yetiştirme politikası 1990'lı yıllarda Türkiye'de Kemalizm gerilediğinden dolayı azalmıştı. Her iki ülkede de özel şahsiyetlerin toplum kültürüne etkileri artmıştı.[258]

Türkiye'ye gelen milyonlarca Rus turist ile Rusya'da çalışan binlerce Türk işçi kültürel etkileşim içerisine girdiler. Kültürel ilişkiler Rusya'da açılan okullar ve evlilikler çerçevesinde gelişti. Türk-Rus siyasi ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesi için toplumların tarihten kalan olumsuz algının değişmesi de gerekiyordu. Öyle ki "Türk" sözcüğü Rusça'da küfür olarak kullanılmakta ve "ahmak" sözcüğünün tam karşılığı olmasa da bu anlama yakın bir anlam ifade ediyordu. Bir işi "Türk gibi yapmak" o işi anlaşılmaz yapmak anlamına geldiği aktarılmaktadır.[259]

Kültürel ilişkiler kapsamında Yeltsin döneminde birkaç anlaşma imzalanmıştı. Hükümetler arası ve kurumlar arası anlaşmaların dışında Rusya'nın bir Türk cumhuriyeti olan Başkurdistan Cumhuriyeti ile de anlaşmalar imzalanmıştı. Bu anlaşmalardan ilki 1992'de yılında imzalanmıştı. Bu anlaşma Rusya Kültür Bakanlığı ile Türkiye Kültür Bakanlığı arasında olmuştu. Yine 1992 yılında TÜBİTAK ile Rusya Teknolojik Bilimler Akademisi arasında bir anlaşma imzalanmıştı. 1993 yılında Türkiye ve Rusya'nın da bulunduğu Kültür, Eğitim, Bilim ve Enformasyon Alanlarında İşbirliğine İlişkin Karadeniz Sözleşmesi imzalanmıştı.

---

[256] M. İrem Yapıcı,**Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2010, s. 108.
[257] Halide Özbay, **a.g.e**, s. 43-44.
[258] Ali Başaran, "Siyasi İlişkiler-Kültürel İlişkiler Etkileşimi Türk-Rus İlişkileri Örneği", **T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Avrasya Etüdleri**, 48 (2015), s. 119.
[259] Ali Başaran, **a.g.m**, s. 120.

Rusya-Türkiye kültür ilişkilerinin hukuki temeli ise 1994'te atılmıştı. Burada imzalanan hükümetler arası kültür ve bilim alanında işbirliği anlaşmasıdır. Sözü geçen anlaşmada kültür, eğitim, bilim, gençlik ve spor alanlarında mübadele programlarının taraflarca hazırlanması öngörülüyordu. Yine 1994'te Milli Eğitim Bakanlığı ile Rusya Yüksek Öğrenim Devlet Komitesi Arasında İşbirliği anlaşması imzalanmıştı. 1995'te Türkiye Cumhuriyeti Genelkurmay Başkanlığı ile Rusya Savunma Bakanlığı Arasında Silahlı Kuvvetler Personel Ailelerinin Sosyal ve Kültürel Amaçlı Mübadelesine İlişkin Protokol imzalanırken, 7 Haziran 1996'da Ufa'da Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Rusya Federasyonu Başkurdistan Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ticari-Ekonomik, Bilimsel-Teknik ve Kültürel İşbirliği anlaşması imzalanmıştı. 1996 yılından beri Rusya Devlet yükseköğrenim kuruluşlarında eğitim görmek üzere Türkiye'ye 15 kişilik burs kontenjanı verilmişti. Bununla birlikte çok sayıda Türk öğrenci Rusya'da paralı eğitim görmüştü. [260]

Türk şirketlerinin Rusya'daki yatırımları ve Bavul ticareti ekonomik ilişkilerin yanı sıra kültürel ilişkilerin gelişmesini de sağlamıştı. İki halk arasında artan ilişkiler, Türklerle Rusların birbirlerini daha iyi tanımalarını sağlamıştı. Bu temaslar ile iki halk arasında evlilikler artmış bu da kültürel ilişkilerin gelişimine sebep olmuştu. Ankara, İstanbul gibi büyük şehirlerde Rus kültür cemiyetleri faaliyet göstermesi de kültürel ilişkilere olumlu katkılarda bulunmaktadılar.[261]

2007'de Rusya Kültür yılı olarak Türkiye'de; 2008 yılında Türk Kültür yılı olarak Rusya'da ilan edilmişti. Bunun akabinde 2 yıl süresince Türkiye ile Rusya'da birçok kültürel etkinlik gerçekleşmişti. Böylece iki ülke arasında kültürel ilişkiler yeni bir aşamaya geçmişti.[262] Bununla birlikte iki ülke akademisyenleri arasında diyaloglar başlatılmıştı. Ayrıca, üniversite ve arşivler arasında işbirliği anlaşmaları imzalanmış, öğrenci ve akademisyenler arasında değişim programları diğer önemli gelişmeler olmuştu. Yine de bu alandaki işbirliği, potansiyelin altındadır. Bu kapsamda Vladimir Putin'in 2010 yılında gerçekleştirdiği ziyarette hükümetler arasında kültür, sanat, ilim, eğitim, spor gibi alanlarda işbirliği anlaşmaları

[260] Ali Başaran, **a.g.m**, s. 121.
[261] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 82.
[262] M. Ercan Yılmaz, **a.g.m**, s. 40.

imzalanmış ve protokoller hayata geçirilmişti.[263] Bu alandaki işbirliği ile yüz yıllardır komşu olan Türk ve Ruslar birbirlerini daha iyi tanımaya başlamıştı.[264]

İyi komşuluğun ebedî dostluk ve ortaklığa dönüştürülmesinde ise rol oynayacak en önemli unsur insanî alanda ilişkilerin önünün açılmasıydı. Türkiye'de hem Türk hem de Rus kimliğini ve kültürünü özümsemiş sayıları yüz bini aşan yeni bir nesil yetişmektedir. Ortak evliliklerin ürünü olan bu nesil, iyi komşuluk ilişkilerini akrabalık düzeyinde yürütebilecek niteliktedir.[265]

Bununla birlikte Rusya'da faaliyet gösteren 20 Türk işletmesinin katılımıyla, 15 ay süren hazırlık çalışmaları neticesinde, 1995'te MOSTÜRK Vakfı kurulmuştu. Vakfın amacı Türkiye'nin tanıtımını yapmak, Türkiye ile Rusya arasında kültür-sanat alanlarında işbirliği, Rusya'daki Türk toplumunun kültürel yaşama katılımını sağlamaktı. Ayrıca Rusya'da Türk dostu aydın bir çevre oluşturmak, yine Moskova'da "Türk evi" nin açılması için zemin oluşturmaktı.[266]

18-23 Ocak 1996 tarihleri arasında MOSTÜRK Moskova'da "Türk Filmleri Haftası" düzenlemişti. Ayrıca 13 filmi Rusça seslendirmeli ücretsiz olarak göstermişti. Hafta boyunca Türk ve Rus sinemasıyla ilgili konferanslar verilmişti; 1996'da St. Petersburg TV kanalının organizasyonu olarak "Türk Film Günü" düzenlenmişti. Bunun yanı sıra MOSTÜRK 1996 yılı içinde 50 Rus gazeteci, ressam ve fotoğraf sanatçısını Türkiye'de misafir etmişti. Bu sanatçılara ait eserlerin bir bölümü 29 Mart 1996'da Kempinsky Otel'de bir hafta süreyle sergilenmişti. Bu gazetecilerin Türkiye izlenimleri Rus gazete ve dergilerinde yayınlanmıştı. Moskova nehrinde 65'i Rus sanatçı ve işadamı olmak üzere 130 konuğu 29 Haziran 1996'da bir araya gelmişti. Bununla birlikte 15 Rus ressam ve fotoğrafçı Kemer'e gönderilmiş ve eserleri film haftası boyunca sergilenmişti. MOSTÜRK aynı zamanda, Türkiye ile Rusya arasında Nazım Hikmet'i bir bağ olarak kullanılmıştı. Bu sebeple Nazım Hikmet'i anma programları düzenlenmişti. İzvestia gazetesinde de MOSTÜRK'e dair değerlendirmeler bulunmaktaydı.[267]

[263] İlyas Kemaloğlu, **a.g.m**, s. 82
[264]Fatih Özbay, **a.g.m**, s. 52.
[265] Fırat Purtaş, **a.g.m**, s. 73-74.
[266] Ali Başaran, **a.g.m**, s. 126.
[267] Ali Başaran, **a.g.m,** s. 127.

1998 yılında RUTİD, Rusya ve Türkiye'de faaliyet gösteren Rixos Colin's ve Petek gibi önemli firma ve şahısların inisiyatifi ile İstanbul'da kurulmuştu. RUTİD'in amacı işadamları arasında paylaşma kültürünü geliştirerek, üyelerinin yurtdışına ve yeni pazarlara açılmasını sağlamaktır. Aynı şekilde dış ticaretlerini geliştirme ve bu sayede Rusya ve Türkiye'de yatırım ve istihdamın artmasına katkıda bulunmayı amaç edinmiş bir sivil toplum kuruluşudur. Bu kapsamda ülke tanıtım toplantıları, iş gezileri, ikili görüşmeler, bilgilendirme toplantıları vs. organize edilmişti. Rusya ve Türkiye'deki sanayici ve işadamlarına da destek vermişti.[268]

Sovyet sonrası Rusya'sında, özellikle de son yıllarda Türk edebiyatına ilgi de artmıştı. En popüler yazarların başında hiç şüphesiz Orhan Pamuk gelmektedir. Onun bütün eserleri Rusçaya tercüme edilmişti. Yine Reşat Nuri Güntekin'in külliyatı yayımlanmış, Perihan Maden, Ahmet Hamdi Tanpınar, Bilge Karasu, Mehmet Murat Somer'in romanları tercüme edilmiş, Sabahattin Ali'nin roman ve şiirleri yeniden tercüme edilmişti.[269]

[268] Ali Başaran, **a.g.m**, s. 129.

[269] Apollinariya Avrutina, "Rusya'da Türk Edebiyatı: Kültürleri Karşılıklı Kavrama Metodu Olarak Edebi Eserlerin Tercümesi",**Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010** (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 126-127.

SONUÇ

Soğuk Savaş öncesinde Rus-Türk ilişkileri her ne kadar oldukça eskiye götürülebilse de 1492 tarihinde Moskova Knezliği ile Osmanlı devleti elçi aracılığıyla iletişim kurması ilişkilerin başlangıcı kabul edilebilmektedir. Bu tarihten uzun bir zaman Türk-Rus güçleri birbirleriyle rekabet içerisinde olmuştur. Ruslar, gerek Osmanlı'nın, gerekse de Orta Asya'daki Türklerin en büyük rakiplerinden biri olmuştu. Öyle ki Osmanlı İmparatorluğu gerileme ve çöküş dönemlerinde en çok Çarlık Rusya'sı ile savaşmıştı.

Osmanlı'nın yıkılmasından sonra Türkiye-Sovyet Rusya ilişkileri, iki ülkenin birbirini tanımaya başlaması ile karşılıklı yardımların yapıldığı dönem, Sivas Kongresi'nden TBMM'nin açılışına kadar olan süreci temsil eder.

I. ve II. Dünya Savaşları arasında Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilere başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere özel şahsiyetler damga vurmuştu. Bu tür liderler sayesinde Rus ve Türk halkı, 20. yüzyılın ilk yarısında var olma ve gelişme isteğiyle korkunç imtihanlara karşı koymayı başarmış ve bütün dünyaya yüzyıllarca savaşan iki halk arasında sadece barışçıl değil dostluk ilişkilerinin de kurulacağını göstermişlerdi. Bu durum çok sonraları Türkiye-Rusya arasında gelişecek dostluk ilişkilerinde de liderlerin gösterdiği özel ilgiyi hatırlatmaktadır. Bu anlamıyla Rusya ve Türkiye arasındaki ilişkilerde karizmatik liderlerin önemi yeniden görülmektedir.

Türkiye ve Rusya'nın kuruluş yıllarının birbirine yakın olması ve kuruluş süreçlerinde diğer güçlerle mücadele içerisinde olmaları, Türkiye-SSCB ilişkilerinin 1917 yılında dostça başlamasına sebep olmuştu. 1920'li yıllar süresince iki ülke arasındaki ilişkiler sürekli gelişmişti. Özellikle SSCB'nin 1935'e kadar yani dünya çapında bir güç olma politikasının başladığı döneme kadar ilişkiler aynı şekilde devam etmişti. SSCB dünya çapında egemenlik alanını yayma ile ideolojisini aşılama stratejisini 1935 sonrasında ilke edinmişti. SSCB'nin bu politikasını belirlediği yıllarda yeni Dünya Savaşı (II) başlamıştı. Savaşta oluşan şartlar neticesinde Sovyetler, Türkiye'ye tekrar yakın olmaya çalışmıştı. Savaşın Sovyetler lehine biteceği anlaşıldığında ise Türkiye-SSCB ilişkilerinde soğukluk dönemi başlamıştı.

Bunun sebebi ise Sovyetlerin, Türkiye'nin yardımına ihtiyacı olmadığını düşünmesidir. Aynı zamanda SSCB, Türkiye'yi savaş sonrası kurulacak yeni dünya düzeninin dışında tutmak istemişti.

Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri oldukça kırılgan olmuştu. Türkiye'nin Bağımsızlık Savaşı esnasındaki SSCB yardımı; 1930-1960 yılları arasındaki sanayi alanındaki işbirliği; 1984'te doğalgaz anlaşması; akabinde Mavi Akım; 1999'da Ecevit'in Rusya ziyareti; 2004'te Putin'in Ankara ziyareti ve son olarak nükleer santral projesinin Rusya'ya verilmesi, Türk-Rus ilişkilerini geliştiren adımlardır. Bununla birlikte politik ilişkiler ekonomik ilişkilerin ulaştığı seviyeye ulaşamamıştı. İlişkilerin ekonomi boyutu ile ilişkili olarak zorlama ilişkiler olmaktan çıkarılması ve karşılıklı güven/saygıya dayalı ilişkiler haline getirilmesi konusu yıllarca dile getirilmiş ve getirilmeye devam etmektedir. Günümüzdeki durum, Türkiye ve Rusya'nın ikili ilişkilerde önemli gelişmeler kaydettiklerini göstermektedir.

Türkiye-Rusya ilişkilerinde, Soğuk Savaş sonrasında gelişen karşılıklı işbirliği, her iki ülkenin birbirlerine karşı dış politikalarında belirleyici tek unsur olmamıştı. Öyle ki, devletler arasındaki işbirliği sadece dış politikadaki yakın dönem işbirliği ile değil, aynı zamanda tarihsel olgular ve jeopolitik gerçeklerle oluşmaktadır. İlişkilere bu perspektiften bakılırsa, Türkiye-Rusya ilişkileri tarihi süreci sebebiyle kırılgan bir yapıya sahiptir. Tarihsel süreçte Rusya, Türkiye için sürekli bir tehdit kaynağı olmuştu. Bunun sebebi de Rusya'nın sahip olduğu potansiyel güçtür. Bu güç bazen yayılmacı stratejiye bürünmüştü. Özellikle Osmanlı döneminde, pek çok Türk-Rus savaşı egemen güç olmak için gerçekleşmişti. İki ülke arasında arış olduğu ya da en azından savaş olmadığı dönemlerde bile Rusya'nın potansiyel gücü, Türkiye'yi kuşkulandırmıştı. Bu kapsamda silahsız savaşın ardından ekonomik gelişmelere rağmen, Rus askerlerinin Gürcistan girmesi, Dağlık Karabağ sorununa ilişkin olarak Rusya'dan Türkiye'ye tehditle karışık uyarıları, Türkiye için hep kuşku duyulan konular olmuştu. Türkiye'nin Rusya'ya karşı tarihsel ve jeopolitik konumundan dolayı güvenlik endişesi konu askeri/güvenlik sorunlarına geldiğinde, devam etmektedir. Bu, iki halk arası ekonomik ve kültürel yakınlaşma olsa da, devletler düzeyinde Türk-Rus ilişkileri mesafeli olmasına sebep olmaktadır.

2000'li yıllarda ise Türkiye ile Rusya arasındaki siyasi/ekonomik ilişkiler gelişmişti. Bu gelişime paralel olarak iki hükümet arasında "stratejik ortaklık" ilişkisi

ortaya çıkmıştı. Özellikle 2000'li yıllar 1990'lı yıllarla karşılaştırıldığında Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkileri 2000'lerde ciddi bir dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Söz konusu dönüşümün önemli yansımalarından birisi olarak iki ülkenin Karadeniz ve Kafkasya bölgesinde bir ortaklık arayışına girmiş olmaları gösterilebilir. Bu ortaklık anlayışı Karadeniz'de BLACKSEAFOR gibi girişimlerle kendini göstermişti. Kafkasya'da ise 2008 yılında Türkiye tarafından ortaya atılan "Kafkasya İşbirliği ve İstikrar Platformu" ile iki devlet arasındaki olumlu ilişkiler belirgin bir hale gelmişti. Bu ortaklık vasıtasıyla 2008 yılında Gürcistan ve 2014 yılında Ukrayna'da yaşanan krizlerin Türkiye-Rusya ilişkileri üzerinde olumsuz etkiler oluşturmasını da engellemişti.

2003 yılının Mart ayında kabul edilen tezkere, Türkiye'nin dış politikada bağımsız hareket edebileceğini göstermişti. Bu tezkerenin ardından iki ülke arasında siyasi-diplomatik temaslar artmıştı. İki ülke arasında Üst Düzeyde Stratejik İşbirliği Konseyi, Türkiye'nin önerisi ile kurulmuştu. Söz konusu oluşum sayesinde, ülke liderleri ve bakanları her sene görüşmektedirler. Bütün bunların yanı sıra Türkiye, 2000'li yıllardan önceki dönemde ilişkilerdeki gerginliklere son vermek istemiş ve zamanla bölgesel alanlardaki rekabeti de azaltmayı hedeflemişti.

Aynı zamanda 2000'li yıllarda Türkiye-Rusya arasındaki ticaret hacmi oldukça yüksek bir seviyeye geldi. Turizm, enerji ve inşaat gibi birçok alanda karşılıklı yatırımlar yapıldı. İlk defa bu dönemde iki halk arasında evlilikler söz konusu oldu. Ruslar ve Türkler eskiden savaşlarda karşı karşıya gelmekteyken bu dönemde ticaret, ekonomi, turizm, eğitim ve sosyo-kültürel alanlarda işbirliğine girişmişler.

Söz konusu gelişmelere rağmen Türkiye ve Rusya'nın Karadeniz ve Kafkasya bölgesindeki çıkarlarında tamamen uzlaşı sağlayacakları da mümkün gözükmemektedir. Öyle ki Türkiye'nin Azerbaycan ve Gürcistan ile kurduğu stratejik işbirliğine karşın Rusya, Ermenistan ile yakınlaştı. Türkiye-Ermenistan normalleşme sürecinin –Rusya'nın da etkisiyle- başarısızlığa uğraması da Ankara'nın Kafkasya'daki etkisini sınırlandırdı. Öte yandan Güney Osetya, Abhazya, Dağlık Karabağ gibi krizler de bölgeye gerçek anlamda barış ve istikrarın egemen olmasını engellemişti.

Ayrıca KEİ girişimi Türkiye'nin Soğuk Savaş'ın ardından Karadeniz'de yaptığı ilk hamle oldu. KEİ girişimi özellikle psikolojik önyargıların aşılabilmesi için başlatıldı ve ekonomik bir zemine dayandığı için olumlu sonuç alındı.

Ortadoğu ise dış güçlerin "katı güç" uygulamak suretiyle müdahale ettikleri bir alan olarak tanımlanabilir. Suriye'de yaşanan savaş bunun en belirgin örneğidir. Bu savaştan en çok etkilenen ülkelerden birisi de Türkiye olmuştu. Türkiye askeri güçleri, Suriye sınırındaki vatandaşlarının güvenliğini sağlamak amacıyla, Suriye'de yürütülen operasyonlara katılmıştı. Rusya'nın Suriye'de bulunduğu aktif askeri müdahalesinin gerekçesi ise Suriye hükümeti ile tarihe uzanan ortaklık ilişkileri olmuştu. Rus hükümeti ülke içinde Sünni Müslümanları ülke dışında Şii Müslümanları desteklemişti. Bu da Rusların ikiyüzlü politikasını göstermektedir.

Suriye konusu iki ülke açısından hayati önem taşımaktadır. İlk aşamada IŞİD'in yenilgiye uğratılması ve terörün ülkeden çıkarılması hem Türkiye hem Rusya için ortak hedeftir. Ancak bu noktada Türkiye açısından "kırmızı çizgi" olarak ifade edilen PYD meselesi Rusya açısından PYD ile işbirliğini içeriyordu. Türkiye PKK'nın alt kolu olan bu örgütle işbirliğine kesinlikle karşı olmuştur. Bu konu, Türk-Rus ilişkilerinin çokça tartışılan konularından olmuştur.

Tüm bunlardan hareketle Rusya ile Türkiye ilişkilerine bakıldığında, güncel ve tarihsel sorunlar olduğu görülmektedir. Bununla beraber tarihsel ve jeopolitik ortak hedefler ve işbirlikleri de kendini göstermektedir. Tarih boyunca bu işbirlikleri belirli karizmatik liderlerin özel girişimleri ile artmaktadır.

Bununla birlikte tarih boyunca Türkiye-Rusya ilişkilerinin gelişme yönüne bakıldığında Türkiye'nin Rusya ile politikalarını batıya karşı bir dengeleme aygıtı olarak değerlendirdiği görülmektedir.

KAYNAKÇA

Achcar, Gilbert, **Kaynayan Orta Doğu: Marksist Aynada Orta Doğu** (çev. R. Şimsekel), İthaki Yayınları, 2004.

Avrutina, Apollinariya, "Rusya'da Türk Edebiyatı: Kültürleri Karşılıklı Kavrama Metodu Olarak Edebi Eserlerin Tercümesi",**Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri,**St. Petersburg 28-29 Eylül *2010* (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 125-131.

Aytekin, E. Atilla-Atılgan, Gökhan, **Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat,** Yordam Kitap, İstanbul 2015.

Bal, İdris, **21. Yüzyılda Türk Dış Politikası**, Ankara Global Araştırmalar Merkezi, Ankara 2006.

Bal, İhsan-Özeren, Süleyman, **Dünyadan Örneklerle Terörle Mücadele**, Uluslararası, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2010.

Başaran, Ali. "Siyasi İlişkiler-Kültürel İlişkiler Etkileşimi Türk-Rus İlişkileri Örneği", ***T*.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Avrasya Etüdleri**, 48 (2015), s. 101-142.

Benhür, Çağatay, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", **Uluslararası Dergiler,**15 (2004) s. 325-337.

Bıyıklı, Mustafa, **Kaynakçalı Türk Dış Politikası Kronolojisi** *(1919-1938),* Hiperlink Yayınları, İstanbul 2011.

Büyükakıncı, Erhan, **Türk-Rus İlişkilerinin Değerlendirilmesi: Güvenlik Sorunsalından Çok Boyutlu Derinliğe Geçiş", Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Yirmi Yıl sonra Rusya Federasyonu: Türk Dili Halklar ve Türkiye ile İlişkiler,** Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara 2012, s. 779, 842.

Çakmak, Haydar **Türk Dış Politikası** *1919-2008*, Platin Yayınları, İstanbul 2008

Çomak, Hasret, **Dünya Jeopolitiğinde Türkiye**, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2011.

Demir, A. Faik, "Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi,** Cilt III, Sayı 2 (2016), s. 139-151.

Demirtepe, M. Turgut. **'Orta Asya ve Kafkasya Güç Politikası,** Uluslararası Stratejik Araştırmaları, Ankara 2008.

Dilek, M. Sait, "Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri", **Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Cilt 16, Sayı 2,

(2017), s. 58-82.

Dokuyan, Sabit Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri",**CTAD**, Yıl 9, Sayı 18 (2013), s. 119-135..

Efegil, Ertan **Türkiye'nin Çatışma Bölgelerine Yönelik Dış Politikasının Analizi,** Gündoğan Yayınları, İstanbul 2016

Efegil, Ertan- e, ABD ve Ortadoğu: Görüşlerdeki Ayrılıklar Derinleşir mi?" **Siyaset,**
Ülger, İ. Kaya,. **Ekonomi ve Toplum Üzerine 3. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi: Uyuşmazlık Çözümü, İşbir Konferans Bildirileri Tam Metinleri,**Gündoğan Yayınları, İstanbul 2013.

Erol, M. Seyfetti. "Türkiye-Rusya İlişkilerinin Geleceğinde Tarihsel Kodlar ve Soğuk Savaş Faktörü" **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg**28-29 Eylül 2010 (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 87-94.

Erşen, Emre- **"Türk-Rus İlişkilerinin Karadeniz Kafkasya Boyutu: Uçak Krizi ve**
Dal, E. Parlar, **Sonrası**", *TASAM* (2018), s. 43-56.

Gençalp, Ebru "Türk Basınında İkili Ziyaretler Boyutunda Türk-Sovyet İlişkileri (1965-1980)." **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi** 14.29 2014, 315-352.

Güçtürk, Yavuz, **İnsanlığın Kaybı: Suriye'de İç Savaşın İnsan Hakları Boyutu**, Ankara 2014.

Gündüz, Altay, **e Yolculuk**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2010.
ıdatv.com/demirel-sovyetlerde-2009171200.html,**Demirel Sovyetlerde**, (Erişim Tarihi, 31.05.2019).

Hüner Tuncer, **ıs'tan 12 Mart'a Türk Dış Politikası**, Kaynak Yayınları, 2014.
.

İmanbeyli, Vügar. (2015) "**Uçak Krizi" ve Türkiye-Rusya İlişkileri**", *Seta Perspektif* 119 (2015), s. 1-6.

İsmayil, Gülzar, "Ortadoğu'da Son Dönem Türkiye-Rusya İlişkileri (Suriye Krizi Örneğinde)" **ASOS Journal**, Sayı 45 (2017), s. 181-189.

Kanbolat, Hasan "Günümüz Türk-Rus İlişkilerinde Kafkasya", **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri**, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010 (Çev. ve Yay

Kasım, Kamer, **Soğuk Savaş Sonrası Kafkasya**, Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, Ankara 2009.

Kasımlı, Cavid, **Azerbaycan ve Dağlık Karabağ Üzerine Analizler**, Gündoğan Yayınları, İstanbul 2015.

Kaya, Emrah, "**İran İslam Cumhuriyeti-Çin Halk Cumhuriyeti Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyaseti** (1991-2010)", Orta Asya ve Güney Kafkasya Siyasi Gelişmeler *1991-2010*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2011.

Kemaloğlu, İlyas, "Komşuluktan Stratejik İşbirliğine: Türk-Rus İlişkileri", **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri,**St. Petersburg 28-29 Eylül 2010 (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 75-86.

Koçak, Cemil, İkinci Parti İki Partili Sistemin Kuruluş Yılları, Cilt 1, **İletişim Yayınları,** 2010.

Kolesnikov, Aleksandr, "İkinci Dünya Savaşı Sırasında Bazı Türk Siyasi ve Askeri Çevrelerin Faaliyetleri", **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg**28-29 Eylül 2010 (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 1-4.

Koritskiy, Sergey, "Süleyman Demirel Döneminde Türk-Rus Münasebetlerinin Gelişimindeki Temel Eğilimler",**Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg**28-29 Eylül 2010 (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 57-70.

Kutluk, Deniz, **Hazar-Kafkas Petrolleri, Türk Boğazları, Çevresel Tehdit,** Türk Deniz Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2003.

Manisalı, Erol **Dünden Bugüne Kıbrıs,** Gündoğan Yayınları, İstanbul 2003.

Nogayeva, Ainur, Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, 2011.

Oran, Baskın, "Türkiye'nin 'Kuzeydeki Büyük Komşu Sorunu' Nedir? (Türk-Sovyet İlişkileri 1939-1970)", **Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi,** Cilt XXV (1970), s. 18-47.

Otyam, Fikret **Ne biçim Amerika ne biçim Rusya, İran, Afganistan, Pakistan,** Ok Yayınevi, İstanbul 1970.

Öksüz, Hikmet, **Batı Trakya Türkleri**, Karam Yayınları, 2006.

Öymen, Onur, **Silahsız Savaş**, Remzi Kitabevi, Ankara 2002.

Özarslan, B. Bumin, "Soğuk Savaş Sonrası Karadeniz'de Güvenlik Politikaları ve Türk-Rus İlişkileri", **Tarih Dünyası İncelemeleri Dergisi**, XII/I (2012), s. 135-166.

Özbay, Fatih, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010", **Bilge Strateji,**Cilt 2, Sayı 4 (2011),s. 35-77.

Özdal, Habibe, Rus Dış Politikasında Ukrayna-Sovyetler Birliği'nin Dağılmasından Kırım'ın İlhakına, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, Ankara 2016.

Prashad, Vijay, **Ulusun Ölümü ve Arap Devriminin Geleceği** (Çev. S. Erdoğan), Yordam Kitap, İstanbul 2016.

Purtaş, Fırat, "Türk-Rus İlişkilerinin Gelişiminin Anahtarı: İyi Komşuluk***", Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri***,* St. Petersburg 28-29 Eylül 2010 (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 71-74.

Sabri, Tekir, **Demirel ve Rusya İle İlişikler** 2016. (Kişisel Sosyal medya Hesabı).

Sarı, Emre, **20. Yüzyıl Tarihi**, Noktaekitap, 2016.

Sarınay, Yusuf, **Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve NATO'ya Girişi**(1939-1952), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1988.

Serbest, M. Bürkan, **"**Tarihsel Süreçte Rus Avrasyacılığı: Klasik Avrasyacılıktan Neo-Avrasyacılığa", **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 6, Sayı 3 (2017), s. 285-307.

Svistunova, Irina, "Türk-Rus Münasebetlerinde Avrasyacılık", **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg**28-29 Eylül 2010 (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 95-100.

Şimşek, Halil, "Johnson Mektubu ve Türk-Amerikan İlişkileri Etkisi", **Yeni Dönem Türk Dış Politikası Uluslararası IV. Türk Dış Politikası SempozyumuTebliğleri,**Ankara 2010, s. 77-98.

Taşdemir, Fatma, Uluslararası Terörizme Karşı Devletlerin Kuvvete Başvurma Yetkisi, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, Ankara 2006.

Terek, Argun, **Çeçen Sorunu**, Sam Yayınları, Ankara, 1995.

Topal, Coşkun, "Türk-Rus İlişkileri ve Moskova Anlaşması", **Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 4/6 (2018), s. 313-330.

Topçu, İlyas, "Soğuk Savaş Dönemi Türkiye-Sovyet Rusya İlişkileri ve Türk Basını (Stalin'in Ölümüne Kadar)", **Javstudies,**Vol. 3, Issue: 9 (2017), s. 94-110.

Topsakal, İlyas, "Tarihsel Süreçte Rusya-Türkiye İlişkileri", **Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi**Cilt III, Sayı 2, (2016), s. 33-53.

Ural, Selçuk-Topçu, İlyas, "Soğuk Savaş Dönemi Türk Basınında Sovyet Tehdidi", **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,**Cilt 9, Sayı 44, (2016), s. 519-532.

Vitol, Aleksandr, "Sosyal Alanda Türk-Rus Münasebetleri", **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri, St. Petersburg** *28-29 Eylül*

2010 (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 115-120.

Yapıcı, M. İrem, Rus Dış Politikasını Oluşturan İç Etkenler, **Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu**, Ankara 2010.

Yel, Selma, Yılından Sonra Değişen Dünya Şartları, Rusya Federasyonu ve Türkiye Arasında Boğazlar Meselesi" **Soğuk Savaştan Günümüze Türk-Rus İlişkileri: II. Çalıştay Bildirileri**, St. Petersburg 28-29 Eylül 2010 (Çev. ve Yay. Hazırlayanlar İ. Kemaloğlu, İ. Svistunova), Ankara 2015, s. 5-56

Yılmaz, M. Ercan, "Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türk Rus İlişkileri", **Akademik Fener**(2011), s. 27-42.

Zarakol, Ayşe, **Kuşku ile Komşuluk**. içinde Gencer Özcan, Şule Kut ve Burç Beşgül (der.) Türkiye ve Rusya Tarihsel Benzerlikler, 2017, s. 25-29.